

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА - СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА И КУЛТУРОЛОГИЈА)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

**ОСМА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“**

Година IV

Број 4

Април 2017

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. МАКЕДОНИЈА -
- 2017 -

Издавач: Меѓународен Центар за Славјанска Просвета - Свети Николе

За издавачот: Доц. д-р Јордан Ѓорчев, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ПСИХОЛОГИЈА, ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА, КУЛТУРОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕ)

Организационен одбор:

Претседател: д-р Јордан Ѓорчев, Македонија

Заменик Претседател: д-р Стромов Владимир Јуревич, Русија

Член: м-р Борче Серафимовски, Македонија

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Душан Николовски, Македонија

Доц. д-р Александар Илиевски, Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ, Србија

Проф. д-р Момчило Симоновиќ, Србија

Проф. д-р Тодор Галунов – Бугарија

Проф. д-р Даниела Тасевска – Бугарија

Доц. д-р Хаџиб Салкич, Босна и Херцеговина

д-р Татјана Осадчаја, Русија

Доц. д-р Вера Шунаева, Русија

Технички раководител: Михаела Ѓорчева

Технички секретар на конференцијата: м-р Милена Спасовска

Уредник: Доц. д-р Јордан Ѓорчев

Компјутерска обработка и дизајн: м-р Милена Спасовска

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Организациониот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Организациониот одбор на Осмата меѓународна научна конференција «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Печати: Печатница МЦСП, Свети Николе

Тираж: 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ
ИСТОК - ЗАПАД

(ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА И КУЛТУРОЛОГИЈА)

ОБЛАСТ
**ФИЛОЗОФИЈА,
ЛИНГВИСТИКА И
КУЛТУРОЛОГИЈА**

СОДРЖИНА

<i>Danica Piršl, Nadežda Stojković, Vanče Bojkov, Darjan Bojkov</i> ESP - SPORTS LITERACY AS AN INTEGRAL PART OF OVERALL ACADEMIC LITERACY	1
<i>Елена Яковлева</i> <i>Elena Jakovleva</i> ГЛАМУР И ФИЛОСОФИЈА ИНКЛУЗИИ	7
<i>Проф. д-р Ранко Младеноски</i> СИМБОЛИКАТА НА СИНТАКСИЧКИТЕ ТРИЈАДИ ВО ПЕШНАТА „ЦРКВА“ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ	13
<i>Проф. д-р Христо Петрески</i> ФОТОГРАФИЈАТА, СЛИКАРСТВОТО И ФИЛМОТ КАКО ПРОПАГАНДА	21
<i>Доц. д-р Бошко Караџов</i> НОРМАТИВНАТА МЕТОДОЛОГИЈА И ПРИМЕНЕТА ЛОГИКА ВО СРЕДНИОТ ВЕК: ЕУРИСТИЧКИТЕ НАЧЕЛА ВО ПРИРОДО- НАУЧНИТЕ ФИЛОЗОФИИ ВО СХОЛАСТИЧКАТА ТРАДИЦИЈА	27
<i>Душица Ѓокиќ</i> ИГРАТА И ФИЛОСОФСКАТА КУЛТУРА ВО ОБЛИКУВАЊЕТО НА ПОГЛЕДОТ НА СВЕТОТ: ВО ПОТРАГА ПО СМИСЛАТА	35
<i>Бабина Л.В.</i> <i>Долгова Е.В.</i> РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЗНАНИЈ О ЧЕЛОВЕКЕ АНГЛИЙСКИМИ И РУССКИМИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМИ ЕДИНИЦАМИ	41
<i>Наталија Федоровна Полякова</i> ПОЭТИКА УСАДЕБНО-БЫТОВОГО ПРОСТРАНСТВА В ПОВЕСТИ А. Н. ТОЛСТОГО «МИШУКА НАЛЫМОВ (ЗАВОЛЖЬЕ)»	47
<i>Галина Буянова (Россия. Тамбов)</i> СТИХОТВОРЕНИЕ М.Ю. ЛЕРМОНТОВА «СМЕРТЬ ПОЭТА»: ВОСПРИЯТИЕ, ИСТОЛКОВАНИЕ, ОЦЕНКА. К 180-ЛЕТИЮ СОЗДАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ	53
<i>Byrski Ł.</i> CREATIVE POWER AND DIVINE ORIGINS OF WRITING IN THE JUDEO-CHRISTIAN LITERATURE FROM THE COMPARATIVE PERSPECTIVE	61
<i>Наташа Младеновска-Лазаревска</i> АВТОБИОГРАФСКИОТ ДИСКУРС, КОНТИНУИРАН ДИЈАЛОГ МЕЃУ МОЖНИОТ И РЕАЛНИОТ ЖИВОТ	67
<i>Проф. д-р Зоран Трифунов</i> <i>Доц. д-р Бошко Караџов</i> ЗА МАТЕМАТИЧКИОТ И ЕПИСТЕМИЧКИОТ ПОИМ НА ВЕРОЈАТНОСТА	71

<i>Проф. д-р Мишо Нетков</i> БАЛКАНОТ – МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ ИЛИ ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ?!	79
<i>Нгуен Хай Льен</i> ОБРАЩЕНИЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ВЬЕТНАМСКОГО РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА	85
<i>Болотова Анна Игоревна</i> ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА «НЕНАДЕЖНЫЙ РАССКАЗЧИК» В РОМАНЕ ДЖ. ХАРРИС «ЕЖЕВИЧНОЕ ВИНО»	89
<i>Проф. д-р Каменко М. Марковић</i> РЕМБРАНТ - ЦРТАЧ ПРЕДЕЛА	95
<i>Е.Б. Рябых, М.Ю. Тарасюк</i> (НА ПРИМЕРЕ ФИЛОСОФСКОГО ТРАКТАТА И.А. ИЛЬИНА «ПОЮЩЕЕ СЕРДЦЕ. КНИГА ТИХИХ СОЗЕРЦАНИЙ»)	101

Danica Piršl, e-mail: danicapirsl@gmail.com
 Nadežda Stojković, e-mail: nadezda.stojkovic@elfak.ni.ac.rs
 Vanče Bojkov, e-mail: vance.bojkov@elfak.ni.ac.rs
 Darjan Bojkov, e-mail: daryan.bojkov@gmail.com
 University of Niš, Serbia

ESP - SPORTS LITERACY AS AN INTEGRAL PART OF OVERALL ACADEMIC LITERACY

Abstract: University's task is primarily to enhance knowledge exchange and increase by x value, secure consultancy work with x company or y organization in the coming year, to develop a new/enhance the existing collaborative working arrangement with an external body in x subject area by x date, to attract external funding for knowledge exchange activities such as Knowledge Transfer Partnership, to attract funding from industrial partners to co-fund research projects, to develop and/or deliver CPD provision with external organizations, to develop and deliver an executive education program with external organizations, to commercialize an area of one's research via patents or licensing, to form a spin-out company or grow the activities of an existing one, to engage with policy makers, to build strategic partnerships with large external organizations, to engage with the public and promote one's research to external audiences. In order to fulfill all these task universities must develop academic literacy and within it narrowed lane of literacy for sports sciences, since nowadays one cannot imagine higher education without sports study programs so as to appeal to prospective foreign student's body. Literacy involves far more than the ability to read and write. Although students already have a conscious command of these basic skills, there are many other aspects of literacy which they have been unconsciously using. University subjects - courses, for example, each have their own style of literacy (known as a discourse) which includes a specialized vocabulary and a specialized way of reading, talking and writing about texts in any given subject domain specific language characteristics.

Keywords: ESP, working settings, knowledge exchange, academic literacy, sports literacy

INTRODUCTION

What is academic literacy?

Literacy involves far more than the ability to read and write. Although students already have a conscious command of these basic skills, there are many other aspects of literacy which they have been unconsciously using. School subjects, for example, each have their own style of literacy (known as a discourse) which includes a specialized vocabulary and a specialized way of reading, talking and writing about texts. In this sense, literacy in Science is different from literacy in English. In its broadest sense, literacy involves using language for thinking and meaning. It is helpful to understand literacy as having three different aspects (Green 1996).

1. **Operational literacy** is competency in the language, especially written language.
2. **Cultural literacy** is learning a discourse or culture: how to communicate

in the language of a specific group of people or a subject. Understanding what to say and how to say it in Science, or understanding how to read a poem well in English, are two examples. Each subject is like a different country with a different culture. The culture of the Bachelor of Education differs from that of the Bachelor of Economics.

3. **Critical literacy** is understanding how knowledge is made and how it can be transformed. Reading newspapers in an informed and critical fashion is an example. Knowing how to look for beliefs and assumptions behind written texts is another.

ACADEMIC LITERACY SKILLS

Here are some of the skills which contribute to academic literacy, grouped according to the above three aspects of literacy.

1. **Operational literacy**: writing in clear sentences, spelling correctly, using punctuation correctly
2. **Cultural literacy**: incorporating ideas from others into your work, structuring an essay, writing introductions and conclusions in an appropriate style, acknowledging ideas of others (referencing)
3. **Critical literacy**: analyzing an assignment question, reading academic texts, reflecting critically on ideas and experiences

Essay writing: An essay is a well researched and logically structured answer to a particular question, or questions, usually presented as an argument. It is a point of view formulated by critically assessing the information or ideas relevant to the essay topic. It is presented in the form of a series of main points which support your direct answer to the question. Each of these points is addressed in a separate paragraph and is supported with evidence, explanation and/or examples. The argument presented in an essay should be supported by referencing authorities in the relevant field. The argument should also form a cohesive whole: this means the paragraphs need to be logically ordered and connections made between the points presented in those paragraphs.

Essays are used as an assessment tool to evaluate your ability to research a topic and construct an argument, as well as your understanding of subject content. This does not mean that essays are a 'regurgitation' of everything your lecturer has said throughout the course. Essays are your opportunity to explore in greater depth aspects of the course - theories, issues, texts, etc. - and in some cases relate these aspects to a particular context. It is your opportunity to articulate your ideas, but in a certain way: using formal academic style.

In any type of writing or presentation you need to consider the institutional context (the university), and your audience (who will be reading your essay). These elements influence the style and tone of your writing. In most instances your writing should be formal and typically objective. This means everyday language and slang as well as unsubstantiated opinion are unsuitable in the context of an academic essay. Furthermore, students write essays for their tutors and lecturers: in other words, as a student you are in the uncomfortable position of writing about a topic for someone who most likely knows more about it than you do! You are writing for someone who is familiar with the content, as well as the conventions and practices of the discipline, and in your own writing it is expected that you adapt your writing to suit this context.

SPORTS LITERACY

Macdonald and Brooker indicated that physical education needs to construct

a curriculum that is 'defensible, rigorous and relevant' so as to position physical education 'as legitimate work' (1997, p. 5). Penney suggested that this curriculum would have 'education as the core reference point' (2008, p. 38) to establish legitimacy and recognition within education, and development and investment in physical education. Sport literacy is therefore founded on the premise that physical education should be able to justify its presence by its educative purpose (Kirk 1996).

This requires a curriculum framing, language, discourse and content substance that clearly articulate learning as the defining feature of the subject (Penney and Chandler 2001). Sport literacy represents a curriculum framing for this purpose. Sport literacy expands the normative construction of ability in physical education as singular capacity (Wright and Burrows 2006) centered on textbook technique reproduction in sport and sport-related games, and single-dimension subject (Gateman 2005) centered on sport-specific motor skill development, to a broader appreciation of sport knowledge. It does this by covering the three types of learning

that Arnold (1979) indicated as forming the substance of physical education:

1. learning in movement: skill acquisition enabling an individual to be able to move efficiently and effectively;
2. movement: the ability to recognize that sport is structured in certain ways to bring about certain things; and
3. learning through movement: social, cognitive, moral and emotional learning available through engagement in sport.

Sport literacy therefore emphasizes sport knowledge as:

- » knowledge and understanding that enables students to appreciate a game tactically and read it strategically;
- » techniques and tactical knowledge to develop students' capacities to respond in play with appropriate decision making in the familiar and unfamiliar circumstances that present during play;
- » positive motivation and enthusiasm towards sport participation stemming from one's knowledge of one's ability to contribute to sport as a community of practice;
- » knowledge and understanding that enables students to appreciate tactical similarities in games that are structurally similar, and the ability to transfer game knowledge between sports;
- » knowledge and understanding that enables students to value the rules, rituals, traditions and socio-cultural significance of sports, and distinguish between good and bad practices so as to be able to make 'reasoned decisions' about sport concerns; and
- » knowledge and understanding that enables students to make reasoned decisions concerning community and vocational engagement with sport.

CONSISTENT WITH CONCEPTUALIZATION OF LITERACY IN OTHER AREAS OF THE CURRICULUM

Sport literacy is consistent with conceptualizations of literacy that educators encounter in other areas of the curriculum. As explained in the UNESCO Education for all global monitoring report (2006), literacy is more than reading and writing. It encompasses skills enabling access to knowledge and information and is a term increasingly referring to a competence allowing effective participation in relevant social activities.

It is a functional concept acknowledging applied, practiced and situated skills.

These skills encompass:

- » how we communicate in society;
- » social practices and relationships, knowledge, language and culture;
- » content knowledge and comprehension of the content;
- » use of critical and creative thinking skills and/or processes;
- » conveying information through various forms; and
- » use of knowledge and skill to make connections within and between various contexts.

This includes the development of the functional ability to absorb, share, transform and create knowledge (Kickbusch 2001). Adapting Mandigo et al.'s (2007) framing of the features of multi-literacy theory to sport informs us that:

- » Sport is an applied, practiced and situated set of skills.
- » Sport is a body of knowledge with meaning that can be interpreted, understood and used creatively.
- » Sport forms an operational 'text' that can be communicated and read in various forms.
- » To become sports literate requires a learning process.

CONCLUSION

Sport literacy provides a theoretical grounding for sport learning consistent with conceptualizations of knowledge and understanding encountered by teachers in other subject areas through multi-literacy theory. At Flinders University sport literacy is being used as a language to talk about sport teaching and learning that articulates the educative purpose of sport teaching in physical education.

The expansion of the knowledge base within considerations of ability and competency through sport literacy provides the intriguing possibility that sport could be a context for deep learning, while providing the potential for more affirming experiences for those students traditionally marginalized within the normatively narrow definition of ability within physical education. Sport literacy is therefore potentially both a praxis and curriculum scaffold for sport curriculum design and enactment.

The status of physical education arguably remains as much of an issue now as it did in 1979 when Saunders commented on the marginal status of physical education and Emmel indicated that Australian physical educators were reluctant to confront the difficult questions regarding the failure of physical educators in the field to meaningfully transfer intent into practice. With the impending development of physical education as part of the rollout of the Australian curriculum, and not only their curriculum, but the worldwide ones, sport literacy could provide the focus around which the educative academic merit, community participation and vocational opportunities for sport in physical education could coalesce.

REFERENCES

1. Arnold, P 1979, Meaning in movement, sport and physical education,

- Heinemann, London.
2. Bailey, R 2005, 'Evaluating the relationship between physical education, sport and social inclusion', *Educational Review*, vol. 57, no. 1, pp. 71–90.
 3. Bailey, R and Kirk, D 2009, 'Introduction' in *The Routledge physical education reader*, ed. R Bailey and D Kirk, Routledge, New York, pp. 1–6.
 4. Baker, J, Horton, S, Robertson-Wilson, J and Wall, M. 2003, 'Nurturing sport expertise: factors influencing the development of elite athlete', *Journal of Sports Science and Medicine*, vol. 2, pp. 1–9,
 5. Braham, P 2003, 'Boys, masculinities and PE', *Sport, Education and Society*, vol. 8, no. 1, pp. 57–71.
 6. Bunker, D and Thorpe, R 1982, 'A model for the teaching of games in secondary schools', *Bulletin of Physical Education*, vol. 18, no. 1, pp. 5–8.
 7. Department of Education and Children's Services 2004, R–10 health and physical education: teaching resource, SACSA Companion Document Series, DECS, Adelaide.
 8. Dyson, B 2006, 'Students' perspectives of physical education' in *The handbook of physical education*, ed. D Kirk, D Macdonald and M O'Sullivan, Sage, London, pp. 326–346.
 9. Emmel, J 1979, 'Physical education program: introduction and position statement' in *Values into action: health, physical education, recreation, sport. Proceedings of the 12th ACHPER Biennial Conference, January 14–19, 1979*, ed. J Emmel, D Molyneux and N Wadrop, Australian Council for Health, Physical Education and Recreation, Adelaide.
 10. Ennis, C 1999, 'Creating a cultural relevant curriculum for disengaged girls', *Sport, Education and Society*, vol. 4, no. 1, pp. 31–50.
 11. Ericsson, K, Krampe, R and Tesch-Romer, C 1993, 'The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance', *Psychological Review*, vol. 100, no. 3, pp. 363–406,
 12. <http://projects.ict.usc.edu/itw/gel/EricssonDeliberatePracticePR93.pdf> (accessed 25 November 2010).
 13. Gateman, V 2005, 'Physical activity and physical education within health and physical education in the New Zealand curriculum: a primary school teacher's perspective', *NZ Curriculum Online*,
 14. www.nzcurriculum.tki.org.nz/content/download/460/3642/file/gateman-hpepaper.doc (accessed 25 November 2010).
 15. Green, B. 1999, 'The new literacy challenge', *Literacy Learning: Secondary Thoughts*, vol. 7, no. 1, pp. 36
 16. Green, K 2000, 'Exploring the everyday "philosophies" of physical education teachers from a sociological perspective', *Sport, Education and Society*, vol. 9, no. 2, pp. 109–129.
 17. Hardman, K and Marshall, J 2005, 'Update on the status of physical education worldwide' keynote presentation at the 2nd World Summit on Physical Education, Magglingen, Switzerland, 2–3 December.
 18. Hayden-Davis, D 2005, 'How does the concept of physical literacy relate to what is and what could be the practice of physical education?' *British Journal of Teaching Physical Education*, vol. 36, no. 3, pp. 45–48.
 19. Hellison, D 2003, *Teaching responsibility through physical activity*, Human Kinetics, Champaign, IL.
 20. Hemphill, D 2008, 'Sport smart', *Education Review*, 20 February, p. 15.
 21. Hickey, C 1995, 'Can physical education be physical education?' *Healthy Lifestyles Journal*, Spring, pp. 4–7.

22. Higgs, C, Balyi, I, Way, R, Cardinal, C, Norris, S and Bluehardt, M n.d., *Developing physical literacy: a guide for parents of children ages 0–12*, Canadian Sport Centres, Canada.
23. Hunter, L 2006, 'Young people, embodied learning and HPE' in *Teaching health and physical education in Australian schools*, ed. R Tinning, L McCuaig and L Hunter, Pearson Education, Frenchs Forest, NSW, pp. 118–126.
24. Kickbusch, I 2001, 'Health literacy: addressing the health and educative divide', *Health Promotion International*, vol. 16, no. 3, pp. 289–297.
25. Kirk, D 1986, 'A critical pedagogy for teacher education: towards an inquiry orientated approach', *Journal of Teaching in Physical Education*, vol. 5, no. 4, pp. 230–246.
26. Kirk, D 1988, *Physical education and curriculum study: a critical introduction*, Croom Helm Australia, NSW.
27. Kirk, D 1996, 'The crises in school physical education: an argument against the tide', *The ACHPER National Journal*, vol. 43, no. 4, pp. 25–28.
28. Kirk, D 2006, 'Sport education, critical pedagogy, and learning theory: toward an intrinsic justification for physical education and youth sport', *Quest*, vol. 58, pp. 255–264.
29. Laker, A 2002, 'Culture, education and sport' in *The sociology of sport and physical education: an introductory reader*, ed. A Laker, Routledge Falmer, London, pp. 1–14.

Елена Яковлева
ИЭУП (г. Казань), mifoigra@mail.ru
Elena Iakovleva

ГЛАМУР И ФИЛОСОФИЈА ИНКЛЮЗИИ

Аннотација: Објектом истражувања статијата станува идеологија гламура, погрузајќа современото општество во свет симулакрув и абсурда. Една од можните патишта за решавање проблемот на излезот на општеството од состојба на духовен криза може да стане филозофија на инклузија, базирана на толерантност, хуманизам и творечко начало.

Клучеве зборови: идеологија гламура, абсурд, инклузија, вклученост, толерантност.

GLAMOUR AND PHILOSOPHY OF INCLUSION

Abstract: The object of the research article becomes glamor ideology, modern society plunges into the world of simulacra and the absurd. One of the possible ways of solving the problems of society exit from the state of spiritual crisis can become a philosophy of inclusion, based on tolerance, humanism and creative beginning.

Keywords: glamor ideology, absurd, inclusion, tolerance.

Современиот свет во погон за иновација и трендови остава во сенка на човекот и неговиот внатрешен свет. Векови на космички брзини, кои овозможуваат постојано обновување на тенденциите, прават постојаност на личностите крхливи, лишени од стабилност. Усугубуваат ситуација на ширење на мрежата на мрежи, кои преврќаат човекот во блудно по светот (реално/виртуално) електронски кочевник. Покрај тоа, доминантната во општеството идеологија на гламур воведува во свест на луѓето идеи за вечна младост, убавина и богатство, што преведува стилот на нивниот живот од реално во мифолозирано состојба.

Денеска без гламур практично никој и ништо не може да се избегне: зборот звучи и со екраните на телевизори, и со страници на весници/журнали, обезбедувајќи рейтинг на популарност своим творци и учесници. Личност, надарена со епитетот на гламурност, станува позната и успешна, олицетворувајќи се со «иконата на стилот». Нешто, произведено «непроизводливо од општеството» (Ж.-Л. Нанси) и надарено со или карактеристики на гламурност, или рекламирано со гламурна личност (ситуација, дом, ресторан, возило, облека и друго), тука станува бренд, посетено или брзо продавано. При тоа секој сезонски список на гламурни луѓе/тенденции/догади/предмети/места обновува, безжалостно бришејќи од својата меморија сè претходно и жестоко заборава за неа. Последното обстоятелство говори во корист на изменливост и непостојаност на гламур, буквално сковајќи се по брановите на современоста. Неговите бесконечно менувајќи се маски во облик на догади/лица/тенденции/предмети навредливо диктуваат на секој, како што е потребно да се појави во идната сезона. За реализирање на слично од личност се бара само желба да се Камиле

или, наоборот, активно противостоят ему, но в любом случае – знать гламурные тенденции, опираясь/отталкиваясь на/от них.

Мир гламура – это мир, где все его обитатели молоды, красивы, богаты и знамениты. Он захватывает человека своей яркостью, блеском и броскостью, нередко нахальной и абсурдной, привлекая внимание своим вуалированным отсутствием смысла, тем самым завораживая воображение и парализуя действие.

Через призму гламурной оптики в современности оценивается практически все: ситуация, люди, вещи, события. Объясняется подобное тем, что гламур выступает в качестве стандарта жизни, обладающего собственными предписаниями и правилами, которых необходимо придерживаться, показывая свою современность/со-временность и положение в обществе. Проникая в экономику, политику, науку, спорт, религию и искусство, формируя определенный образ жизни, именно гламур сообщает о престижном положении персоны либо создает ее иллюзию.

Ввиду того, что духовная сторона жизни игнорируется гламурной идеологией, то личность не занимается процессом самосовершенствования и смыслового поиска, тем самым снимая ответственность за собственное/общественное бытие. Одинокая повседневность в контексте отчужденного гламурного социального представляет собой «дурную бесконечность»: здесь все симулятивно и повторяемо, но не рефлексивно. Смыслы опущены и/или отсутствуют. В жизненных ситуациях нет цельности и завершенности. Везде стоят многоточия, требующие решения проблем, но личности нет до них дела. Электронное кочевничество и мозаично-клиповый образ мышления не акцентируют внимания на сложности, многогранности и серьезности происходящего, переводя все в русло шутки/сатиры/сарказма циничного субъекта, проявляющем себя даже не в форме присутствующего отсутствия, а – в форме отсутствующего присутствия.

Идеология гламура, обездушивающая личность и превращающая ее в бездумного/безумного потребителя, доводит все до пределов, стирая/игнорируя границы. Манипуляционные техники, господствующие в обществе, толкают человека на трансгрессивный шаг – «по ту сторону добра и зла», где он, заигрывая с сакральным, бросает Вызов мирозданию/Богу/Абсолюту и пр. В итоге индивид трансформируется в дива, становясь Другим – отчужденным, то есть выключенным из бытия, тем самым переводя свою жизнь в состояние абсурдности.

Обращаясь к буквальному переводу слова абсурд (лат. *absurdus*), выявляем, что оно обозначает нелепость и глупость, рождающиеся из противоречия. А. Камю определяет абсурд как разлад, возникающий из столкновения элементов сравнения (например, реального и должного/мифизированного). При этом «абсурд не коренится ни в человеке, ни в мире, а в их совместном присутствии». ¹ В контексте нашего рассуждения разлад обнаруживается между миром реальным и миром гламурным, большей частью мифизированным. Согласимся с А. Камю, признавшим еще в XX веке, что существует абсурд жизни, способный «поразить в лицо любого человека на повороте любой улицы». ² Абсурд и его климат как «беспощадный лик» проявляются в виде искусства жить, в интеллектуальной и художественной деятельности. Сегодня, живя в XXI веке, необходимо признать:

1 Камю, А. (2009), Миф о Сизифе. М.: АСТ. С. 141.

2 Камю, А. (2009), Миф о Сизифе. М.: АСТ. С. 120

мы повсюду обнаруживаем абсурдное жизнечувствование, проявляющее себя более утрированно, чем раньше. Мы живем в абсурде, проявляем себя абсурдно, чувствуя и мысля абсурдно. Абсурд – отправная точка болезни духа современного/со-временного человека. Не последнюю роль в сложившейся ситуации играют манипулятивные практики идеологии гламура, усложняющиеся благодаря высоким технологиям и выступающие в качестве «прозрачного Зла». Гламур усыпляет бдительность рационального, пробуждая бессознательное/иррациональное/эмоциональное и при этом убаюкивая их, тем самым заставляя человека пребывать/пре-бывать в реальности, живя в полусне. Абсурд современного бытия, подверженного идеологии гламура, проявляет себя везде, в том числе в повседневных практиках человека, сопровождаясь видимостью работы/ничего-не-деланьем/бездельем, что влечет за собой скуку и апатию. Можно утверждать, сегодня «возник тот отравленный покой, который приносят беззаботность, сон души и смертельно опасное самоотречение».³

Смирясь с верой в абсурдность мира, человек начинает внедрять абсурд в свое бытие: «вера в абсурдность существования должна, следовательно, определять его поведение».⁴ При этом «абсурд зависит от человека в той же мере, в какой он зависит от мира».⁵ Подобное приводит к трагическому выводу: «с того момента, как абсурдность получает признание, она становится мучительнейшей из страстей».⁶ Дополняя А. Камю, продолжим: абсурд приносит мучения и боль как небольшой группе думающих людей, так и бездумно плывущей по течению абсурдной жизни массе, изматывая ее хаосом опыта и никчемностью бытия, обнажающими «первозданную бессвязность» и отсутствие смысла.

Перечисленное, рождает проблему: каким образом можно ответить на Вызов (подчеркнем, довольно вызывающий и при этом вопрошающе-взывающий) идеологии гламура?

В качестве Ответа можно предложить философию инклюзии, подразумевающую практическое внедрение своей парадигмы в систему воспитания, образования и социальных практик.

Инклюзия как включенность подразумевает человека-в-бытии/человека бытийствующего, тем самым охватывая все многообразие сфер окружающего мира, в том числе, систему воспитания и образования, трудовую деятельность, коммуникацию, повседневность, сферу быта и досуга. Главное во всех перечисленных сферах – это состояние включенности в процесс/действие, предполагающую заинтересованность, активное участие, отклик на происходящее и желание достичь определенного результата. В связи с этим, мы даем расширенное понимание инклюзивного человека: им может быть каждый, имеющий сохранный интеллект и активно включающийся в формат текущей современности, проявляющий озабоченность ею и интенциональность, событийствующий/со-бытийствующий, рефлексирующий и соучаствующий/со-участвующий. В связи с этим, главный акцент в философии инклюзии связан с формированием инклюзивности как воли к включенной жизни и желания быть-в-бытии.

В основе философии инклюзии лежат три мировоззренческих принципа – толерантность, гуманизм и творческое начало, детерминирующих собою

3 Камю, А. (2009), Миф о Сизифе. М.: АСТ. С. 131

4 Камю, А. (2009), Миф о Сизифе. М.: АСТ. С. 115

5 Камю, А. (2009), Миф о Сизифе. М.: АСТ. С. 132

6 Камю, А. (2009), Миф о Сизифе. М.: АСТ. С. 132.

ее онтологическую, гносеологическую, методологическую и социально-практическую базу, что задает инклюзивному подходу широкий спектр действия и перспективу развития. Помимо этого, три ценностных компонента инклюзивного подхода к бытию способствуют конструированию человека посредством (в том числе образовательных) технологий, где задействованы (развиваются/совершенствуются/проявляются) все экзистенциальные составляющие каждой личности, эмпативные способности и такие аспекты бытия, как интеллектуальный, моральный и эстетический.

Толерантность как ценность связана с доброжелательно-терпимым, дружелюбно-отзывчивым, нередко снисходительным отношением к не-Я/Другому, не порождая при этом ненависти, агрессии и отчуждения. Она сохраняет и признает идентичность Другого, создавая условия для эффективного взаимодействия с ним. Вспомним великий смысл слов Ф.М. Достоевского, подчеркивающего, что «способность примирительного взгляда на чужое есть высочайший и благороднейший дар природы, который дается очень немногим...»⁷. Из этой цитаты следует вывод, что не всем людям свойственна толерантность, но толерантное отношение к окружающим возможно воспитать в себе, проявляя определенное «мужество Быть». Заметим, что дети толерантны по своей природе: они, в отличие от взрослых, способны органично взаимодействовать и приспосабливаться к любым условиям либо сразу, либо за небольшой промежуток времени. Благодаря толерантности человек, принимая и пытаясь понять Другого, обеспечивает утверждение нового, способствуя развитию и совершенствованию в поликультурной и поликонфессиональной среде.

Говоря о толерантности, необходимо вспомнить эпизоды из истории русской культуры, говорящие в пользу того, что эта черта присуща российской ментальности. Согласно историческим хроникам, русские толерантно, с уважением, пониманием и особой теплотой относились к юродивым, которых можно отнести к категории Других/нетипичных. Заметим, само слово юродивый означает в русской культуре находиться «у рода», то есть не в обществе (роду), а около него. Юродивые одновременно олицетворяли собой и сферу святости, и сферу смеховой культуры, что говорит о противоречивости образа: с одной стороны, юродивый – высшая ступень нравственной иерархии, с другой стороны, он – разрушитель существующей социальной иерархии в виду «всемирного боления за всех».

В рамках проблемы толерантного отношения к юродивым и, в целом, к инклюзивным людям интересна работа Ю.М. Лотмана «Дурак и сумасшедший», в которой автор, анализируя эти типы людей, выстраивает систему «дурак – умный – сумасшедший». В этой системе «умный» являет собой предсказуемую норму, «дурак» – в своих нарушениях соотносит ситуацию и действие, что делает его предсказуемым, а «сумасшедший» непредсказуем и трудно постижим в своих действиях, живя по иным законам. Ю.М. Лотман, высоко оценивая сумасшествие, считает, что оно обладает «определённой сверхчеловеческой осмысленностью», одновременно требуя «сверхчеловеческих деяний». К типу сумасшедших людей относится и юродивый: не смотря на свою странность, он человек культурного «взрыва», отличающийся изобретательностью, остроумием и даже хитростью. В поведении юродивого обнаруживается и «посмеяние миру» как протест, и критика действительности, и «поношение от людей» в свой адрес как формула духовного

⁷ Достоевский, Ф.М. (2006), Политическое завещание. Сб. статей за 1861–1881. М.: Эксмо. С.13

спасения. При этом, как отмечает Д.С. Лихачёв в книге «Смех Древней Руси», над театральным поведением юродивого не принято смеяться, что отличает его от шута.

Толерантность в контексте философии инклюзии воспитывает в человеке человечность, что сегодня, в условиях господства идеологии гламура, становится особо актуальным. Толерантность позволяет избежать негативной ситуации, в которой взаимосвязь между людьми имеет роковой характер, где «тайное предназначение каждого состоит в том, чтобы уничтожить Другого». Необходимо сохранить человека и генетический код его культуры. Как мы считаем, именно философия инклюзии, направленная на каждого человека, способствует подобному: какую бы сферу социального мы не взяли, везде толерантные практики выступают в качестве маркеров проявления человека, создавая условия для его самосовершенствования и самовыражения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Камю, А. (2009), Миф о Сизифе. М.: АСТ. 318 с.
2. Достоевский, Ф.М. (2006), Политическое завещание. Сб. статей за 1861–1881. М.: Эксмо. 480 с.
3. Лотман, Ю.М. (1992), Культура и взрыв. М.: Гнозис. 272 с.
4. Бодрийяр, Ж. (2012), Прозрачность зла. М.: Добросвет. 258 с.

Проф. д-р Ранко Младеноски
 Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
 Република Македонија

СИМБОЛИКАТА НА СИНТАКСИЧКИТЕ ТРИЈАДИ ВО ПЕСНАТА „ЦРКВА“ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Во овој труд се анализира песната „Црква“ од Блаже Конески од аспект на улогата и функцијата на симболот во нејзините стихови, односно во синтаксичките структури. Во воведниот дел од трудот се нудат исказувања на авторот Конески за генезата и за семантиката на оваа негова песна, а потоа се елаборираат книжевно-теориските сознанија за симболот како стилска фигура, како и за спецификите на интерпретацијата на поезијата на синтаксичко рамниште. Стиховите се анализираат од аспект на формата при што се откриваат тројните повторувања на синтаксичко ниво што претставуваат импликација за симболиката на христијанското Тројство. Во заклучокот од трудот се нагласува дека песната „Црква“ е успешно и умешно организирана и на планот на формата (синтаксата) и на планот на содржината (семантиката) што е уште еден доказ за поетската величина на Блаже Конески.

Клучни зборови: симбол, синтакса, семантика, македонска поезија, тројство, живот.

SYMBOLISM OF SYNTAX TRIADS IN THE POEM “CHURCH” BY BLAZE KONESKI

Abstract: This paper analyzes the poem “Church” by Blaze Koneski from the aspect of symbol’s role and function in its verses namely in syntax structures. In the introduction of the paper the author expresses Koneski’s enunciations regarding the genesis and semantics in his poem further on elaborating literary- theoretical knowledge about the symbol as a figure of speech, as well as the specification of poetry interpretation on syntax level. The verses are analyzed from the aspect of form therefore discovering triple repetitions on syntax level which represents implication of symbolism in the Holy Trinity. In conclusion it is emphasized that the poem “Church” is successfully and skillfully organized regarding form (syntax) and content (semantics) which is another evidence of poetical greatness of Blaze Koneski.

Keywords: symbol, syntax, semantics, Macedonian poetry, Trinity, life.

1. ВОВЕД

Блаже Конески е клучна фигура во македонската културна историја од втората половина на 20 век и, без сомнение, поетски великан во современата македонска книжевност. Неговата песна со наслов „Црква“ е објавена за првпат во истоимената збирка („Црква“, Мисла, Скопје) од 1988 година и тоа како прва песна во стихозбирката. Еве што вели самиот Конески за „откривањето“ на оваа песна во книгата „Разговори со Конески“ на Цане Андреевски:

„Целата таа песна е импровизирана на кафанска маса во текот на две вечери. После извршив само една мала редакција. Имаше малку повеќе строфи,

отколку што има сега. Некои, ми се чинеше, дека не се најдобри строфи, ја рушат целостта. Нив ги избришав и го поправив текстот колку што можев. И, така е тој текст, всушност, импровизиран. Текст што ја илустрира онаа моја теорија за тоа дека песната се создава некако сама од себе и после ја откриваме“. (Андреевски, 1991, стр. 240).

Покрај тоа, во истата книга авторот Андреевски му поставува на Конески прашање во форма на заклучок: „Песната ‘Црква’ на извесен начин го симболизира Вашиот живот. Јас така ја сфаќам“. Кон ваквата забелешка Конески дава појаснување:

„Ако Вие така сте ја сфатиле, значи тоа и го има. Она што е тука земено како впечаток, како еден објект и како еден настан, тоа станува еден симбол и за целиот живот. Може да се применува тој симбол спрема мојот живот, може да се применува спрема животот на секој човек. Може да се применува спрема животот на една средина. Може тој симбол да има значење и спрема целата наша традиција, историја и така натака. Сето тоа влегува веќе во интерпретација на текстот онака како во даден момент читателот го доживува“. (Андреевски, 1991, стр. 238).

Ваквите искажувања на Конески за генезата и особено за семантиката на песната беа сосема доволен поттик да се пристапи кон една книжевно-теориска, односно интерпретативно-аналитичка, „проверка“ на автентичноста на тврдењето за симболиката на стиховите во „Црква“. Затоа што во научната мисла не е доволно нешто да се каже, туку тоа „нешто“ треба да се покаже и да се докаже. Ќе се обидеме преку анализа на песната на ниво на нејзините синтаксички структури да ја покажеме и да ја докажеме функционалноста на симболот во градењето на нејзината поента, односно порака.

2. КНИЖЕВНО-ТЕОРИСКИ ИНСТРУМЕНТАРИУМ

Пред да се премине конкретно на пронаоѓање и анализирање на симболиката во песната „Црква“ од Конески, ќе биде неопходно да се детерминираат и да се дефинираат базните книжевно-теориски инструменти со чија помош ќе се интерпретираат стиховите на оваа песна од посочениот аспект. Ќе се осврнеме тука на суштинските специфики на симболот како семантичка стилска фигура од групата на фигури на содржина, но и ќе се елаборираат најзначајните особености на анализата на литературата во форма на стих на синтаксичко ниво.

2.1. Симболот како стилска фигура

Една од најчесто ползуваните стилски фигури во поетскиот израз е симболот чие потекло се лоцира во еден антички обичај. Имено, симболот (σύμβολον/ sýmbolon = знак, знак за распознавање, белег) претставува семантичка стилска фигура што се дефинира како заменување на некој збор, животна појава или поим со неговата условна, алегориска (сликовна) ознака. (Solar, 1987, p. 74). Во античкиот период симболот првично значел „знак за распознавање во форма на некој предмет скршен на два дела (прстен, метална паричка и слично) што двајца (најчесто љубовници) го делеле пред разделбата и при подоцнежната средба се препознавале со помош на тој предмет преку составување на двата негови дела“. (Živković, 1988, p. 72).

За симболот Венко Андоновски вели дека е „тематизирана метафора“ (Андоновски, 2000, стр. 132), а на друго место во врска со симболот ја нагласува

повторливоста како негово основно својство:

„Можеби би можело да се рече дека индивидуалниот симбол е метафора која цитира на еден интертекстуален начин познат колективен симбол, повикувајќи го во свеста и менувајќи му го значењето. Тоа е метафора на втор степен. Така, ако некоја таква метафора „вкрстена“ со некој колективен симбол се повторува почесто во поетскиот опус на еден поет, ние ја доживуваме како новосоздаден симбол кој станува препознатлив белег на тој поет“. (Андоновски, 2011, стр. 179).

Сепак, суштината на симболот како знак најлесно се воочува преку т.н. постојани симболи (наречени уште и амблеми) коишто, всушност, се колективни симболи: крст = христијанство; полумесечина = ислам; вага = правда; гулаб = невиност; сокол = витештво итн. Меѓутоа, покрај ваквите колективни симболи (со традиционален културен контекст) постојат и индивидуални симболи (за што и говори Андоновски) што ги создава (твори) секој уметник, односно секој поет. На пример, Дениција во поезијата на Петре М. Андреевски претставува симбол за вечната љубов и за вечната потрага по убавината на жената како божествено битие, зрната во песните на Радован Павловски се симбол за неуништивоста и вечното постоење (чување) на животот, своната кај Едгар Алан По стануваат еден мултиплициран полисемичен симбол (радост, среќа, тага, смрт) итн.

2.2. Синтаксичко рамниште на анализа на поезијата

Постојат, во основа, шест нивоа на уреденост та според тоа и на анализа и интерпретација на поетскиот текст којшто е, како што вели Лотман, второстепен моделативен систем: фонолошко, морфолошко, прозодиско, лексичко-семантичко, синтаксичко и логичко ниво. За сите овие нивоа на уреденост на тој второстепен моделативен систем, односно за второстепената уреденост на поетскиот јазик се карактеристични неколку суштински категории: повторливост на јазичните единици на сите нивоа; паралелизам на јазичните единици; семантизација на јазичните единици кои во природниот јазик (првостепена уреденост) се семантички негативни; семантичка еквивалентност на јазичните единици кои во природниот јазик се семантички нееквивалентни. За нашиот пристап во интерпретацијата на песната „Црква“ на Конески од особено значење ќе биде повторливоста и тоа на синтаксичко рамниште.

За рамништето на синтаксичката поетска структура треба да се нагласи дека од суштинско значење е специфичната уреденост на синтагмите и на речениците во конкретната песна што е предмет на книжевно-теориска анализа. Како и за другите нивоа од структурата на поезијата, и на синтаксичкото ниво дополнителните уредувања, односно уредувањата од втор степен, се согледуваат во категориите повторливост и еквивалентност коишто во секоја песна одделно се носители на одредена книжевно-уметничка семантика. Се разбира, и особеностите на синтаксичките структури како што се подмет, прирок, додатоци, сврзниците, редот на зборовите, па видовите реченици (проста и проширена реченица, независни и зависни реченици итн.) како и нивната дистрибуција во песната може да бидат релевантни сигнали за дополнителна уреденост на поетскиот текст и за дополнително значење на тој текст. Исто така, и инверзијата е мошне значаен елемент за дополнителното (уметничко) уредување на поетската творба како книжевен текст. Од друга страна, и отсуството на некои синтаксички елементи ќе учествува во второстепеното уредување, односно ќе учествува во семантичкиот полнеж на поетскиот дискурс.

3. СИМБОЛИКАТА НА СИНТАКСИЧКИТЕ ТРИЈАДИ ВО „ЦРКВА“

Можеме сега, со помош на детерминираната оперативна книжевно-теориска апаратура, да пристапиме кон маркација и изолација на „синтаксичката симболика“ во песната „Црква“. Тоа значи дека нашиот интерпретативен пристап ќе биде фокусиран на формата (ознаките/ означителите), а не на содржината (означеното) на песната, односно целта на истражувањето ќе биде да се провери во колкав степен формата на песната ја дополнува нејзината содржина или, поинаку и попрецизно кажано, да се провери (да се потврди или да се отфрли) нашата теза за „семантизација на синтаксата“ во оваа песна на Конески.

Песната „Црква“ (Конески, 1988, стр. 5-9) се состои од 18 строфи со нерамномерен број на стихови, со нерамномерно римување во строфите (има строфи со и без рима) и со нерамномерен распоред на римата (таму каде што ја има) во стиховите од строфите. Како што може да се види, имаме „тројна“ нерамномерност во однос на строфите, стиховите и римата, односно „тројство“ во нерамномерноста.

Од друга страна, ако се погледне песната од аспект на синтаксичката структура на нејзините стихови, ќе се забележат одредени правилности во повторувањето на реченични и на синтагматски целини, но и семантичка еквивалентност меѓу стиховни сегменти и цели строфи. Да погледнеме конкретно за што станува збор и да ја појасниме ваквата теза.

- » Прво, синтаксичката структура „се урива црквата во Небрегово“ ја среќаваме трипати во оваа песна и тоа во строфите 1, 6 и 8 како дел од еден стих (во првата строфа), но и како посебен стих (во шестата и во осмата строфа).
- » Второ, во песната „Црква“, исто така, имаме и тројно повторување (потретување) на синтаксички структури со идентична (еквивалентна) семантика како реченицата „се урива црквата во Небрегово“. Такво потретување се појавува во три строфи од песната – во строфата 5 („сега кога црквата се урива“), во строфата 7 („се урива мојата заветна црква“) и во строфата 18, односно во последната строфа („се ронат твоите свети камења“).
- » Трето, во врска со веќе посочената синтаксичка структура „се урива црквата во Небрегово“ може да се рече дека во песната фигурираат и три строфи како нејзини семантички еквиваленти. Тоа се, всушност, строфи што функционираат како синонимни метафори на реченицата „се урива црквата во Небрегово“. Станува збор за тринаесеттата, четринаесеттата и петнаесеттата строфа:

*И еве
сега
станува пепел
темелот
што нè крепел.*

*И еве станува пуздер и плева
нашиот уџум, 'рскот и врева.*

И еве

*сега
се руши
храмот во нашите души!*

Очигледно е дека овие три строфи се истозначни со посочената реченица погоре. Јасно е, на пример, дека двостишјето „се руши/ храмот во нашите души“ е метафоричен еквивалент на реченицата (стих, односно фрагмент од стих) „се урива црквата во Небрегово“.

- » Четврто, во цитираните сегменти од песната очигледно е уште нешто во врска со повторувањата. Синтагмата „И еве“ се појавува трипати на почетокот од секоја од трите цитирани строфи, што може да се чита како стилска фигура репетиција на ниво на строфите или како „строфна анафора“.
- » Петто, во песната „Црква“ трипати се повторува (се утројува) и синтагмата „Крај таа црквичка“ која е поставена како посебен почетен стих во деветтата, десеттата и единаесеттата строфа.
- » Шесто, во песната може да се забележат три тријади (утроена тријада) – една синтагматска и две лексички тријади. Првата тријада (составена од синтагматски единици) ја среќаваме во единаесеттата строфа: верба во иднината, надеж во берикетот, силата на вистината. Втората тријада (лексичка) се наоѓа во дванаесеттата строфа: Пеливар, Поила, Орниче. Третата тријада (лексичка) е во четиринаесеттата строфа: уџум, ’рскот и врева.

Шесте точки се сосема доволна илустрација за една суштинска синтаксичка специфика што ја среќаваме во песната „Црква“ од Конески. Како што може да се види, станува збор за утројувања на синтаксичко-синтагматски единици (зашто и за тријадите составени од лексеми може да се рече дека претставуваат синтагматски низи). Ваквата несомнена (покажана и докажана) уреденост на рамниште на формата на поетскиот текст е индиција за дополнителен семантички потенцијал што треба да се бара во симболиката на утројувањата, на тријадите, на бројот три (3), и тоа во контекст на целината на песната. Имено, бројот три има полисемична симболика во разни култури и во разни периоди од човековата историја. (Шевалие, Гербран, 2005, стр. 1028-1032). Меѓутоа, со оглед на фактот дека овде ние зборуваме за песна со наслов „Црква“ (= христијански храм) примарно ќе ја земеме предвид христијанската симболика на бројот три. Во христијанството, како што е познато, бројот три го симболизира Светото Тројство (Отецот, Синот и Светиот Дух) олицетворено во единствениот Господ. Господ е Светлина. Светлината е живот. И еве како интерпретацијата на „Црква“ на синтаксичко рамниште по имплицитни патеки не доведе до архисемата живот како симболичен семантички нуклеус на сета песна. И ете зошто, впрочем, самиот автор на песната, како што веќе кажавме погоре, зборува дека „она што е тука земено како впечаток, како еден објект и како еден настан, тоа станува еден симбол и за целиот живот“. (Андреевски, 1991, стр. 238).

Се разбира, ваквиот резултат од интерпретацијата може и поконкретно и подетално да се елаборира. Да ги погледнеме, на пример, и другите симболични значења на бројот три: најчесто 3 е број на Небото; времето е трикратно: минато, сегашност, иднина; светот е трикратен: земја, атмосфера, небо; бројот три ја означува границата меѓу доброто и злото. ((Шевалие, Гербран, 2005, стр. 1028-

1030). Сета таа симболика упатува на изолираната архисема живот што има два основни пола – Ерос и Танатос – коишто ја манифестираат конструктивната и деструктивната сила на животот. Конески во песната зборува за „црква“, а тоа е сакрален простор во кој и околу кој се создавал (Ерос!) и се одвивал животот на христијанскиот човек. Но, Конески конкретно зборува за уривањето (Танатос!) на црквата во Небрегово. Уметничката порака е јасна – смртта, односно крајот, е неминовност, нешто што е неизбежно како составен дел на цикличноста на животот на човештвото и на природата. Танатосот и Еросот како две спротивности се меѓусебно поврзани, па дури и зависни еден од друг и последователни еден по друг. А тука веќе може да се открие и одреден оптимизам во песната оти по уривањето, уништувањето (Танатос) последователно доаѓа создавањето (Еросот) за да го дополни вечниот круг на животот.

4. ЗАКЛУЧОК

Со интерпретацијата на песната „Црква“ од Конески од аспект на синтаксичката повторливост во строфите и во стиховите ја маркиравме симболичноста на нејзината структура. Синтаксичко-синтагматските тријади се несомнен доказ за потврдувањето на поставената теза за улогата и функцијата на симболот во градењето на нејзината поента, односно на книжевно-уметничка порака, но и за оправданоста на идентичното тврдење на нејзиниот автор дека песната како целина е симбол за животот. Дотолку повеќе што една наша претходно извршена анализа на истата песна на лексичко-семантичко рамниште ги даде истите крајни резултати од интерпретацијата. (Младеноски, 2005, стр. 328-342).

Сето тоа значи дека песната „Црква“ е успешно и умешно организирана и на планот на формата (синтаксата/ ознаката) и на планот на содржината (семантиката/ означеното). Тоа, исто така, е уште еден доказ за поетската величина на Блаже Конески чии стихови, произлезени од и „откриени“ во долапите и чекмецињата на древната македонска културна традиција, ја носат со себе судбината на вечната средба со нови читатели и тоа не само кај нас туку и во светот, зашто се облагородени со универзални мотиви и со космополитски идеи и пораки.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Андоновски, Венко (2000). Дешифрирања (литературни студии). Скопје: Штрк.
2. Андоновски, Венко (2011). Обдукција/абдукција на теоријата, Том I: Жива семиотика. Скопје: Галикул.
3. Андреевски, Цане (1991). Разговори со Конески. Скопје: Култура.
4. Конески, Блаже (1988). Црква. Скопје: Мисла.
5. Конески, Блаже (2011). Поезија. Книга втора. Приредил: Милан Ѓурчинов. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
6. Лотман, Јуриј М. (2005). Структурата на уметничкиот текст. Превод од руски јазик Евтим Манев. Скопје: Македонска реч.
7. Младеноски, Ранко (2005). Чекајќи ја егзегезата. Скопје: Современост.
8. Шевалие Жан, Гербран Ален (2005). Речник на симболите. Превод од француски јазик: Ирина Бабамова, Маргарита Велевска, Ирина Ивановска, Марина Михајлоска, Радица Никодиновска, Ирина Павловска. Скопје: Табернакул.

*

9. Živković Dragiša (1988). Teorija književnosti sa teorijom pismenosti. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
10. Solar Milivoj (1987). Teorija književnosti. Zagreb: Školska knjiga.

32.019.5:317.774

Проф. д-р Христо Петрески
 Институт за култура и уметност при Меѓународниот Славјански универзитет
 "Гарврило Романович - Державин" Свети Николе - Битола

ФОТОГРАФИЈАТА, СЛИКАРСТВОТО И ФИЛМОТ КАКО ПРОПАГАНДА

Апстракт: Темата на овој истражувачки и научен труд: "Фотографијата, сликарството и филмот како пропаганда" е комплексна специфична, постојано присутна и актуелна.

Всушност, пропагандата не избира средства, односно се определува за најсигурните, најмоќните и најсуптилните медиумски орудија и оружја, акции и кампањи, програми и проекти, пристапи и механизми.

А, целта секогаш е една и единствена: што побрзо информациите да пристигнат до целните групи и што полесно да допрат и продрат во нивната свест.

Преку манипулацијата и пропагандата - индиректно или директно се врши влијание и притисок од страна на државата и власта, како креатори на стратегиите, плановите и политиките, врз масовната и генерациски и статусно хетерогена популација.

За постоењето на медиумската пропаганда (во овој случај - преку фотографијата, сликарството и филмот) постојат бројни индивидуални и колективни причини, а последиците врз консументите, а посебно кај младите и ранливите категории се неодминливи, несогледливи и неизбришливи.

Пропагандата е процес кој долго трае и тешко се анулира, а и овој труд укажува на сферите и методите, главните носители, емитерите и примателите кај нас и во светот.

Клучни зборови: пропаганда, манипулација, фотографија, сликарство, филм

PHOTOGRAPHY, ART AND FILM AS PROPAGANDA

Abstract: The topic of this research and scholarly work: "Photography, Painting and Film as Propaganda" is a specific, complex, ever-present, and relevant one.

In fact, propaganda does not choose funds and it opts for the safest, most powerful and most subtle media tools and weapons, actions and campaigns, programs and projects, approaches and mechanisms respectively.

But the goal is always one and only: information is to reach the target groups as fastest as possible, and reach and penetrate into their consciousness as easiest as possible.

Through manipulation and propaganda - indirectly or directly - influence and pressure are exerted by the state and government as creators of strategies, plans and policies on the massive and heterogeneous population, including both generational and status aspect.

About the existence of media propaganda (in this case - through photography, painting and film), there are numerous individual and collective reasons, while the consequences on the consumers, especially among young people and vulnerable groups, are unavoidable, unforeseeable and indelible.

Propaganda is a process that lasts long and is hard to be annulled, and this paper also points to the spheres and methods, the stakeholders, emitters and receivers in our country and throughout the world.

Keywords: propaganda, manipulation, photography, painting, film

ПРОПАГАНДАТА ВО СВЕТСКИ РАМКИ (И НА ИСТОК И НА ЗАПАД)

Во најраните човекови заедници пропагандата е користена како средство за сугестивно соопштување на некои битни информации, или пак, за наметнување на однесувањето на припадниците на заедницата во култните верски обреди. Тоа се правело и постигнувало со помош на симболи и рудиментарните гласовни знаци, а подоцна и преку преданијата и легендите, кои се пренесувале од колено на колено.

Во античкиот период, на пример, пропагандната комуникација е сфаќана и прифаќана како легитимна и полезна реторичка вештина, додека пак, во средината на 20-от век се сметало дека пропагандата е научно заснована управувачка алатка и лост на владеачките кругови на модерните држави, преку која ефикасно можат да ги иницираат, насочуваат и контролираат сложените општествени процеси.

Притоа, треба посебно да се знае и нагласи дека свеста за оваа специфична форма на комуникација меѓу луѓето од секогаш постоела, се разбира, во различни форми и содржини и редовно и секогаш служела како начин за остварување на посебните интереси.

Тие интереси главно се групни и колективни, краткорочни или долгорочни, а негативните ефекти се понекогаш делумни и невидливи, односно подносливи и нетрајни, но најчесто последиците се далекусежни, неменливи и неизбришливи.

Значи, во прашање се поединци, или одредени општествени групи и слоеви, кога станува збор за манипулации и пропаганди од помал обем, додека пак, кога се во прашање национални и државни кампањи, па и меѓународни, подолгорочни, повеќенаменски и повеќегодишни активности - тие се поспецифични, поосмислени и помасовни.

Во секој случај, станува збор за серија од однапред предвидени, дозирани и прецизно испланирани методи и акции, често на мошне суптилен, невидлив и заткулисен начин, со распределеност при дејствувањето на стратуми и групи, па дури и на посебни и издвоени делови и сегменти.

Обично и популарно се вели дека целта ги оправдува средствата, па така ми во овој случај - многу често се губи чувството за вкус и мерка, зашти најбитни и единствени параметри за успехот на пропагандата се постигнатите ефекти.

Всушност, станува збор за цела пропагандна машинерија, која се состои од занења и искуства, планови и програми, стручни и верзирани лица, пробани и потврдени методи, предизвикан и добиени ефекти...

Но, овојпат, ние ќе се задржиме само на уметничката фотографија, сликарството и филмот како манипулација и пропаганда.

Поточно, на уметничката манипулација и пропаганда како дел од естетската, но и од политичката манипулација и пропаганда.

Се разбира, нема да навлегуваме во психолошките, социјални, етички и хумани сфери, зашто иако се сродни и поврзани тие прашања - тоа се други и комплексни теми, па во овој труд ќе се ограничиме главно на илустративните примери од минатото и денес - во светот и кај нас...

ДЕФИНИРАЊЕ НА ПРОПАГАНДАТА, ИЛИ ШТО Е ТОА КУЛТУРНА И УМЕТНИЧКА МАНИПУЛАЦИЈА И ПРОПАГАНДА

Самиот термин пропаганда потекнува од латинскиот збор пропагаре, што во превод значи ширење, односно распространување. Но, интересно е дека овој термин речиси не бил познат се до почетокот на 19-от век.

Според многу извори, појавата на овој поим во и со значењето кое и денес го подразбираме - се поврзува со 1622 година и тоа за папата Грегор ЦВ и воспоставувањето на Цонгрегатио де Пропаганда Фиде, како посебно тело на католичката црква. Ова тело било составено од кардинали и високи црквени достојанственици и имало задача "организирано и ефикасно да ја шири католичката вера" и да ги регулира црковните односи посебно во некатоличките земји.

Зборот пропаганда се појавил во времето на реформацијата и користен е во верски цели, а подоцна и за политички, културни и други. Во ширењето на верата и сите реформаторски процеси и движења - пропагандата била главно средство за убедување и борба.

Па, исто така, и историјата од првата фаза на христијанството е исполнета со бројни примери на пропаганда, посебно во вид на симболи, како што е на пример крстот што ја означува идејата на и за пожртвување.

Во настојувањето, феноменот на пропагандата сепак попрецизно да се дефинира, многу модерни теории имаат усвоено неколку значајни определби и одредници, кои пропагандата ја сфаќаат како збир од посебни техники на и за комуникација со цел на помасовни влијанија или сугестии, преку манипулации со симболи и психологијата на масите, но и поединците.

А, она во и со што сите се согласуваат е фактот дека пропагандата вклучува интензивно користење на слики, слогани и симболи, кои влијаат на човековите, односно на нашите уверувања и емоции.

Тоа е смислена комуникација со точно определена точка на гледање, која има за цел примателот на пораката доброволно да ја усвои посакуваната позиција и убедување како да се лично негови и да делува во склад со тоа и со нив.

Повеќето теоретичари по комуникација се согласуваат дека она што ја разликува пропагандата од другите видови на човекова комуникација, е фактот што таа во секој случај секогаш е акт на предумисла, поврзана со општественото уредување како однапред дефинирана контроверза, односно начелно конфликтна ситуација, како еден вид на даденост.

Пропагандата може да биде идентификувана како смислен напор да се врши влијание на исходот на спорните ситуации, при искажувањето на наклонетоста кон преференцијата. Во таа смисла, пропагандата се разликува од другите промислени трансмисии на информациите, или од сличните церемонијални или чисто изразени активности.

Денес, современата пропагандна дејност, како специфичен облик на општествена комуникација, можеме да го дефинираме и како систематски обид и резултат да се врши влијание врз емоциите, ставовите, уверувањата и акциите на одедена целна групација и популација со цел за идеолошка, политичка, религиозна, или комерцијална индоктринација, по пат на контролирана трансмисија главно на еднострани пораки преку масовните или директните канали на медиумската мрежа, средства и комуникација.

Притоа, не треба да се заборава и занемари ни свесната желба на поодделни

автори на пропагандата дискретно и повремено да и се ублажи или целосно да и се отстрани негативниот предзнак и таа дури да се протолкува, презентира и прокламира како општествено посакуван, оправдан и прифатлив феномен.

Пропагандата во pejоративна смисла има погрдно, непожелно и негативно (непосакувано) значење, освен кога станува збор за економска пропаганда, која е во функција и со цел конкурентска борба, пласман и доминација на пазарот и во економската сфера. Но, и тогаш пропагандата често се служи со нечесни, систематски и неправедни (неправични) средства и методи на оцрнување на конкуренцијата, фаворизирање само на сопствените марки, брендови и производи со цел истиснување на ривалите од понудата и побарувачката, заемање монополски позиции и лавовски дел од колачот. Дури и тогаш и во такви услови, треба и мора да се разликува чистата и оправдана економска пропаганда од валканата, неоснована, неоправдана и неприфатлива трговско-пазарна манипулација.

ПРОПАГАНДАТА ПРЕКУ ФОТОГРАФИЈАТА, СЛИКАРСТВОТО, ФИЛМОТ...

Уметноста како анти-хегемонистичка пропаганда ја истражува и точката на преклопување на уметноста и пропагандните механизми, во обид да се привлече критичкото внимание за последиците кои различните општествено-историски ситуации ги имаат врз перцепцијата на односите меѓу уметноста и политиката.

Бројни се индивидуланите, но и заедничките (колективните) рефлексии, реакциите и критичките ставови кон институционализираните механизми и централизираните културни политики кои ги користат типичните стратегии на доминантните идеологии, обидувајќи се постојано да ги задржат и зачуваат своите позиции преку улогата, функцијата и значењето на уметноста.

Воспоставувањето на ставовите како единствен можен дискурс, во голема мерка се постигнува благодарейќи и на пропагандата. А, бидејќи уметноста од секогаш имала значајна моќ во тие процеси - таа има и значајна политичка димензија. Уметноста може да биде средство за доминација на владеечката елита со посредство и манипулација на културата, но може да биде и сила која активно учествува и во рушењето, деконтаминацијата, деструкцијата и деконструкцијата на сето тоа.

Современите уметници се свесни дека нивната автономија е општествено условена, но тоа не значи дека тие не се, не можат и не треба да бидат независни и самостојни, автономни и слободумни, а пред се аполитични и креативни.

Но, без оглед која позиција и стратегија ќе ја одберат творците, останува отворено прашањето дали авторите можат да го издржат и возвратат притисокот и да ја сочуваат температурата с до точката на топење, за да се изборат за својата позиција на автономност, објективност и критичност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт, Ролан (2011): Светла комора: белешка о фотографији, Културни центар Београда, Београд
2. Сонтаг, Сузан (2009): Сузан Сонтаг, О фотографији, Културни центар Београда, Београд
3. Тодиќ, Миланка (2005): Миланка Тодиќ, Фотографија и пропаганда, Књижевна задруга, Банја Лука
4. Петрески, Христо (2015): Карневалите и карневализацијата, Феникс,

Скопје

5. Петрески, Христо (2015): Ликовната уметност е она што (не) се гледа, Феникс, Скопје
6. Милинковиќ, Драган (2014): Економика на културата, Феникс, Скопје
7. Урбани културни идентитети у савременом контексту (зборник), Српски генеалошки центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, Београд, 2013
8. Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе (зборник), Српски генеалошки центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, Београд, 2011

Доц. д-р Бошко Караџов
Европски Универзитет, Р. Македонија
e-mail: karadza999@yahoo.com

НОРМАТИВНАТА МЕТОДОЛОГИЈА И ПРИМЕНЕТА ЛОГИКА ВО СРЕДНИОТ ВЕК: ЕУРИСТИЧКИТЕ НАЧЕЛА ВО ПРИРОДО-НАУЧНИТЕ ФИЛОЗОФИИ ВО СХОЛАСТИЧКАТА ТРАДИЦИЈА

Апстракт: Истражувањата на нормативната методологија и применетата логика во средновековна природо-научна филозофија (natural philosophy), кои се интензивираа во втората половина на XX век,¹ кога и започна проблемското проткајување помеѓу историјата на науката и филозофијата на науката, покажаа дека мрачната стереотипна слика за средновековната логика и нормативна методологија, која ја создаде Френсис Бекон, воопшто не соодветствува со логичките сознанија и методолошката еуристика во филозофијата на природата (philosophiæ naturalis) на вишата схоластика (high scholasticism). Поточно, одреден дел на средновековни схоластичари од периодот на т.н. повторно откривање Аристотеловата филозофија (corpus aristotelicum recuperatus) покажуваат дури и поголема проникливост во нивните методолошки сознанија од самата голема обнова на Бекон (instauratio magna). Назначувањето на овие логичките сознанија и методолошките принципи на природо-научното истражување во средновековната виша схоластика, не само што го расветлува патот кон правилното историско отчитување на поевста на науката, туку, од некој нивни решенија и дискусии, се извлекуваат значајни и инструктивни насоки за промислување и на одредени современи проблеми во нормативната методологија. Затоа во следниова студија ќе ги анализираме и вреднуваме: експерименталните прерогативи на нормативната методологија на Роџер Бекон (Roger Bacon), фалсификационизмот на Роберт Гроссетест (Robert Grosseteste), предиктивната улога на акцеденталните генерализации на Дунс Скот (Duns Scotus) и методолошкиот сомнеж во индуктивното познание на Никола од Отрекур (Nicholas of Autrecourt).

Клучни зборови: схоластика, нормативна методологија, применета логика, природна филозофија, аристотелизам, индукција, фалсификација, верификација, филозофија на наука, историја на наука.

THE NORMATIVE METHODOLOGY AND APPLIED LOGIC IN THE MIDDLE AGES: HEURISTIC PRINCIPLES IN NATURAL PHILOSOPHY IN THE SCHOLASTIC TRADITION

Abstract: Scientific research on normative methodology and applied logic

¹ Видете и споредете; J. Losee, Affirmation and Development of Aristotle's Method in the Medieval Period, in: A Historical Introduction to the Philosophy of Science. op. cit., p. 29-45.; J. A. Milton, "Induction before Hume" op. cit., p. 60-74., Julie Brumberg-Chaumont, "The Legacy of Ancient Logic in the Middle Ages". The Cambridge Companion to Medieval Logic, (Ed) by Catarina Dutlih Novaes and Stephen Read, University Printing House, Cambridge, 2016, 19-44.

in medieval natural philosophy in the scholastic tradition showed that the logical knowledge and research norms of that period carry the methodological insights that anticipate the large number of decisions and discussions that have encountered in contemporary normative methodology. Therefore, we believe that the appointment of these logical knowledge and methodological principles of natural and scientific research in medieval scholastic, not only sheds light on the path to proper historical reading on history on science, but can draw some instructive guidelines for reflection at contemporary issues in applied logic of scientific knowledge. Therefore in this article we will analyze: experimental prerogatives of the normative methodology of Roger Bacon, the doctrine of falsifiability of Robert Grosseteste, the predictive role of accidental generalizations of Duns Scotus and methodological skepticism on inductive knowledge of Nicholas of Autrecourt.

Keywords: scholastic, normative methodology, applied logic, natural philosophy, Aristotelian logic, induction, falsification, verification, philosophy of science, history of science.

ВОВЕД: ПРЕРОГАТИВИТЕ НА ЕКСПЕРИМЕНТАЛНАТА НАУКА НА РОЏЕР БЕКОН

Францисканецот Роџер Бекон (1219/20–с.1292), во неговата опитна наука (*scientia experimentalis*), не само што меѓу првите во западната филозофија уверуваше во експерименталните научни методи како сигурен пат кон вистината, туку во четвртиот дел од *Opus Majus*, насловен како: *Mathematicae in divinis utilitas* (Математиката во служба на божественоста) предлага дополнителна фаза во аристотеловото индуктивно-дедуктивно научно истражување. Поточно, Роџер Бекон нормира дека научните сознанија или принципите до кои сме дошле при индуктивно вообликување и преставуваат воопштени начела, со денешен методолошки речник кажано општи научни хипотези, треба да се подвргнат на понатамошни и дополнителни проверки во искуството.² Оваа негова методолошка препорака не значи само јасен епистемолошки став дека општиот заклучокот добиен по индуктивна инференција нема апсолутна вистинитосна вредност, туку методолошката норма за проверување на општо начело со набљудувачко сведоштво, експериментални факти или друг вид опитно искуствена евиденција различна од онаа од која начелото е воопштено во прелиминарната индуктивната постапка, претставува имплицитно зародување на она што во современата нормативна методологија се нарекува: хипотетичко-дедуктивна конфигурација.³

Хипотетичко-дедуктивниот модел на потврдување подразбира три чекори: (1) дадена хипотезата *H* и од неа дедуцираната опсервациона консеквенца *O* (т.е. исказ од набљудувачкото ниво); (2) тестирање на *O* или проверување дали исказот за восприемливото е вистинит или лажен и (3) штом *O* е вистинито следи дека *H* е потврдена, а доколку *O* е неистинито *H* е дисконфирмирана. Веднаш е воочлива

² Bacon, Roger. "Opus Majus", in: Roger Bacon and the Sciences: Commemorative Essays, (ed.) Jeremiah Hackett., Leiden, E. J. Brill, 1997. <<http://www.geography.wisc.edu/histcart/bacon.html>>

³ Повторното враќање на овој модел во средиштето на методолошките расправи го предложи Вилијам Бавел во: William Whewell, *Philosophy of the Inductive Sciences*, op. cit., а го популаризираше К. Попер, споредете; К. Popper, The term 'hypothetico-deductive system' in: indexed in K. Popper, *Conjectures and Refutations*. Историски и структурални прикази видете кај: Pidwirny, M.. "The Hypothetico-Deductive Method". *Fundamentals of Physical Geography*, 2nd Edition., 2006. <<http://www.physicalgeography.net/fundamentals/3b.html>> и John Earman and Wesley C. Salmon, "The Confirmation of Scientific Hypotheses", ch. 2 in M. H. Salmon et al. *Introduction to the Philosophy of Science*. Indianapolis: Hackett, 1999. p. 42-55. <http://ftelson.org/confirmation/earman_salmon.pdf>

дедуктивната форма на овој модел на потврдување. Во научната предикција и постдикцијата, самите генерализации се вреднуваат на тој начин што тие мораат да овозможат дедуцирање на вистинити искази за веќе восприемани факти (постдикција) и дедуцирање на вистинити искази за сè уште не восприеманите состојби на нештата (предикција) кои би требало да се појават за да можеме да ја сметаме за валидна, вредна и втемелена самата хипотеза/генерализација. Оваа негова методолошка препорака во современата нормативна методологија доби логичка форма или апликативен модел кој ја подразбира следнава структура која ја предложија: Ерман и Салмон во Потврдувањето на научните хипотези (Confirmation of scientific hypotheses):⁴

H	(хипотезата која се проверува)
A	(помошни хипотези)
I	(иницијални услови)
====	
O	(восприемливо предвидување)

Дедуктивноста на моделот ни предочува дека штом премисите се вистинити (ако H, I, A се сите вистинити) тогаш конклузијата мора да биде вистинита (предикцијата мора да следи). Епистемолошката вредност на потврдувањето не е втемелена на изведувањето на вистинитоста на предикцијата врз основа на претпоставената вистинитост на премисите, како навидум сугерира дедуктивноста на формалниот аспект на моделот, туку, напротив, епистемолошката вредност на потврдувањето подразбира вреднување на општиот став на хипотезата врз основа на воочената вистинитост или лажност на сингуларниот исказ на предвидувањето. Токму како што назначи и самиот Роџер Бекон.

Во современата нормативна методологија се воочија одредени логички тешкотии кои ја поткопаа епистемолошката доверливост во овој модел. Овој вид на тешкотии, во поглед на самите формални модели на потврдување, ги воочи В. В. О. Квајн во Двете догми на емпиризмот со реafirмирањето и развивањето на тезите на Пјер Дијем. Затоа овие забелешки често во литературата може да се најдат под името Дијем-Квајновите објекции или Дијем-Квајнов проблем. Квајн вели: "...нашите искази за надворешниот свет се согласуваат со трибуналот на сетилното искуство, само како корпоративна структура, но не индивидуално".⁵ Ако предвидувањето се покаже невивистинито, она што станува погрешно е релацијата на конјункцијата меѓу хипотезата, помошните хипотези и антецедентните (иницијални) услови со невивистинитото предвидување, но не релацијата на H само по себе со невивистинитата предикција. Секако дека има расположливи независни алатки за утврдување на вистинитоста на антецедентните услови, помошните хипотези и останатите премиси. Но поентата на овој приговор е утврдувањето дека ако предикцијата O не се случила не го прави веднаш и по логичка нужност погрешно и H.

ПРОТОФАЛСИФИКАЦИОНИЗМОТ НА РОБЕРТ ГРОССЕТЕСТ

Роберт Гроссетест, бискупот од Линколн која живееше од 1168 до 1253 година во многу коментаторски списи ја доработува и афирмира Аристотеловата

4 John Earman and Wesley C. Salmon, "The Confirmation of Scientific Hypotheses", ch. 2 in M. H. Salmon et al. Introduction to the Philosophy of Science. Indianapolis: Hackett, 1999. p. 42-55. <http://fitelson.org/confirmation/earman_salmon.pdf>

5 Вилард ван Орман Квајн, "Двете догми на емпиризмот", op. cit., стр.63.

индуктивно-дедуктивна научно-истражувачка процедура.⁶ Неговиот ангажман се смета за редок инструментален поттик на развојот на западната научно-методолошка традиција,⁷ меѓутоа, она што е вонредно впечатливо кај него е фактот што смета и предлага, во двете патеки да се изведува експерименталната верификација на принципите до кои доаѓаме и од кои предвидуваме.⁸ Поточно, Гроссетест го сугерираше дедуктивното проверување на хипотезите по логичка форма “modus tollens” и имплицитно ја воведува фалсификацијата како метод во научното истражување и оправдување. Далеку пред Карл Попер да ја предложи фалсификацијата во неговата Логика на научното откритие, Гроссетест во иста методолошка насока тврдеше дека: ако хипотезата имплицира одредени консеквенци и ако може да се покаже дека тие консеквенци се лажни, тогаш и самата хипотеза по себе мора да биде лажна. Или:

$$\begin{array}{l}
 P \supset Q \\
 \hline
 \sim Q \\
 \hline
 \therefore \sim P
 \end{array}$$

Неговата протофалсификација подразбира методолошко делување во насока во која ако имаме одредена група на компетитивни хипотези, тогаш секоја од нив ја инволвираме како премиса во одредена предикција и извлекуваме одредена последица. Па последователно на тоа, возможно е да се елиминираат сите хипотези, освен една токму по modus tollens ако и само ако се покаже дека сите хипотези, освен една, имплицираат последици за кои е воочливо дека се лажни.⁹ Оваа методолошка прескрипција Карл Попер ја разви во нормативна логика на научното откритие.¹⁰ Поперовата заложба дека логичките модели “мораат да бидат одредени на таков начин да не заштитуваат ниту еден исказ во науката од обид за фалсификација”¹¹ е комплетноидентична на таа на Гроссетест и ја заснова потребата за бескомпромисна критичка потрага по доверливоста преку дедуктивно проверување на теориите, како и нивната селекција во склад со резултатите на проверувањето.

ПРЕДИКТИВНАТА УЛОГА НА АКЦЕДЕНТАЛНИТЕ ГЕНЕРАЛИЗАЦИИ НА ДУНСКОТ

Во средновековната нормативна методологија и епистемологија прецизно се поставува проблемот за вердиктичката вредност на општото начело т.е. универзалното тврдење во науката. Расправата во рамките на схоластичката традиција ја наследи Аристотеловата епистемолошката позиција дека поради “природната нужност” релациите помеѓу видовите на објекти и настани така се подредуваат да нивната соодветна вербална експресија мора да има статус на нужна вистина. Оваа позиција прецизно ја изложува во Никомахова етика велелејќи:

6 Споредете; The Writings of Robert Grosseteste. International Grosseteste Society, The Electronic Grosseteste, < <http://www.grosseteste.com/>>

7 За поимот на верификацијата во учењето за методот на Гроссетесте поопширно во: A.A. Crombie, Robert Grosseteste and the Orgins of Experimental Science, Oxford, Clarendon Press, 1953, p. 52-66

8 James mcEvoy, Robert Grosseteste, The Great Medieval Thinkers. Oxford, Oxford University press, 2000. p.79-80.

9 J. Losee, Grosseteste's method of Falsification, in: A Historical Introduction to the Philosophy of Science. op. cit., p.36-38.

10 Karl Popper, Logika naučnog otkrića, Beograd: Nolit, 1973

11 Ibid., str. 87.

*што е наука, односно знаење е јасно...сите прифаќаат дека она што го знаеме, нема можност да биде поинаку, додека она кое има можност да биде друго, ако настанува надвор од теоретското набљудување, веќе не е јасно дали бива или не. Следствено, од нужноста произлегува научното, според ова вечно е, зошто сите битија биваат нужно и сите се едноставно вечни, а вечното нема настанување и е нераспадливо.*¹²

Поточно, според Аристотел, првите начела на науката не се само когнитивни вистини, напротив, тие не можат да бидат лажни бидејќи нивните (о)гледани релации во природата не можат да бидат поинакви од какви што се. Во 14-от век се јавува епистемолошки инструктивно преиспитување на когнитивниот статус на природонаучните тврдења (хипотези, закони, теории). Дунс Скот инсистира на разликувањето на потеклото на првите принципи од барањето нивната епистемичка природа да се одреди со статус на нужна вистина. Согласно е со Аристотел дека спознанието на првите принципи произлегува од набљудувачкото искуство, но нивниот статус како нужни вистини е независен од вистинитоста на сведоштвата од сетилното искуство. Според него, восприемливото искуство обезбедува прилика (occasion) за препознавање на вистинитоста на првите начела, но восприемливото искуство не е причинител на нивната вистинитост. Поточно, првите начела се вистините врз основа на значењата и смислата на нивните конститутивни термини. Ова е така и покрај фактот што за нивните значења дознаваме или воочуваме токму од искуството.¹³ Како вели: “непросирните тела предизвикуваат сенка” е самовоочлива вистина за секој кој го знае значењето на термините “непросирно”, “сенка” и “предизвикува”. Овој принцип е нужна вистина, па за да се побие треба да се формулира само-противречност. Но, според него, ни Бог не може да предизвика полнење на светот со контрадикции.¹⁴ Дунс Скот разликува два вида на научни генерализации: првите начела и нивните дедуктивни консеквенци од една страна и аптитудинална унија на појавите. Искусствените воопштувања или како тој ги нарекува “аптитудиналните унији” се контингентни. Тој ги обединува двете индукции; и аристотеловата интуитивна индукција и енумеративната, па во Ординатио I 3 вонредно иструктивно разделува: “...случаи кога не ја знаеме актуалната унија на термините, туку само аптитудиналната, бидејќи својството кое се разгледува не следи од субјектот и може да постои поединечно”¹⁵, со што ја воведува клучната дистинкција која беше доразвиена во аналитичката традиција на акцедентални и законолики генерализации. И едните и другите се универзално - кондиционални искази, но номолошка премиса во едните е научен закон а во другата вообичаена случајна генерализација која се покажала ем вистинита ем во форма на универзален и кондиционален исказ. Оваа дистинкција е пресудна во затоа што нивното разликување и прецизно одредување не води до вредносниот став за адекватноста на моделот на научно објаснување со супсумпција под општ закон. Значењето на ова разликување на акцидентални и номички генерализации, се исполнува во однос на проблемот на научното објаснување. Токму поради тоа што објаснувачката способност на генерализациите и нивното пресудно значење во моделот на супсумпција. Различните генерализации имаат различна логичка, а со тоа и епистемолошка улога во објаснувањето како супсумпција под универзален – кондиционал.

¹² Аристотел, Никомахова етика, op. cit., 1139 b III 2.

¹³ Duns Scotus, Philosophical Writings, op. cit., p. 106-109

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Antonie Vos, The philosophy of John Duns Scotus, op. cit., p. 318.

МЕТДОЛОШКИОТ СОМНЕЖ ВО ИНДУКТИВНОТО ПОЗНАНИЕ НА НИКОЛА ОД ОТРЕКУР

Никола од Отрекур јасно ја одрекува можност од засновање на сигурна и апсолутна доверливост на индуктивно втемелените први принципи на науката, било тие принципи да се казуални релации или едноставни аптитудинални унии на феномените. Нужна вистина или апсолутна извесниот воочува само во принципот на неконтрадикција и оние искази и заклучоци кои се совмесни на овој принцип. Исклучок се само стварите на верата.¹⁶ Заклучок во науката мора да биде совпадлив на принципот дека секое тврдење кое ја има формата А и не-А е недвосмислено лажно. Според него, еден заклучок е согласен со принципот на неконтрадикција ако и само ако конјункцијата од неговите премиси и негацијата на неговата конклузија се противречни.

Формално: $(P1 \cdot P2 \cdot P3 \cdot \dots Pn) \cdot \sim Q$ ¹⁷

Анализирајќи ги индуктивните и дедуктивните инференции, Никола смета дека не е возможно да се постигне нужно познание за каузалните релации. Дедукцијата не води кон употреблива вистина, бидејќи не може да се дедуцира ништо повеќе (никаква информација) од никакво мноштво на премиси освен информацијата која веќе се содржи во премисите. Во поглед на индукцијата смета дека не е возможно нужно познание за каузалните релации (преку индуктивните канони на согласност) бидејќи: “не може да се воспостави тврдење дека корелацијата која била восприемана, мора во континуитет да биде таква и во иднината.” Индукцијата, вели тој, не ни обезбедува доверие дека восприеманата корелација ќе се (о)држи и во иднина. Од овие позиции сосема јасно го воочуваме навестувањето на она што покасно ќе се нарече “Хјумов проблем”. Хјум во Испитување на човековото познание вели: “...и покрај тоа што имаме искуство за делувањето на причината и последицата, основата на заклучоците од искуството не е во расудувањето или некои друг разумски процес” Според Хјум, припишувањето каузална поврзаност на две појави причинува ние да излеземе од границите на досегашното искуство и да заклучуваме за нешто што не ни е дадено во искуството. Ние правиме скок во оној момент кога тврдиме нужност на каузалните односи. Но тој скок не го прави разумот. Тој не е кадарен за “квантниот скок” бидејќи со никакви демонстративни аргументи не може да се докаже дека случаите за кои се уште не сме имале искуство мораат да бидат налик на оние за кои сме имале искуство или дека сталната здруженост која ја воочуваме во минатото мора да се појави во иднината. Овој скок не го прави ни искуството, тоа по природа е основано на претпоставката за сличноста и совпадливоста на минатото со идното. Скокот од ограничено минато искуство кон секое можно искуство, според Хјум го прави една друга познавателна способност – имагинацијата која својата основа ја има во навиката или обичајот.

ЗАКЛУЧОК

Нормативно методолошките решенија, делотворноста на применетата логика и епистемолошките рефлексии во: експерименталните прерогативи на нормативната методологија на Роџер Бекон, во фалсификационизмот на

¹⁶ За епистемолошките позиции на Никола во поглед на статусот на *primum principium*; J. Losee, Nicolaus of Autrecourt on Necessary Truth as Conforming to the Principle of Non-Contradiction, in: A Historical Introduction to the Philosophy of Science. op. cit., p.41-44 и Hans Thijssen, Epistemology in: Nicholas of Autrecourt, Stanford Encyclopedia of Philosophy. ed. Edward N. Zalta <<http://plato.stanford.edu/entries/autrecourt/#Epi>>

¹⁷ P=премиси, Q=конклузија

Роберт Гроссетест, разгледбата на акцеденталните генерализации на Дунс Скот и, секако, во методолошкиот сомнеж во индуктивното познание на Никола од Отрекур, ни покажаа дека средновековна природо-научна филозофија на вишата схоластика од периодот на т.н. повторно откривање Аристотеловата филозофија ги поставува, во голема мера, скоро истите сознанија, прашања и проблеми од современата нормативна методологија. Назначувањето на овие логичките сознанија и методолошките принципи на природо-научното истражување во средновековната виша схоластика ни покажува дека во тој период живее неверојатно плодна научно-истражувачка рационалност која пресудно го трасира патот за нововековните научни откритија. Но, уште позначајно, дел од нивните согледби преставуваат инструктивни насоки за промислување на современите проблеми во нормативната методологија: од логиката на научното откритие, преку логиката на научното објаснување па се до епистемолошките прашања за гносеолошкиот (вердиктички) статус на научните теории.

РЕФЕРЕНЦИ

1. Aristotel, Organon. Beograd: Kultura, 1960.
2. _____. Никомнахова етика. Скопје: Три, 2001.
3. Bacon, Francis. Novi organon. Zagreb: Naprijed, 1964.
4. Bacon, Roger. "Opus Maius", in: Roger Bacon and the Sciences: Commemorative Essays, (ed.) Jeremiah Hackett., Leiden, E. J. Brill, 1997. <<http://www.geography.wisc.edu/histcart/bacon.html>>
5. Brumberg- Chaumont, Julie "The Legacy of Ancient Logic in the Middle Ages". The Cambridge Companion to Medieval Logic, (Ed) by Catarina Dutlih Novaes and Stephen Read, University Printing House, Cambridge, 2016, 19-44.
6. Crombie, A.A. Robert Grosseteste and the Orgins of Experimental Science. Oxford: Clarendon Press, 1953
7. Dijem, Pjer. Cilj i struktura naučne teorije. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2002.
8. _____. "Physical Theory and Experiment", in: H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), Readings in the Philosophy of Science. New York: Appleton-Century-Crofts, 1953, 235-252
9. Dima, Teodor. Aristotelian Premises of modern Induction, book on line: <<http://noesis.racai.ro/Noesis2001/2001Art09.pdf>>
10. Duns Scotus. Philosophical Writings. Edinburrgh: Thomas Nelson, 1962.
11. Earman, John and Wesley C. Salmon. "The Confirmation of Scientific Hypotheses", ch. 2 in: M. H. Salmon et al. Introduction to the Philosophy of Science. Indianapolis: Hackett, 1999, pp. 42-55. <http://fitelson.org/confirmation/earman_salmon.pdf>
12. Humburg, J. "The solution of Hempel's raven paradox in Rudolf Carnap's system of inductive logic". Erkenntnis, Vol. 24, No. 1, 1986.
13. Хјум, Д. Испитување на човековото познание, Скопје, Слово, 2001.
14. Нјум, Дејвид. Rasprava o ljudskoj prirodi. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1983.
15. James mcEvoy, Robert. Grosseteste. The Great Medieval Thinkers. Oxford: Oxford University press, 2000.
16. Караџов, Бошко. Епистемолошките проблеми на логичкиот реконструкционализам. Не објавен магистерски труд, Филозофски факултет, Скопје, 2006. постиран како on-line book на <<http://www.teon.blog.com.mk/>>

17. _____. "Научното објаснување: Методолошки испитувања". во: Зборник на трудови, Скопје:
18. Квајн, Вилард ван Орман. "Двете догми на емпиризмот". Филозофија 5 (2003) : 45-68
19. _____. Jezik, misao i stvarnost. Beograd: Dereta, 2004.
20. Losee, J. Affirmation and Development of Aristotle's Method in the Medieval Period, in: A Historical Introduction to the Philosophy of Science. op. cit., p. 29-45.;
21. Milton J. A., "Induction before Hume" Brit. J. Phil. Sci. 38 (1987): 49-74
22. Poper, Karl. Logika naučnog otkriča. Beograd: Nolit, 1973
23. _____. "Cilj nauke" u: N.Sesardić (prir.), Filozofija nauke: Zbornik tekstova. Beograd: Nolit, 1985, 253-265.
24. _____. Conjectures and Refutations – The Growth of Scientific Knowledge, London: Routledge, 1989.
25. Read, Stephen. "Logic in the Latin West in the Fourteenth Century" The Cambridge Companion to Medieval Logic, (Ed) by Catarina Dutlih Novaes and Stephen Read, University Printing House, Cambridge, 2016, 141-166.
26. The Writings of Robert Grosseteste. International Grosseteste Society, The Electronic Grosseteste, <<http://www.grosseteste.com/>>
27. Thijssen, Hans. "Epistemology in: Nicholas of Autrecourt". Stanford Encyclopedia of Philosophy. (ed.) Edward N. Zalta <<http://plato.stanford.edu/entries/autrecourt/#Epi>>
28. Thomas J. Hickey. History of Twentieth-Century Philosophy of Science <<http://www.philsci.com>>
29. Vos, Antonie. The philosophy of John Duns Scotus, Edinburg university press: Edinburg, 2006.
30. Uckelman Sara L. and Henrik Lagerlund. "Logic in the Latin Thirteenth Century" The Cambridge Companion to Medieval Logic, (Ed) by Catarina Dutlih Novaes and Stephen Read, University Printing House, Cambridge, 2016, 119-141.
31. Quine, W.V.O. "Natural kinds", in: Ontological Relativity and other Essays, Columbia University Press, 1969.
32. Mill, W. History of the Inductive Sciences, from the earliest to the present time. 2 vols, New York: D. Appleton and Company, 1857.
33. _____. The Philosophy of the Inductive Sciences, founded upon their history. London., 1840
34. Williams, Henry Smith. A History of Science. Vol. I.-IV, Project Gutenberg CD. (ed. and prod.) Michael Hert, August 2003, CD-ROM.
35. Wilson, Fred. The logic and methodology of science and pseudoscience. Harvard University: Canadian Scholars' Press, 2000.
36. Wilks, Ian. "Latin Logic up to 1200". The Cambridge Companion to Medieval Logic, (Ed) by Catarina Dutlih Novaes and Stephen Read, University Printing House, Cambridge, 2016, 94-118.

Душица Ѓокиќ
 Филозофско Друштво на Македонија, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“,
 Филозофски Факултет – Скопје, dushica.gjokikj@gmail.com

ИГРАТА И ФИЛОСОФСКАТА КУЛТУРА ВО ОБЛИКУВАЊЕТО НА ПОГЛЕДОТ НА СВЕТОТ: ВО ПОТРАГА ПО СМИСЛАТА

Резиме: Перспективите на Смислата се обединуваат во синергија во структурираноста на Играта – феномен – сè уште недоволно расветлен, кој помага да се одгатне највисоката смисловна димензија на недофатливоста на категоријата Смила во најдлабокиот пристап на философијата. Оттука философската култура има за цел да го разоткрива превезот на мистичното – метафизичкото со кој е обвиткана Играта, а преку тоа да ги отвора перспективите на вредносната димензија на Смислата, кои ги трансцендираат границите на општеството. Играта и философската култура во потрага по Смислата постојано го обликуваат погледот на светот!

Клучни зборови: недофатливоста на Смислата, превезот на Играта, обликување на погледот на светот

PLAY AND PHILOSOPHICAL CULTURE IN CREATING THE WORLDVIEW: IN SEARCH FOR THE SENSE

Abstract: The perspectives of Sense unite in synergy in the structure of Play – phenomenon – which is still not solved and helps to peel away the highest meaningful dimension of imperceptibility of the category Sense in the deepest access of philosophy. Hense philosophical culture is aimed to uncover the mystical – metaphysical veil which is wrapped around the Play and thus to open through the perspectives of value dimension of Sense. They transcend the boundaries of society. The Play and philosophical culture in search for the Sense constantly create the worldview.

Keywords: imperceptibility of Sense, the veil of Play, creating of worldview

Прашањето кое секој длабок мислител си го поставува во текот на своето интелектуално и духовно патување во пределите на Животот гласи: Што е вистинската Вредност и Смислата? И философите и обичните луѓе соочени со разновидните општествено – политички, економски промени и идејни движења во текот на развојот на човековото општество си го поставуваат прашањето: дали сето тоа што се случува воопшто има смисла? Тие се прашуваат дали сите општествени промени имаат некаква позитивна вредност и цел кон која се стремат, или сето тоа претставува пат кој води кон крајот – исчезнувањето на човештвото? Но, се чини дека ако се погледне во огледалото на Вечноста кое ги надминува просторно – временските граници – ќе се согледа дека Смислата како феномен со својата сеопфатност и поливалентност ги надминува границите на човековото општество! Перспективите на Смислата како полидимензионална категорија – се присутни во нивната обединетост во синергија во субјективно – објективната

структурираност на Играта – феномен – сè уште недоволно расветлен. Играта помага да се одгатне највисоката смисловна димензија на недофатливоста на категоријата Смисла во најдлабокиот пристап на философијата.¹

Играта како творечки принцип на светот! Од Играта извира севкупното постоење – па самите атоми кои си играат во празниот простор со својот играчки полет ги создаваат сите постоечки нешта. Тука не станува збор само за игра на атоми во празниот простор, кои во една семожна комбинаторика ги детерминираат својствата на нештата. Зад тој надворешен превез на Играта постои нешто што е мистериозно, неопипливо и што не може да се открие преку научната анализа. Несомнено е дека Играта е многу сложен феномен во кој е присутно она мистериозното, загадочното и темното, кое не може да се разбере со помош на инструментите на научната анализа. Треба да се следи до некоја граница она што ни го вели разумот, но разумот има свои граници исто како и науката! Потоа се застанува пред она непознатото, недофатливото и неодгатливото – областа на ирационалното во кое може да се истражува, следејќи ја способноста за имагинација и креација. Феноменот на Играта од самите свои почетоци кои датираат уште пред настанокот на цивилизацијата и културата, внесува суштински согледби во разбирањето на самата структура на универзумот, па и севкупната егзистенција – на многу непосреден и инвентивен начин, преку трансцендирањето на границите на свесниот живот, кои го затвораат умот на човекот и другите свесни суштества во тесните рамки на конвенционалните текови. Истите му ги одземаат играчкиот полет и слободата на духот кој би требало да се избори со сите егзистенцијални проблеми со кои се соочува во стварноста на реалниот и конкретен живот.

Во таа смисла Играта како феномен му ја дава слободата на Духот и ја ослободува уметничко – креативната Паскаловска логика на срцето, со помош на која мислителот се впушта во комуникационите процеси со стварниот живот – но, од поинаква и посублимирана временска инстанца – медиумот на вечното сега како временски хоризонт во кој како во централна точка се вкрстуваат сите временски димензии. Играта за мислителот е начин за неговиот опстанок во светот на тривијалната егзистенција! Мислителот е *homo ludens* кој си игра со сопствените егзистенцијални можности и преку таа игра тој ги отвора новите животни перспективи. Мислителот е вечно во потрага по нешто ново – во неговиот духовен свет низ креативниот медиум на творештвото и Играта се создава Смислата и Вредноста! Играта е начин да се создаде Вредност и Смисла која ќе се инкорпорира во самиот Живот, маргинализирајќи го сето она што е луксуз во животот – за кое копнеат немоќните и сиромашни со дух. Тоа е всушност она нешто што е сосема небитно. Преку самата Игра се екстрахира од животот она што создава привид на нешто маргинално – а всушност ја сочинува неговата супстанција, која се инкорпорира во егзистенцијалната структура на опстанокот.

Мислителот – генијот на срцето е алхемичар кој болката, очајот и страдањето кои му ги носи Животот ги преобразува творечки во Игра. Мислителот како алхемичар на Играта! Играта е воена аптека на душата (Ниче) која му овозможува победа и му носи ведрина на духот во миговите на егзистенцијалната болка и очајот. Во неа може да се пронајде најсилниот лек за очајот и суровоста на животот, а тоа е победата против насилието на егзистенцијата со помош на творечката

¹ Џепароски, И., прир. (2003), „Играта – наша современичка од дамнини“ во: Естетика на играта, Скопје: Култура, стр. 7

или уметничката преобразба на светот. Во таа смисла Играта е создавање на Вредноста и Смыслата со помош на творечкиот импулс на Битието. Homo ludens – от постојано е во потрага по Смыслата! Всушност, неговата Игра е создавање на Смыслата. Потрагата по Смыслата му помага да ја гради хуманистичката визија на Утрешнината – Иднината – да создава Вредност. Без оваа потрага по супстанцијалноста на Животот – Животот би станал бесмислен, а човекот би се претворил во автомат без душа и би го изгубил чувството за Улавината и Возвишеноста. На тој начин тој едноставно би се претворил во една обична марионета во театарската претстава на Животот!

Наместо доследно да ја игра до самиот крај Играта на Животот и да му се препушти на играчкиот полет – човекот кој престанал смело да оди во потрага по Смыслата, започнува сè подлабоко и подлабоко да тоне во мочуриштето на потрошувачкиот менталитет, агонијата и очајот – па на тој начин тој се оддалечува од центарот на својата суштина. Суштината на Ничеанската лекција за Животот се состои во тоа – човекот да стане она што е! А тоа значи: човекот да биде човек – да ја исполни својата мисија во овој несовершен свет во кој единствениот факт кој сведочи за присуството на совршенството е токму – човековата борба за Смыслата – неговата потрага по Смыслата и неговиот очај во моментите кога нешто „однадвор“ се заканува да му го уништи природниот импулс со кој човекот ја канализира својата креативно – творечка енергија во насока на трансформација на Животот во уметничко Дело – врвна Креација. Човекот се плаши не од осаменоста, туку – од губењето на можноста да биде свој и себствен – од изумирањето на надежта дека самиот тој ќе има можност да ги развива своите духовни потенцијали и да воспостави комуникација со своето внатрешно јас – да допре до центарот на својата суштина. Фридрих Ниче смета дека човекот допира до своите внатрешени светови – универзуми преку Играта за која тој истакнува: „Не знам за ниту еден друг начин на комуникација со големите задачи освен играта: таа е суштинска претпоставка како показател на големината“.² Со други зборови, човекот за да стане она што е – треба Животот да го прифати како голема задача – Игра – во која тој ќе им се препушти на своите творечки потенцијали и со помош на Паскаловската логика на срцето ќе ги истражи сите игровни можности, за да може да создаде во таа потрага – Смысла. Смыслата како аксиолошка валоризација е супстанција, а не акциденција на Животот како феномен. Смыслата со еден збор е Суштина – и затоа вреди да се оди смело во потрага по Смыслата – во потрага по Суштината! Смыслата му нуди на Животот широк дијапазон – спектар на бои, кои внесуваат радост, спокој и ведрина во Животот како уметничко дело.

Добро е да се има цел во животот и таа јасно да се дефинира – да се направи план со помош на кој ќе се оствари таа цел. Целта е помошно средство или орудие кое ни помага да создадеме Смысла, но сепак целта не е Смысла! Ако целта се претвори во Смысла – тогаш се умртвува живототворната супстанција – а Животот се маргинализира... Целта сама по себе може да биде само помошно орудие – инструмент во достигнувањето на друга цел. И тука некаде треба да се стави точка. Ако ставиме запирка – остануваме затворени во маѓепсаниот круг на создавањето на нови и нови цели, позади кои суштински не може да се пронајде никаква Смысла. Понекогаш во животот потребно е да се направи пауза – да се стават три точки, а потоа да се продолжи. Во тоа интермецо – во таа пауза кога се обидуваме да го наслушнеме своето дишење, кога се обидуваме да оставиме

² Ниче, Ф. (2011), *Ессе homo*, Скопје: Гурфа, стр.42

слободен простор за да ја изразиме својата вистинска суштина (во моментите кога навистина сме она што сме) – ја пронаоѓаме Возвишеноста и Убавината на Играта на Животот.

Животот како феномен е остварување – исполнување на мисијата на сето постоечко и суштествувачко како дел од неговиот калеидоскоп на животни форми, мутации и варијации, кои со својата разновидност и бесконечност сведочат за несфатливото чудо на Животот. Кормиларот кој му помага на човекот да се снајде во сето тоа разнообразие на животни форми е Смыслата! Од една страна стои прашањето како од сето тоа да се создаде Смысла, а од друга страна постои сомневањето дали воопшто е можно бродот на Животот да го вкотвиме во безбедно пристаниште? Дали смртта е сигурниот крај на духовното патување наречено – Живот? Од трета страна може да се согледа прашањето: која е улогата на Смыслата ако Животот завршува со смрт? Во сето ова јасно е едно нешто: смртта не е крај на Животот – таа е негова нова фаза или форма во која енергијата не се губи – туку продолжува да постои добивајќи нови животни форми. Бесмыслено е да се говори за функцијата на Смыслата! Бесмыслено е да се говори за улогата на Смыслата во Животот – и тоа од неколку разлози. Како прво, Смыслата е поголема од Животот – Смыслата ги надминува или трансцендира Животот и смртта и таа е од онаа страна – зад појавното. Смыслата опстојува во царството на вечните Суштини! Смыслата е суштината на Трансценденцијата! Затоа е бесмыслено да се говори за функцијата на Смыслата во Животот. Смыслата е отаде секаква инструментализација. Смыслата не е цел – ниту целисходност! Да се оствари Смыслата не значи да се достигнат некакви цели – туку тоа значи да се пронајде Возвишеност и Убавина на самиот Пат до целта – која е само привремено засолниште на Духот. Значи, целта е како привремено засолниште на Духот во кое Тој престојува и се одмара до наредната дестинација – на патот на развитокот на своите духовни потенцијали. Смыслата, пак, е родниот крај на Духот во кој тој воспоставува комуникација со Суштината и го пронаоѓа својот Мир и Спокој во егзистенцијалниот центар на Постоечкото! Во потрага по Смыслата Духот ги остварува своите духовни потенцијали и го пронаоѓа вистинскиот пат – вистинското одредиште кон универзалната Суштина од која се произлегува и во која сè се враќа.

Смыслата е највисоката аксиолошка инстанца во профилирањето на сите вредносни перспективи на севкупниот спектар на антрополошката природа на човекот како *animal symbolicum*, *homo ludens* и *homo ridens*! Потрагата по Смыслата е конститутивен пат во потрагата по есенцијата на човековата егзистенција! Да се создава Смысла – значи да се детерминираат главните координати на човековата егзистенција – да се создаде панорамска слика за човековата „фрленост“ во светот, да се одреди човековото место и улога и да се одредат темелите на човековата егзистенција во светот – во кој владее хаосот, слепата волја за моќ и суровата игра на случајот. Потрагата по Смыслата за човекот значи потрага по самиот себеси – по својот стварен идентитет или по своето мноштво на идентитети, кои како во мозаик ја создаваат целината на неговиот стварен идентитет – кој ги надминува сите просторно – временски граници. Човековата суштина или неговиот стварен идентитет е одраз или ехо на универзалната Суштина. Во потрагата по Смыслата човекот го создава – гради својот идентитет! Во тоа му помагаат философската култура и образованието кои имаат за цел да го разоткриваат превезот на мистичното – метафизичкото со кој е обвитката Играта – а преку тоа да ги отвораат перспективите на вредносната димензија на Смыслата, кои ги трансцендираат

границите на општеството. Потрагата по Смислата – разоткривањето на мистериозниот превез на Играта нè носи отаде иманенцијата кон духовните предели на Трансценденцијата. Потрагата по возвишениот Дух на Играта значи продор во самата структура на човековата егзистенција. Тоа значи бегство од мачната и грда реалност кон подлабоката димензија на Стварноста со помош на која човековиот идентитет се создава и остварува низ еден постојан Дијалог – Игра со универзалната Суштина.

Философската култура му помага на човекот да ги гради, разурнува и повторно да ги создава парадигмите на општеството – во кое човекот талка барајќи ги своите корени – митовите, па ваквото надминување на застарените парадигми – светогледи во никој случај не значи напредување на човекот преку создавањето на поразвиени општествени форми. Тоа значи остварување на копнежот по возвишената егзистенција! Човекот во современото општество копнее по метафизичката димензија на извишувањето во себеси – па човековиот духовен копнеж да се возвиши – е неговата борба преку Играта повторно да воспостави врска со универзалната Суштина и да го пронајде изгубениот идентитет. Во таа смисла истакнатиот руски мислител Николај Берѓаев вели: „Самото осознавање на човекот како центар на светот, кој во себе ја крие одгатката на светот и кој се возвишува над сите нешта на светот, е претпоставка на секоја философија, без која не смее човек да се дрзне да философира [...] Само во самосвеста и самочувствието на човекот се откриваат божествени тајни. Философите [...] секогаш го прифаќале тоа, свесно или несвесно“.³ Играта и философската култура во потрага по Смислата постојано го обликуваат погледот на светот. Во создавањето на погледот на светот се бриси каменот на Вистината!

Потрагата по Смислата во овој свет на минлива егзистенција – е потрага по Вистината: таа го исполнува нашиот внатрешен свет со ведрина и играчки полет и нè помага да избегаме од ограничените перспективи на општото, безличното и бесмисленото суштествување. Во потрагата по Смислата Духот ги развива своите потенцијали, ги трансцендира границите и се извишува. Во таа смисла потрагата по Смислата е самата љубов кон Вистината! Духот ја носи во себеси Вистината – Смислата како творечка димензија која воспоставува мостови помеѓу внатрешните светови и надворешниот свет. Да се оди во потрага по Смислата значи смело и решително да се тргне по нови патишта и да не се дозволи Духот да се движи по разгазени патеки.

Прашањето е како да се започне да се разоткрива превезот на мистичното – метафизичкото со кој е прекриена Играта – како да започнат да се отвораат перспективите на вредносната димензија на Смислата кои ги надминуваат границите на општеството. На тоа Ниче дава одговор: да се започне да се открива сопствениот пат – да се направи првиот чекор на патеката што се нарекува сопствен пат, па на тој начин ненадејно ќе започнеме да ја откриваме Тајната...⁴ Да се открива сопствениот пат значи: да се бараат далечните перспективи за да може да се размислува за скриената суштина на нештата.

Постоење на можност за надминување на ограниченоста на човековото познание: човекот е пајак што во својата мрежа на познанието ја фаќа само вредноста на сопствените судови и сознанија. Ничеанска поука за потрагата по Смислата: човекот да започне да чекори по неразгазените патишта на Духот!

³ Берѓаев, А.Н. (2009), Смислата на творештвото, Скопје: Кродо, стр. 56

⁴ Niče, F. (1989), Zora (misli o moralnim predrasudama), Beograd: Moderna, str. 124

КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Берѓаев, А.Н. (2009), Смыслата на творештвото, Скопје: Кродо
2. Ѓокиќ, Д. (2013), „Ничеовата естетика на играта – визија за духовна преобразба на светот“, Магистерски тр. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски факултет, Скопје
3. Јовановски, К. (2000), Филозофска антропологија, Куманово: Марида
4. Ниче, Ф. (2011), *Ecce homo*, Скопје: Ѓурѓа
5. Niče, F. (1989), *Zora (misli o moralnim predrasudama)*, Beograd: Moderna
6. Џепароски, И. Прир. (2003), Естетика на играта, Скопје: Култура
7. Šešić, B. (1977), *Čovek, smisao i besmisao (dijalektika smisla i besmisla)*, Beograd: Rad

Бабина Л.В.

ФГБОУ ВО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»

e-mail: ludmila-babina@yandex.ru

Долгова Е.В.

ФГБОУ ВО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»

e-mail: lenochka5dol@yandex.ru

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЗНАНИЙ О ЧЕЛОВЕКЕ АНГЛИЙСКИМИ И РУССКИМИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМИ ЕДИНИЦАМИ¹

Аннотация: В статье рассматриваются фразеологические единицы английского и русского языков, содержащие наименования продуктов питания, как средства репрезентации знаний о человеке. Выявляется, что фразеологические единицы могут передавать знания о действиях, которые совершаются человеком, о внешности человека, его физическом состоянии, физических способностях, его социальном статусе, умственных способностях, роде занятий, профессии, его характере и поведении, ситуациях, в которых человек может находиться. Выявляются различия в том, какие знания о человеке фразеологические единицы английского и русского языка передают. Так, английские фразеологизмы активнее, чем русские фразеологизмы передают представления об умственных способностях человека, ситуациях, в которые он может попадать. Устанавливаются, что разные образы привлекаются при создании фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологические единицы, содержащие наименования продуктов питания, английский язык, русский язык, репрезентация знаний о человеке.

THE REPRESENTATION OF KNOWLEDGE ABOUT A HUMAN BEING BY BRITISH AND RUSSIAN IDIOMS

Abstract: The article deals with idioms of the English and Russian languages, containing the names of food products, as a means of representation of the knowledge of a human being. It reveals that idioms can transmit knowledge about the actions that are performed by a human being, his appearance, physical condition, physical abilities, social status, mental abilities, occupation, profession, character and behavior, situations in which a human being may find himself. The differences in the representation of knowledge about a human being by English and Russian idioms are revealed. So, English idioms more actively convey ideas about the mental abilities of a human being, a situation in which he can be than Russian idioms. It is established that different images are involved in creating idioms.

Keywords: idioms containing the names of food products, English, Russian, representation of knowledge about a human.

¹ Публикация выполнена при поддержке Российского научного фонда (проект № 15-18-10006 "Исследование антропоцентрической природы языка в когнитивном контексте") в Тамбовском государственном университете имени Г.Р. Державина.

Антропоцентричката парадигма, занимавајќа видно место во современата наука, гледа мером на сè човекот. Ова особено јасно се јавува во фразеологијата, каде токму човекот станува точка на одредба, образно осмислувајќи реалност и одразувајќи ја со помош на фразеолошки единици (ФЕ). Сите тие, така или иначе, одразуваат разновиден многоаспектен знаење за човекот и околната реалност.

Целта на оваа статија е истражување на објективирање на концептот ЧЕЛОВЕК со помош на ФЕ на англискиот и рускиот јазик, содржачи намената на хранителни производи.

Во текот на анализа на англиските и руските ФЕ со различна морфолошка структура, содржачи намената на хранителни производи, било установено, дека тие пренесуваат разновиден знаење за човекот, кои можат условно да се поделат на две големи групи: 1) образно опишување на дејствија, извршувани од човекот, 2) образно опишување на човекот.

1. **Образно опишување на дејствија, извршувани од човекот.** Оваа група вклучува ФЕ, каде токму својствена висока степен на метафоричност, образите се сложени и претставуваат немал интерес за истражување. Разгледајте следни примери од англискиот и рускиот јазик:

to tread upon eggs (PDEI, 2001: 175) (букв. иди по јајца) – додека се додека со сè можна деликатност;

to over-egg the cake/pudding (PDEI, 2001: 175) (букв. преложити јајца во пирог, пудинг) – преложити се, преложити се;

to spread the butter too thick (PDEI, 2001: 176) (букв. намазувајте масло премногу дебело) – лести, преложити похвалата;

to pepper someone with questions (PDEI, 2001: 182) (букв. прашајте кого-то со прашања) – поставити на некој брзо многу прашања (подобно на тоа, како се прашаат перци од перчица);

вешать лапшу на уши (PDRL, 2003: 62) – лгати, обманувајте кого-то;

есть чужой хлеб (PDRL, 2003: 163) – живети за чужо;

кататься как сыр в масле (PDRL, 2003: 212) – безбедно живети;

давать пищу (PDRL, 2003: 369) – способствувати на појавување, распространување на нешто.

Важно е да се забележи, дека односот на ФЕ, пренесувајќи претставување на нешто-дејствија, извршувани од човекот, различно, гледа по избрани примери од англискиот и рускиот јазик. Ако меѓу ФЕ на рускиот јазик оваа група е најмногочислената, то меѓу примерите од англискиот јазик ситуацијата е обратна. Тоа е токму многу ФЕ на рускиот јазик активно се користат за образно опишување и коментарии токму дејствија на човекот, во тоа време како ФЕ на англискиот јазик опишуваат непосредно човекот, т.е. ФЕ можат бити непосредно користени како обраќање до човекот или за карактеристики на неговите или некои од неговите квалитети.

2. **Образно опишување на човекот.** Оваа група можат бити поделени на многу различни подгрупи. Можат предложити следниве:
 - » опишување на надворешноста на човекот:

salt-and-pepper-hair / pepper-and-salt hair (PDEI, 2001: 182) (букв. коса со соли и перци) – седина, појавувајќа се во каштанови коси;

a roly-poly (PDEI, 2001: 180) (букв. пудинг с вареньем) – невысокий и пухлый человек;

as pale as pastry (PDEI, 2001: 180) (букв. бледный как тесто) – очень бледный, выглядеть;

кровь с молоком (PDRL, 2003: 241) – о свежем, румяном лице, а также о человеке с таким лицом;

как огурчик (PDRL, 2003: 340) – о человеке, который производит хорошее впечатление своим здоровым внешним видом;

красный как рак, покраснеть как рак (PDRL, 2003: 432) – о человеке, у которого от сильного волнения, смущения и т.п. прилила кровь к лицу (имеется в виду цвет вареного рака).

Единицы данной подгруппы обращают внимание на какую-либо отдельную черту внешности человека, описывая ее и зачастую передавая определенную оценку.

» описание физического состояния, способностей человека:

a sucked orange (PDEI, 2001: 183) (букв. высосанный апельсин) – вымотавшийся человек;

as dead as mutton (PDEI, 2001: 180) (букв. такой же мертвый как баранина) – мертвый;

to be full of beans (PDEI, 2001: 184) (букв. быть полным бобов) – быть живым и энергичным, пребывать в приподнятом настроении.

butter-fingers (PDEI, 2001: 176) (букв. масляные пальцы) – человек, который не может удержать в руках что-либо так, что это выскальзывает у него из рук, как если бы его пальцы были сделаны из масла;

ham-fisted/ham-handed (PDEI, 2001: 183) (букв. кулаками/руками-окороками) – имеющий неуклюжие руки;

выжатый лимон (PDRL, 2003: 262) – о человеке, утратившем силы, способности;

в самом соку (PDRL, 2003: 491) – в полном расцвете физических сил;

каша во рту (PDRL, 2003: 213) – о невнятном произношении.

В центре внимания в этом случае оказывается та или иная характеристика физического состояния человека, часто встречаются единицы, которые содержат название части тела, которая описывается.

» представления о положении в обществе и семье:

the cream (of society, etc) (PDEI, 2001: 174) (букв. сливки общества и т.п.) – аристократия, самый привилегированный класс;

a big cheese (PDEI, 2001: 175) (букв. большой сыр) – влиятельный человек;

the bread-winner (PDEI, 2001: 176) (букв. хлебный победитель) – работающий человек в семье, содержащий ее;

a sandwich child (PDEI, 2001: 177) (букв. ребенок-сэндвич) – средний ребенок в семье из трех детей;

вновь испеченный (PDRL, 2003: 202) – только что достигший какого-либо положения, звания и т.п.;

соль земли (PDRL, 2003: 492) – о выдающихся представителях какой-либо общественной группы, о наиболее ценной и важной части какого-либо общества;

отрезанный ломоть (PDRL, 2003: 352) – 1) человек, отделившийся от семьи, ставший самостоятельным 2) человек, порвавший связь с привычной для него средой;

с боку *припека* (PDRL, 2003: 407) – о ком-либо, чем-либо лишнем, ненужном, совершенно постороннем.

В данной подгруппе большая часть ФЕ может быть использована в качестве непосредственных наименований человека. Подобную тенденцию можно проследить и в нижеприводимой подгруппе

» описание умственных способностей человека. Следует отметить, что данная группа активнее представлена среди ФЕ английского языка:
not to know chalk from cheese (PDEI, 2001: 175) (букв. не отличать мел от сыра) – не отличать одну вещь от другой;

a nut-case (PDEI, 2001: 186) (букв. ореховый случай) – псих, сумасшедший;
an egg head (PDEI, 2001: 175) (букв. голова в форме яйца, яйцеголовый) – интеллеktуал, возможно, из-за распространенного мнения о том, что подобная форма головы с высоким лбом – признак большого ума.

Интересно, что в выбранных примерах из фонда русского языка задействованы такие образы, как «процесс варки» или «свойства каши», которые помогают в понятной форме представить сложность процесса мышления. Рассмотрим такие примеры:

голова варит (PDRL, 2003: 109) – о толковом сообразительном человеке;
каша в голове (PDRL, 2003: 213) – путаница в мыслях.

» описание образа жизни и рода занятий. ФЕ, описывающие образ жизни и род занятий человека, доминируют среди примеров и английского, и русского языков:

a couch potato (PDEI, 2001: 185) (букв. диванный картофель) – человек, большую часть времени проводящий лежа на диване, переключая каналы телевизора; лежебока, домосед;

an old salt (PDEI, 2001: 182) (букв. старая соль) – старый моряк, чья кожа пропиталась солью;

a sandwich man (PDEI, 2001: 177) – (букв. человек-сэндвич) – человек-реклама, с плакатами-объявлениями спереди и сзади;

a lollipop man/lady (PDEI, 2001: 178) (букв. женщина/мужчина с леденцами) – прозвище дорожных инспекторов, помогающих детям переходить через дорогу;

мастер кислых щей (PDRL, 2003: 278) – прост. неважный, плохой мастер;

пушечное мясо (PDRL, 2003: 302) – о солдатах насильственно или бессмысленно посылаемых на смерть, на убой.

» описание характера и поведения человека. Эта подгруппа включает единицы, которые могут употребляться в качестве наименования человека, больше примеров представлено на материале русского языка:

to be cheese-paring (PDEI, 2001: 175) (букв. быть сырной коркой) – быть чрезвычайно скупым, давать неохотно;

the rotten apple (PDEI, 2001: 183) (букв. гнилое яблоко) – единственный плохой человек среди множества хороших;

as cool as a cucumber (PDEI, 2001: 185) (букв. такой же невозмутимый как огурец) – невозмутимый и спокойный в условиях стресса;

горе луковое (PDRL, 2003: 117) – о незадачливом человеке;

чучело гороховое или шут гороховый (PDRL, 2003: 119) – о человеке смешно, несуразно одетом; о человеке пустом, служащем всеобщим посмешищем;

тертый калач (PDRL, 2003: 207) – о человеке опытном, выдавшем виды.

Все эти примеры объединяет то, что при описании характера или поведения человека он уподобляется какому-либо виду пищи.

» описание ситуации, в которой может пребывать человек. Эта подгруппа была выделена только для выбранных примеров английского языка: *to be in a jam* (PDEI, 2001: 178) (букв. быть в варенье) – иметь серьезные трудности, быть в беде, как муха, пойманная в банку с вареньем и не способная выбраться оттуда;

to be in the soup (PDEI, 2001: 181) (букв. быть в супе) – быть в беде;

Анализируя группу ФЕ, передающих те или иные знания о человеке, важно отметить их преобладание в английском языке. Меньшее их количество среди примеров из русского языка компенсируется тем, что человек, как уже отмечалось ранее, в русском языке может быть охарактеризован через наименование какого-либо действия.

Таким образом, ФЕ, содержащие наименования продуктов питания, активно используются для описания самых разнообразных представлений о человеке в английском и русском языках. Отмечается привлечение разных образов при создании ФЕ английского и русского языков.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Фразеологический словарь русского языка (PDRL). Авторский коллектив: проф. Федосов И.В., канд ф. н. Лапицкий А. Н. М.: «ЮНБЕС», 2003. 608 с.
2. Gulland, D.M., Hinds-Howell, D. The Penguin Dictionary of English Idioms (PDEI) / D.M. Gulland, D. Hinds-Howell. Second edition. L.: Penguin Books, 2001. 378 p.

Наталија Федоровна Полякова
 ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»
 e-mail: NataP068@yandex.ru

821.161.1-3.09 Толстој, А.Н.

ПОЭТИКА УСАДЕБНО-БЫТОВОГО ПРОСТРАНСТВА В ПОВЕСТИ А. Н. ТОЛСТОГО «МИШУКА НАЛЫМОВ (ЗАВОЛЖЬЕ)»

Аннотация: В статье предпринята попытка рассмотреть хронотоп и его составляющие элементы на основе малоисследованной повести А. Н. Толстого «Мишука Налымов (Заволжье)» (1910). Целью исследования стало выявление видов пространств, используемых в повести, их идейно-философское содержание, характер их взаимодействия, влияние на систему образов, характеры героев. Тема является актуальной, потому что в литературоведении уделялось внимание различным аспектам в творчестве Толстого, но проблема художественного пространства в повести «Мишука Налымов (Заволжье)» оказалась на периферии. В повести усадебно-бытовое пространство является основным местом действия и включает в себя локус дома, сада, пруда и их атрибуты. Связующим элементом усадебно-бытового топоса с другими является хронотоп дороги, который с помощью мотива встречи и узнавания-неузнавания способствует завязке сюжета. В повести исследуется противопоставление усадебно-бытовых пространств представителей разного рода дворянства. Рассматривается оппозиция дом-антидом.

Ключевые слова: русская литература XX века, А.Н. Толстой, усадебно-бытовой топос, оппозиция дом-антидом, хронотоп дороги

POETICS OF THE MANOR AND RESIDENTIAL SPACE IN THE NOVEL A. TOLSTOY «MISHUKA NALYMOV (TRANS-VOLGA)»

Abstract: The article attempts to consider the time-space and its constituent elements in uncharted novel by A. Tolstoy "Misha Nalymov (Trans-Volga)" (1910). The purpose of the study was to identify the artistic tools to create different kinds of spaces in the story, their ideological and philosophical content, the nature of the interaction, the impact on the system of images, characters characters.

The relevance of the research topic corresponds to modern trends in literary criticism, focused on the study of the specificity of the artistic space and the study of this aspect in the works of AN Tolstoy. In the story "Misha Nalymov (Trans-Volga region)," a manor and domestic space is the main site of action and includes the loci home, garden, pond, and their attributes.

One of the main elements of a manor and domestic topos is the chronotope of the road, which is using the meeting motives and recognition-misrecognition also contributes to the complication of the plot. The story explores the opposition of the manor and residential spaces belonging to different heroes of the nobility. The oppo-

sition house – antihouse is specially treated.

Key words: Russian literature of the XX century, A.N. Tolstoy, manor home topos, opposition house – antihouse, chronotope of the road

В историю русской литературы XX века А. Н. Толстой (1883-1945) вошел как представитель усадебной прозы, что было замечено уже современниками: «Своей яркой кистью Ал. Толстой приблизил, сделал доступным нашему вниманию огромный, дотолде мало известный, слой людей, доживающих свой век в глухих, ветшающих усадьбах далекой провинции».¹ Этот «слой людей» был описан уже в первом крупном произведении писателя – повести «Мишука Налымов (Заволжье)». Впервые произведение было опубликовано в 1910 году в Санкт-Петербурге, в 12 книге литературно-художественного альманаха «Шиповник» под названием «Заволжье». Спустя много лет, будучи уже в эмиграции, Толстой перерабатывает повесть, дает ей название «Мишука Налымов (Заволжье)», оставляя первое название «Заволжье» в качестве подзаголовка, и публикует в первой книге альманаха «Струги» в Берлине.

Литературное наследие Толстого всегда вызывало интерес у отечественных литературоведов. О нем писали А.А. Варламов, Г.Н. Воронцова, С.А. Голубков, М.А. Перепелкин, В.А. Петелин, Е.А. Самоделова, З.В. Стрелкова, Е.Д. Толстая и др. Основную массу работ о творчестве Толстого составляют биографические очерки, анализ исторической прозы писателя, исследования его взаимоотношений с современниками через публикацию их малоизвестных писем и дневников.

Актуальность тематики и проблематики исследования связана с приоритетным вниманием современного литературоведения к изучению феномена художественного пространства, с необходимостью углубленного рассмотрения особенностей художественного пространства в творчестве А.Н. Толстого, его поэтико-философского наполнения.

Главным пространством повести «Мишука Налымов (Заволжье)» является географическое, располагающееся в пределах родной страны и не имеющее экзотических черт. Географический хронотоп в свою очередь состоит из усадебно-бытового (усадьба Налымова и усадьба Репьевых) и городского (город Симбирск) топосов.

В повести особую функцию выполняет хронотоп дороги, с помощью которого реализуются сюжетобразующие мотивы: «встреча – расставание (разлука), потеря – обретение, поиски – нахождение, узнавание – неузнавание и др.».² «После полудня Мишука сидел, как обычно, у раскрытого окна».³ Следовательно, решение Мишуки выехать из усадьбы было неожиданным, спонтанным и от скуки. Здесь в хронотопе дороги реализуется мотив двух знаковых встреч, имеющий оппозиционное значение. Первая встреча на дороге произошла с «мелкопоместным дворянчиком». Мишука называет себя «предводителем дворянства». Здесь противопоставляются лексемы «дворянин» - «дворянчик». Суффикс -чик является суффиксом субъективной оценки и несет эмоционально-экспрессивную окраску, конкретнее – уничижительную. Данная оппозиция лексем и приветствие персонажей указывают на их различное положение в социуме по отношению к друг другу: «Мишука приложил два пальца к козырьку

1 Полонский В. П. (1911), О рассказах гр. Ал. Н. Толстого // Новый журнал для всех. 1911. №30. С.79.

2 Бахтин, М.М. (1975), Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет, Москва: «Художественная литература». С. 247.

3 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 174.

и строго, с выпученными светлыми глазами, посмотрел на кланяющегося ему дворянчика» (выделено мной. – Н.П.).⁴ Как правило, герой, преодолевающий хронотоп дороги, погружается во внутреннее личное пространство, но Мишука «особенно ни о чем не думал». Вторая встреча, реализованная с помощью хронотопа дороги, - случайная встреча с Репьевыми и Верой Ходанской. Данный мотив встречи взаимодействует с мотивом узнавания-неузнавания. Мишука с первого взгляда не узнал Веры, что стало поводом для его долгого погружения во внутреннее пространство, перебирания в памяти родственников и воспоминания, т.е. попытки узнавания девушки. Приветствие Мишуки Репьева и Веры отличается от приветствия «дворянчика». От удивления при виде девушки Мишука «снял картуз и поклонился». ⁵ После этой встречи для внутреннего пространства Мишуки становится характерным размышление о происходящих событиях и оценивания их.

В повести усадьбы Мишуки Налымова и усадьбы Репьевых противопоставлены. Как правило, для усадебно-бытового топоса характерны частность, изолированность, абстрактность и идеальность самосознания, интимно-камерный образ жизни, закрытость, что символизирует родовое мещанское гнездо, где происходит угасание жизни героев, событийная однотипность, экономическое и духовное вырождение мещанской усадебной культуры в целом. Главным элементом усадебно-бытового топоса является окус дома, который, как правило, представляет собой семейный очаг, жилое место, защищенное от внешнего чужого пространства. Пограничными атрибутами дома являются комнаты, двери, окна, стены. В доме Репьевых практически каждый герой имеет личную комнату: «Каждый вечер <...> Петр Леонтьевич заходил к сестре», он «пошел в свою комнату»⁶, «комната мальчиков»⁷. Комната является личным закрытым пространством, где герой погружается в свой внутренний мир. Все комнаты отделяются с помощью стен, которые скрывают визуальное восприятие происходящего в соседней комнате, и тогда реализуется аудиальное восприятие. Например, Петр Леонтьевич слышит, как «за стеной послышались шаги, скрипнула кровать»⁸. Относительно центра комнаты стены являются краями. Для героев, стоящих у стен, характерным качеством является незаметность, желание скрыться от всеобщего внимания, но в то же время быть в курсе происходящих в комнате событий: «Никита сидел у стены <...>. <...> осторожно поднялся со стула, постоял, плохо различаемый в сумерках, и на цыпочках вышел»⁹. С помощью пограничного атрибута «дверь», герои перемещаются из одного пространства в другое. Данный элемент имеет признаки открытости, закрытости, приоткрытости. Открытая дверь способствует свободному передвижению героя из пространства в пространство и может быть закрыта при необходимости. Закрытая дверь не допускает переход героя в другое пространство и может быть открыта с помощью вспомогательных средств (стука, ключа и т.п.): «Постучался в дверь», «Он ударил ногой в дверь и вошел в девичью <...>»¹⁰, «Притвори-ка дверь», «затворил дверь»¹¹. Двери предлагают персонажу право выбора: покинуть данное пространство

4 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 175.

5 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 176.

6 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 189.

7 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 194.

8 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 190.

9 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 197.

10 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 191.

11 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 196.

или перейти в другое: «Вера, обернувшись в дверях, глядела на него, потом вернулась и стала рядом», «Никита в тоске бродил за теткой из двери в дверь»¹². Другой атрибут хронотопа дома – «окно». Оно имеет многоплановую семантику. Во-первых, окно также является пограничным атрибутом между внутренним и внешним пространствами. А во-вторых, через окно происходит визуальная связь между этими пространствами. Смотри в окно, герой, как правило, погружается в свой внутренний мир, активизируется мыслительный процесс. Окно может быть открытым и закрытым. Открытое окно активно взаимодействует с внешним пространством. Закрытое окно ограничивает взаимодействие пространств. Также окно используется для тайного попадания в дом. Подобное проникновение характерно для грабителя или недруга. Так через окно в ночное время суток Сергей пытается из внешнего пространства попасть в личную комнату Веры. Их беседа проходит на составляющей части окна – «подоконнике»: «Сергей стоял с той стороны окна, положив локти на подоконник»¹³. Таким образом, усадьба Репьевых и ее быт представляют собой идеальную модель дворянского быта.

Устройство усадьбы Мишуки резко отличается от усадьбы Репьевых, которая для главного героя является чужим пространством, здесь разворачивается основной конфликт повести: столкновение представителей двух противоположных усадебно-бытовых топосов.

Дом Мишуки несет в себе все признаки «антидома»: отсутствие семьи, одиночество, отвержение моральных устоев, разврат, самодурство, содержание гарема. Другими жителями этого пространства являются слуги и публичные девицы. Сожительство Мишуки с несколькими женщинами противоречит традиционным семейным ценностям. Характерным атрибутом для антидома Мишуки является мезонин, в котором живут девицы и происходит грязная, дикая «возня» Мишуки с ними. В это место Мишука попадает при помощи двух лестниц: черной и внутренней. Черная лестница используется для тайного проникновения в мезонин. Внутренняя лестница способствует попаданию в мезонин из внутреннего пространства дома. Таким образом, при помощи атрибута лестницы реализуется физическая оппозиция вверх-вниз, которая имеет как бы перевернутое поэтико-философское наполнение. Как правило, герои, поднимаясь вверх, стремятся к духовному развитию, а Мишука – к аморальной деградации. Символическим является название «черная» лестница, ее цвет указывает на темноту внутреннего мира главного героя.

Для усадебно-бытового топоса Мишуки характерна пространственная открытость, которая раскрывается с помощью хронотопа дороги, пролегающей через открытые степные и полевые пространства и плавно пересекающей усадьбу героя. Эта открытость противопоставляется пространственной замкнутости усадьбы Репьевых, что находит выражение в оппозиции приватной и публичной жизни. Так, самодурство и разврат Мишуки известны в соседних усадебно-бытовых и городских топосах, что является характерным для публичной жизни: «Обыватели подымали головы и говорили заспанным своим женам: - Заволжье гуляет, - Налымов».¹⁴ Личная жизнь Репьевых является приватной, характеризуется замкнутостью и малоизвестностью: «Ее, по существу, можно только подслушать и подсмотреть».¹⁵

12 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 203.

13 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 199.

14 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 209.

15 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 274.

Следует отметить, что в повести реализуется образный анимализм, который проецируется непосредственно на человека и выражается в авторских сравнениях. Главный герой Мишука чаще всего отождествляется с медведем, символизирующим силу и здоровье, являющимся одним из крупных наземных хищников и занимающим главенствующее положение в лесном мире. Это сравнение располагает к раскрытию многих черт характера Мишуки: дикость, грубость, разврат, самодурство, высокомерность. Поэтому внутренний мир Мишуки тесно связан с природным пространством и животным миром. Так, единственной спутницей героя является собака Снежка, которая играет роль верной и преданной подруги.

Для репьевского дома характерным является наличие террасы, которая является пограничным элементом между внутренним пространством дома и внешним садово-парковым пространством. Терраса способствует реализации идиллического (семейного) хронотопа. Репьевы имеют традицию пить чай на террасе, а во главе стола всегда стоит самовар, функцией которого является соби́рание и сплочение членов семьи. Также он символизирует радушие и гостеприимство. В начале повести вокруг самовара собираются все члены семьи Репьевых, их гости и Мишука Налымов. В конце повествования самовар стоит на большом столе, за которым сидят только двое – Ольга Леонтьевна и Петр Леонтьевич, брат с сестрой. Это символизирует опустошение усадебно-бытового топоса и медленное угасание жизни представителей русского дворянства.

В заключительной части повести автор акцентирует внимание на противопоставлении локусов репьевского дома и налымовского антидома. Локус дома Репьевых продолжает выполнять функцию уютного человеческого дома. Значимым является описание одного из его помещений – столовой: «жарко натопленные печи, легкий запах вымытых полов», «чистая и белая комната», «длинный стол», «тонкий» и «уютный голосок самовара».¹⁶ Идиллический хронотоп и его статичность продолжают здесь реализовываться, сопровождаемые плавным и одиноким увяданием брата и сестры Репьевых. Репьевская уютная столовая противопоставляется «круглому столу, покрытого залитыми пятнами смятой скатертью»¹⁷ в столовой Мишуки. С точки зрения анимализма, дом Мишуки определяется как жилище, сходное с лесной берлогой медведя. Животный внутренний мир Мишуки подчиняется природному началу: герой, следуя животной чуйке, чувствует приближение смерти. Символичным является повествование в зимний вечер: «Зима – сезон года, когда, по народным представлениям, природа «умирает»¹⁸ <...>». Вечер, означающий окончание старого дня и переход в ночь, мертвый крокодил в банке, являющийся также хищником животного мира, как и хозяин, – всё это также символизирует приближение конца хронотопа жизненного пути главного героя. Описание нечеловеческого внешнего вида Мишуки отражает его ужасный внутренний мир: «Облезлый череп его был исцарапан, желтые, словно налитые маслом, щеки закрывали глаза, еле видны сопящие ноздри».¹⁹

Таким образом, повествование в повести «Мишука Налымов (Заволжье)» строится на сложной комбинации пространственно-временных элементов. Главным пространством повести является географическое, которое включает в

16 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 209-210.

17 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 211.

18 Под ред. Толстого, Н.И. (1995-2012) Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5 т. Москва: Международные отношения. Т. 1. С. 327

19 Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч. в 10-ти томах. Т. 1, Москва: «Художественная литература». С. 211.

себя усадебно-бытовой и городской топосы. Преодоление пространственного расстояния происходит с помощью хронотопа дороги и входящих в него соответствующих атрибутов. Хронотоп дороги реализуется не только между малыми топосами географического пространства, но и пролагается через них. В повести реализуется оппозиция усадебно-бытовых топосов разных представителей дворянств, сравнение которых происходит на основе этической, моральной, идейно-философской, материальной, бытовой категорий. Оба усадебно-бытовых топоса, не смотря на их внутреннее различное наполнение, реализуются через формирующие их элементы: локуса дома и садово-паркового пространства.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин, М. М. (1975) Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет, Москва: Художественная литература
2. Воронцова, Г.Н. (2002) Семейная хроника Тургеневых как источник ранних произведений А.Н. Толстого // А.Н. Толстой. Новые материалы и исследования: сб.статей, Москва: ИМЛИ РАН
3. Зализняк, А.А., Левонтина, И.Б., Шмелев, А.Д. (2005) Ключевые идеи русской языковой картины мира: сб. ст., Москва: Языки славянской культуры
4. Лихачев, Д. С. (1979) Поэтика древнерусской литературы, Москва: Наука
5. Полонский, В. П. (1911) О рассказах гр. Ал. Н. Толстого // Новый журнал для всех. 1911. №30
6. Под ред. Толстого, Н.И. (1995-2012) Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5 т., Москва: Международные отношения
7. Толстой, А.Н. (1982), Собр. соч.: в 10 т. Т. 1, Москва: Художественная литература
8. Федорова, А.В. (2004) Персонажно-топологические характеристики образа России в ранней прозе А.Н. Толстого: дис. ... канд. филол. н. Вологда

821.161.1-1.09 Лермонтов, М.

Галина Буюнова (Россия. Тамбов)

Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина, Факультет филологии и журналистики, кафедра русского языка, русской и зарубежной литературы и журналистики

e-mail: galina_buyanov@mail.ru

СТИХОТВОРЕНИЕ М.Ю. ЛЕРМОНТОВА «СМЕРТЬ ПОЭТА»: ВОСПРИЯТИЕ, ИСТОЛКОВАНИЕ, ОЦЕНКА. К 180-ЛЕТИЮ СОЗДАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Аннотация: В статье идет речь о том, как стремительно вошел в русскую литературу поэт М.Ю. Лермонтов - автор знаменитого стихотворения "Смерть поэта". День смерти Пушкина - 29 января 1837 года - стал важнейшей исторической датой, возвестившей о том, что у погибшего на дуэли русского гения есть поэтический наследник, бесстрашно защитивший его своим словом. Глубина мысли молодого стихотворца, искренность и сила чувств соединились в лермонтовском произведении, которое произвело огромное впечатление на русское общество той поры и до сегодняшнего времени сохраняет свое общенациональное значение.

Ключевые слова: трагический поединок, история стихотворения, воспоминания современников, объяснение Лермонтова, творческая лаборатория поэта, нравственная позиция автора

"DEATH OF THE POET" BY M.Y.LERMONTOV: PERCEPTION, INTERPRETATION, ESTIMATION. TO THE 180-TH ANNIVERSARY OF THE POEM

Abstract: the article deals with M.Y.Lermontov and the fact that he entered the world of the great Russian Literature extremely quickly. Lermontov is the author of the outstanding "Death of the Poet". The day of Pushkin's death - the 29th of January 1837 - became one of the most important days. This very date showed all the Russian people that there arose another genius, who became the continuer of Pushkin's literary mission, who supported and defended the fallen poet by his own word. Depth of the young Lermontov's thought, the power and disarming frankness of his feelings all joined in his "Death of the Poet". The poem laid a great impact on the whole of the Russian society of the epoch. This emotional impacts can be seen even nowadays

Key words: the tragical affair of honor, the history of the poem, recollections of the contemporaries, Lermontov's explanation, the fundamental moral attitude of the poet

28 января 1837 года, узнав о дуэли Александра Сергеевича Пушкина и Жоржа Дантеса, Михаил Юрьевич Лермонтов написал первые 56 строк стихотворения «Смерть поэта».

7 февраля были написаны заключительные 16 строк. 18 февраля того же года Лермонтов был арестован, а 19 марта выехал из Петербурга в ссылку на Кавказ –

такова хронологическая канва событий двух месяцев жизни поэта. Стихотворение на смерть Пушкина - «самое знаменитое и самое значимое» [Михайлов: 2012: 324] для Лермонтова произведение, «резко и бесповоротно» [Михайлов: 2012: 324] определившее его судьбу. Говоря о поэте Лермонтове в школе и вузе, мы неизменно вспоминаем о начале его поэтической славы, которое связано с трагической гибелью Пушкина. Известно, что лермонтовское стихотворение было впервые напечатано в «Полярной звезде» в Лондоне в 1856 году под заглавием «На смерть Пушкина». В России неполный текст произведения был опубликован в «Библиографических записках» только в 1858 году - воспроизводился по беловому автографу из архива В.Ф. Одоевского (в автографе есть приписка рукою Одоевского: «Стихотворение Лермонтова, которое не могло быть напечатано») [М.Ю. Лермонтов: 2014: 451].

Смерть Пушкина была страшным ударом для его близких, друзей, почитателей таланта, народной России. Сын писателя и историка Н.М. Карамзина А.Н. Карамзин писал родным: «Я получил ваше горестное письмо с убийственным известием, милая, добрая маменька, и до сих пор не могу опомниться. Милый, светлый Пушкин, тебя нет! Я плачу с Россией, плачу с друзьями, плачу с несчастными жертвами ужасного происшествия...» [Мир Пушкина:2007: 213]. Газета «Литературные прибавления в «Русскому инвалиду» откликнулась знаменитым: «Солнце нашей поэзии закатилось! Пушкин скончался, скончался во цвете лет, в середине своего великого поприща! <...>Пушкин! Наш поэт! Наша радость, наша народная слава!» [Мир Пушкина:2007:154]. «Северная пчела» написала сдержанно и горестно: «Сегодня, 29 января. в 3-м часу пополудни литература русская понесла невознаградимую потерю: Александр Сергеевич Пушкин <...> оставил юдольную сию обитель» [Мир Пушкина:2007: 154]. Однако были и другие суждения и отзывы.

«Это ужасно, это страшнее, чем все ужасы модных романов. Пушкин вел себя непростительно, он написал наглые письма Геккерну, не оставя ему возможности избежать дуэли. - С его любовью в сердце стрелять в мужа той, которую он любит, убить его, - согласитесь, что это положение превосходит все, что может подсказать воображение о человеческих страданиях. Его страсть должна быть глубокой, настоящей...» [Мир Пушкина:2007: 176], - пишет императрица Александра Федоровна фрейлине императрицы Марии Федоровны, своей подруге С.А. Бобринской (урожденной графине Самойловой) 28 января 1837 года. 30 января продолжает письмо: «Бедный Жорж, как он должен был страдать, узнав, что его противник испустил последний вздох...» [Мир Пушкина: 2007:176] и вплоть до отъезда Дантеса из России следит за его судьбой: «...суд над Жоржем уже окончен – разжалован – высылается, как простой солдат на Кавказ, но как иностранец отправляется запросто с фельдъегерем до границы, и finis est. – Это все-таки лучшее, что могло с ним случиться, и вот он за границей, избавленный от всякого другого наказания» [Мир Пушкина:2007: 177]. Как трогательно светские дамы сожалеют о Жорже Дантесе – вовсе не вспоминая о том, что у убитого поэта осталась жена, которую некому защитить, и четверо детей! Младшей дочери, Наталии Александровне Пушкиной, – всего полгода...

Отравлены его последние мгновенья

Коварным шепотом насмешливых невежд... [Лермонтов: 2000: 61], - пишет в «Смерти поэта» Лермонтов, напряженно подбирая для характеристики участников светских сплетен словесные формулы: «презрительных невежд»,

«бесчувственных невежд» - и останавливается на варианте «насмешливых невежд» [Лермонтов: 2000: 278]. Поэт удивительно точен и пронизателен: светская толпа стремилась посмеяться над гением, позлословить, задеть дурной сплетней Наталию Николаевну, зная, как дорожит Пушкин своим достоинством, добрым именем жены и покоем своего семейства...

Основоположник раннего славянофильства, поэт и философ А.С. Хомяков делится петербургской новостью с поэтом «радости и хмеля» Н.М. Языковым: «Пушкин стрелялся с каким-то Дантесом, побочным сыном голландского короля. Говорят, что оба ранены тяжело, а Пушкин, кажется, смертельно. Жалкая репетиция Онегина и Ленского, жалкий и слишком ранний конец. Причины к дуэли порядочной не было...» [Мир Пушкина: 2007: 206]. В переписке двух светских дам - А.П. Дурново и С.Г. Волконской - читаем:

«Все были тягостно заняты в эти последние дни дуэлью Пушкина со своим зятем Экерном, бывшим Дантесом. Последний легко ранен в руку, но Пушкин умер вчера после 47 часов страданий. Зачинщиком был он. Ссора длилась долго, и история ее очень сложная» [Мир Пушкина: 2000: 182]. Император Николай I заметит в письме к светлейшему князю, фельмаршалу И.Ф. Паскевичу: «Одна трагическая смерть Пушкина занимает публику и служит пищей разным глупым толкам. Он умер от раны за дерзкую и глупую картель, им же писанную, но слава Богу, умер христианином» [Мир Пушкина: 2000: 178].

Эти и десятки других фрагментов писем и воспоминаний современников трагических событий января 1837 года красноречиво свидетельствуют об одном: далеко не все представляли себе подробности преддуэльной и дуэльной истории, глубину и тяжесть душевных переживаний Пушкина и его жены, Наталии Николаевны. Многим дуэльная история Пушкина и Дантеса представлялась пародией на собственно пушкинские литературные ситуации, и лишь избранные знали о том, что происходило в семье поэта в течение последних месяцев 1836 – в январе 1837 года.

Одно из самых искренних и скорбных сожалений о смерти поэта принадлежит лицейскому товарищу Пушкина, Ф.Ф. Матюшкину, который 14 февраля 1837 года пишет из Севастополя их однокашнику, лицеисту пушкинского выпуска М.Л.Яковлеву: «Пушкин убит! Как ты это допустил? У какого подлеца поднялась на него рука? Яковлев, Яковлев! Как мог ты это допустить? Наш круг редет...» [Мир Пушкина: 2000: 210]. И наконец – главное: возмущившую петербургский свет правду о происшедшем сказал корнет лейб-гвардии Гусарского полка, молодой поэт Михаил Лермонтов.

По словам В.П. Бурнашева, больной Лермонтов узнал о последних днях жизни Пушкина от доктора Арендта: «Бабушка испугалась, доктор признал расстройство нервов и прописал усиленную дозу валерианы: заехал друг всего Петербурга добрейший Николай Федорович Арендт и, не прописывая никаких лекарств, вполне успокоил нашего капризного больного своей беседой, рассказав ему всю печальную эпопею тех двух с половиной суток... Он все, все, все, что только происходило в эти дни, час в час, минута в минуту, рассказал нам, передав самые заветные слова Пушкина. Наш друг (речь идет о Лермонтове – Г.Б.) еще больше возлюбил своего кумира после этого откровенного сообщения, обильно и безыскусственно вылившегося из доброй души Николая Федоровича, не умевшего сдержать своих слов» [М.Ю. Лермонтов в воспоминаниях...:1989: 222].

О чем же рассказал доктор Арендт Лермонтову? Может быть, о том, как мужественно Пушкин переносил боль: «Вообще с начала до конца своих страданий (кроме двух или трех часов первой ночи, в которую они превзошли всякую меру человеческого терпения) он был удивительно тверд. «Я был в тридцати сражениях, - говорил доктор Арендт, - я видел много умирающих, но мало видел подобного» [Мир Пушкина: 2007:244]. Может быть, о том, что в последние часы жизни Пушкин как будто сделался иной; «...буря, которая за несколько часов волновала его душу яростною страстью, исчезла, не оставив на нем никакого следа; ни слова, ниже воспоминания о поединке. Однажды только, когда Данзас упомянул о Геккерне, он сказал: «Не мстить за меня! Я все простил» [Мир Пушкина: 2007: 244].

А может быть, то, о чем вспоминал впоследствии П.А. Вяземский: «Еще сказал и повторил несколько раз Арендт замечательное и прекрасное, утешительное слово об этом несчастном приключении: «Для Пушкина жаль, что он не был убит на месте, потому что мучения его невыразимы; но для чести его жены это счастье, что он остался жив. Никому из нас, видя его, нельзя сомневаться в невинности ее и в любви, которую Пушкин к ней сохранил» [Мир Пушкина: 2007:226].

Стихи, написанные Лермонтовым «по горячим следам» события, вызвали восхищение у одной части петербургского общества, бурю негодования и ненависть – у другой. 22-летний поэт понял, почувствовал сердцем правду происшедшего прежде всего потому, что был необычайно умен и проницателен. Это признавали даже недоброжелатели и враги. Н.С. Мартынов, убийца Лермонтова, в своих «Отрывках из автобиографических записок», вспоминая о времени учебы в Школе гвардейских подпрапорщиков и кавалерийских юнкеров и своих товарищах, писал о юнкере Михаиле Лермонтове: «Умственное развитие его было настолько выше других товарищей, что и параллели между ними провести невозможно. Он поступил в Школу уже человеком, много читал, много передумал; тогда как другие еще вглядывались в жизнь, он уже изучил ее со всех сторон. Годами он был не старше других, но опытом и воззрением на людей далеко оставлял их за собой» [М.Ю. Лермонтов в воспоминаниях...: 1989: 491].

Душу Лермонтова волновали гнев и скорбь, презрение и восхищение. Две поэтические интонации – обличительная по отношению к гонителям поэта и Дантесу и лирическая, проникновенная, выражающая отношение Лермонтова к Пушкину, дивному гению поэзии, - слились в «Смерти поэта», образовав удивительное целое.

Многочисленные антитезы: «свободный, смелый дар» поэта и «завистливый и душный» свет, «вольное сердце». «пламенные страсти» и «ничтожные клеветники», «мирные неги», «простодушная дружба» и «ложные слова и ласки», «гордая голова» и «позор мелочных обид», «славное чело» и «иглы тайные» с «терновым венцом» - красноречиво свидетельствуют об остроте конфликта между Пушкиным и светским окружением и иллюстрируют самую суть светского невежества: оно насмехается над высокими умами и благородными душами, почитает их за ничто, кичится перед ними, видя в этом своё превосходство, хоть и мнимое...

Из 72 строк стихотворения только 13 относятся к Дантесу – и это не случайно. У Пушкина было много откровенных недругов, сильных и влиятельных - таких, как граф К.В. Нессельроде, министр иностранных дел, предпоследний канцлер Российской империи, граф С.С. Уваров, министр народного просвещения (когда-то участник дружеского литературного общества «Арзамас»), попечитель

столичного учебного округа князь М.А. Дондуков-Корсаков и целый ряд других лиц. Но более многочисленной была вторая категория людей - «они вроде бы и не питали к Пушкину личной вражды, но и не скрывали неприязненного отношения к нему как к чуждому явлению к своей среде» [Лунин:1997:290]. Эти люди не думали о поэтическом даре Пушкина и его роли в русской и мировой литературе, злословили о Пушкине, Наталии Николаевне и Дантесе и ждали разрешения обычной светской «истории». Дантес - «Подобный сотням беглецов,/ На ловлю счастья и чинов/Заброшен к нам по воле рока» [Лермонтов:2000:61] - стал всего лишь оружием в руках первых.

Известно, что последние 16 строк стихотворения, начинающиеся строкой «А вы, надменные потомки...», были написаны Лермонтовым чуть позже основного текста стихотворения и не сразу стали известны шефу жандармов и главному начальнику III отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии А.Х. Бенкендорфу и императору Николаю I. Литератор и журналист В.П. Бурнашев (а вслед за ним и биограф Лермонтова П.А. Висковатов) рассказывал, что о заключительных 16 стихах Бенкендорф узнал на светском рауте (вероятно, у графини Д.Ф. Фикельмон) от графини А.М. Хитрово, характеризовавшей их как стихи, оскорбительные для всей аристократии. На следующий день Бенкендорф сообщил об этих стихах Николаю I, который до того успел получить их анонимную копию с надписью «Воззвание к революции». Так или иначе, но стихи эти стали известны при дворе и вызвали гнев [Лермонтов:2000: 281].

Предвидя беду, Лермонтов обратился к камергеру российского императорского двора, поэту и драматургу А.Н. Муравьеву, прося его заступничества перед управляющим III отделением А.Н. Мордвиновым. Обратимся к воспоминаниям А.Н. Муравьева с единственной целью – восстановить процесс распространения списков лермонтовского стихотворения. «Поздно вечером приехал ко мне Лермонтов и с одушевлением прочел свои стихи, которые мне очень понравились. Я не нашел в них ничего особенно резкого, потому что не слышал последнего четверостишия, которое возбудило бурю против поэта. Стихи сии ходили в двух списках по городу: одни с прибавлением, а другие без него, и даже говорили, что прибавление было сделано другим поэтом, но что Лермонтов благородно принял это на себя. Он просил меня поговорить в его пользу Мордвинову, и на другой день я поехал к моему родичу, - повествует А.Н. Муравьев и продолжает. - Мордвинов был очень занят и не в духе. «Ты всегда с старыми вестями, – сказал он, – я давно читал эти стихи графу Бенкендорфу, и мы не нашли в них ничего предосудительного». Обрадованный такой вестью, я поспешил к Лермонтову, чтобы его успокоить, и, не застав дома, написал ему от слова до слова то, что сказал мне Мордвинов. Когда же возвратился домой, нашел у себя его записку, в которой он опять просил моего заступления...

Каково же было мое изумление вечером, когда флигель-адъютант Столыпин сообщил мне, что Лермонтов уже под арестом. Случилось мне на другой день обедать у Мордвинова; за столом потребовали его к Бенкендорфу; через час он возвратился и, с крайним раздражением, сказал мне: «Что ты на нас выдумал! Ты сам будешь отвечать за свою записку!». Оказалось, что когда Лермонтов был взят под арест, генерал Веймарн, исполнявший должность гр. Бенкендорфа за его болезнью, поехал опечатать бумаги поэта и между ними нашел мою записку. При тогдашней строгости это могло дурно для меня кончиться; но меня выручил из беды бывший начальник штаба жандармского корпуса генерал Дубельт.

Когда Веймарн показал ему мою записку, уже пришитую к делу, Дубельт очень спокойно у него спросил: что он думает о стихах Лермонтова без конечно-го к ним прибавления? Тот отвечал, что в четырех последних стихах и заключается весь яд. "А если Муравьев их не читал, точно так же как и Мордвинов, который ввел его в такой промах?" – возразил Дубельт. Веймарн одумался и оторвал мою записку от дела. Это меня спасло, иначе я совершенно невинным образом попался бы в историю Лермонтова» [Лермонтов: 2000: 279-282].

Именно последние 16 строк стихотворения Бенкедорф назвал «бесстыдным вольнодумством, более чем преступленным» [Захаров:2003:227], а император наложил резолюцию: «Приятные стихи, нечего сказать; я послал Веймарна в Царское Село осмотреть бумаги Лермонтова и, буде обнаружатся еще другие подозрительные, наложить на них арест. Пока что я велел старшему медику гвардейского корпуса посетить этого молодого человека и удостовериться, не помешан ли он; а затем мы поступим с ним согласно закону» [Захаров: 2003: 227].

Лермонтов в своем объяснении по делу о непозволительных стихах писал: «Когда я написал стихи мои на смерть Пушкина (что, к несчастью, я сделал слишком скоро), то один мой хороший приятель, Раевский, слышавший, как и я, многие неправильные обвинения и, по необдуманности, не видя в стихах моих противного законам, просил у меня их списать; вероятно, он показал их, как новость, другому, – и таким образом они разошлись. Я еще не выезжал, и потому не мог вскоре узнать впечатления, произведенного ими, не мог вовремя их возвратить назад и сжечь. Сам я их никому больше не давал, но отречься от них, хотя постиг свою необдуманность, я не мог: правда всегда была моей святыней и теперь, принося на суд свою повинную голову, я с твердостью прибегаю к ней, как единственной защитнице благо-родного человека перед лицом царя и лицом Божиим» [Лермонтов: 2000: 284] (выделено мною – Г.Б.). Лермонтов не мог отказаться от правды, сказанной в «Смерти поэта» - он назвал «убийцей» того, кто выстрелил в Пушкина, и «палачами» тех, кто в ожидании развязки толпился у царского трона.

Основному тексту стихотворения предшествует эпиграф:

Отмщенья, государь, отмщенья!
Паду к ногам твоим:
Будь справедлив и накажи убийцу,
Чтоб казнь его в позднейшие века
Твой правый суд потомству возвестила,
Чтоб видели злодеи в ней пример [Лермонтов:2000:60],

свидетельствующий о том, что Лермонтов надеялся на справедливый приговор убийце.

«...Есть основания думать, что довести до III отделения полный текст с эпиграфом стремился сам Лермонтов. Упоминание о троне, окруженном жадной толпой палачей свободы, напоминание о грядущей расплате касались не только придворных сановников, но и самого императора. Эпиграф должен был смягчить смысл последней строфы: ведь если поэт обращается к императору с просьбой о наказании убийцы, следовательно, Николаю незачем воспринимать стихотворение по своему адресу. В то же время среди широкой публики стихотворение ходило без эпиграфа. На основании изложенных соображений

в последних изданиях Лермонтова эпиграф перед текстом стихотворения не воспроизводился» [Лермонтов:1964:377], - читаем в примечаниях известного лермонтоведа И.Л. Андроникова к тексту «Смерти поэта».

В. А. Архипов, автор одного из лучших исследований лирики Лермонтова своего времени (Архипов В.А. Поэзия познания и действительности. М., 1965), продолжил размышления об эпиграфе: «...Нельзя не признать огромной роли эпиграфа, который помог идее пробиться на свет, выйти из тайников чувств... Эпиграфом прояснилась идея, были произнесены слова: «Отмщенье!» Правый суд над убийцей! Казнь убийце! В пример всем злодеям!». Этот эпиграф прокладывал дорогу знаменитой концовке, к которой он ближе всего <...> Ведь эпиграф только по форме был мольбой о царской милости! По существу же требования и по пафосу его – это ультиматум...» [Архипов:1965: 270].

Смеем полагать, молодой поэт искренне надеялся на справедливое участие императора. Император Николай I проявил сострадание к семье Пушкина, но Дантес был помилован. «Суд над Дантесом закончен, его разжаловали в солдаты, выслали до границы под конвоем, а затем в Тильзите ему вручат паспорт - и все кончено: для России он более не существует» [Мир Пушкина:2007:222], - так писала С.Н. Карамзина А.Н. Карамзину.

Жорж Шарль Дантес, проживший 83 года, после отъезда из России занимался политикой, был связан с русским посольством в Париже, являясь его осведомителем. Он стал сенатором Франции и даже, по рассказу его внука, Луи Метмана, «был вполне доволен своей судьбой <...> и не раз говорил, что только вынужденному из-за дуэли отъезду из России он обязан своей блестящей политической карьерой, что, не будь этого несчастного поединка, его ждало незавидное будущее командира полка где-нибудь в русской провинции с большой семьей и недостаточными средствами» [Раевский:1978: 288].

Но в России его знают только как убийцу Пушкина. И даже время не способно стереть из русской памяти лермонтовских строк: «И вы не смаете всей вашей черной кровью/Поэта праведную кровь!» [Лермонтов: 2000: 62].

ЛИТЕРАТУРА

1. Андроников И.Л. Примечания //Лермонтов М.Ю. Собр. соч.:В 4-х т. М., 1964. Т.1.
2. Архипов В. М.Ю. Лермонтов. Поэзия познания и действия. М., 1965.
3. Захаров В.А. Летопись жизни и творчества М.Ю. Лермонтова. М., 2003.
4. Лермонтов М.Ю. Полн. собр. соч.: В 10-ти т. Т.2. Стихотворения 1832-1841. М., 2000.
5. Лунин А.А. М. И доброе, и мудрое перо. Этюды о Пушкине. Калининград, 1997.
6. М.Ю. Лермонтов в воспоминаниях современников. М., 1989.
7. М.Ю. Лермонтов. Энциклопедический словарь. М., 2014.
8. Мир Пушкина. Т.5. Последняя дуэль (Серия «Александр Пушкин. Жизнеописание в документах»). СПб., 2007.
9. Михайлов В.Ф. Лермонтов. Один меж небом и землей. М., 2012.
10. Раевский Н.А. Избранное. М., 1978.

Byrski Ł.
Jagiellonian University in Kraków
e-mail: byrskister@gmail.com

CREATIVE POWER AND DIVINE ORIGINS OF WRITING IN THE JUDEO-CHRISTIAN LITERATURE FROM THE COMPARATIVE PERSPECTIVE

Abstract: In many ancient civilizations existed belief that writing system had some extraordinary beginning. It was either invented by some important hero often inspired by the deity or simply it was given by particular god. This paper follow sources in the Judeo-Christian tradition mentioning writing, its creation and creative power as seen from these holy scriptures and giving some comparison with other ancient cultures as well.

Keywords: Bible, writing, Babylonian Talmud, Judaism, Sefer Yezirah, ancient Egypt

STWÓRCZA MOC I BOSKIE POCHODZENIE PISMA W LITERATURZE JUDEO-CHRZEŚCIJAŃSKIEJ W PERSPEKTYWIE PORÓWNAWCZEJ

Abstrakt: W wielu starożytnych cywilizacjach istniała wiara, iż system pisma miał jakiś nadzwyczajny początek. Został albo wynaleziony przez ważnego bohatera, często inspirowanego przez bóstwo albo po prostu został podarowany przez konkretnego boga. Ten artykuł stanowi przegląd źródeł z tradycji judeo-chrześcijańskiej wzmiankujących pismo, jego stworzenie oraz stwórczą moc widziane poprzez owe święte pisma oraz ukazujące porównanie z innymi starożytnymi kulturami.

Słowa kluczowe: Biblia, pismo, Babiloński Talmud, Judaizm, Sefer Jecira, starożytny Egipt

To discuss the subject of the creative function of script in Jewish tradition firstly there is a need to set it in the wider Middle Eastern context. The idea of the creative power of characters or letters of the script could have been present in ancient Mesopotamia at as some point of time - as was suggested by S.N. Kramer (Your [Enlil's] word - it is plants, your word - it is grain,/ Your word is the floodwater, the life of all the lands¹), but it was definitely the case in ancient Egypt as early as the inscription of the so called "Memphite Theology" on pharaoh's Shabaka stela. The stela itself known also as "Shabaka Stone" was made during the reign of king Shabaka Neferkare of the 25th "Nubian" dynasty (721-707/706 B.C.), but its contents are believed by the most of scholars to be around two thousand years older than the monument.² The inscription also starts with the statement that it is a copy of the older "work of the ancestors which was

1 S.N. Kramer [in] J. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton 1969, p. 575, cited by W.M. Senner, *Theories and Myths on the Origins of Writing: A Historical Overview* [in:] W.M. Senner (ed.), *The Origins of Writing*, Nebraska 1989, p. 10.

2 cf. J.B. Pritchard (ed.), *The Ancient Near East: An Anthology of Texts and Pictures*, New Jersey 2011, p. 1; cf. J. Lipińska, M. Marciniak, *Mitologia starożytnego Egiptu*, Warszawa 1986, p. 30-31.

worm-eaten".³

There came into being as the heart and there came into being as the tongue (something) in the form of Atum. The mighty Great One is Ptah, who transmitted [life to all gods], as well as (to) their ka's, through this heart, by which Horus became Ptah, and through this tongue, by which Thoth became Ptah.

(Thus) it happened that the heart and tongue gained control over [every] (other) member of the body, by teaching that he is in every body and in every mouth of all gods, all men, [all] cattle, all creeping things, and (everything) that lives, by thinking and commanding everything that he wishes.

His Ennead is before him in (the form of) teeth and lips. That is (the equivalent of) the semen and hands of Atum. Whereas the Ennead of Atum came into being by his semen and his fingers, the Ennead (of Ptah), however, is the teeth and lips in this mouth, which pronounced the name of everything, from which Shu and Tefnut came forth, and which was the fashioner of the Ennead.⁴

"Memphite Theology" sets god Ptah in the central role during the creation of the world. The most important for this topic is however the fact that gods: Horus and Thot are representing the creative power of Ptah – his heart (thought) and tongue (words) respectively. Thus everything to exist had to be thought and then said by the creator god.⁵ Not far from this idea are the words from the beginning of the Book of Genesis: And God said, Let there be light [yĥī 'ōwr]: [yōhī 'ōwr]: and there was light.⁶ Also prominent is the fact that in the Bible all of creatures had to be named to be alive:

And out of the ground the Lord God formed every beast of the field, and every fowl of the air; and brought them unto Adam to see what he would call them: and whatsoever Adam called every living creature, that was the name thereof.

And Adam gave names to all cattle, and to the fowl of the air, and to every beast of the field; but for Adam there was not found an help meet for him.⁷

For the ancient societies it was natural not to differentiate between spoken and written form of communication according to A. Borst.⁸ It is however visible in the Old Testament that the words for 'writing' appear for the first time in the Book of Exodus. It was used in two situations. First time when the God give to Moses two tablets of testimony in Exodus 31.18: And he gave unto Moses, when he had made an end of communing with him upon mount Sinai, two tables of testimony, tables of stone, written with the finger of God.⁹ It is also repeated in Exodus 32.15-16 that those tablets were written with 'script of God': And Moses turned, and went down from the mount, and the two tables of the testimony were in his hand: the tables were written on both their sides; on the one side and on the other were they written.

And the tables were the work of God, and the writing was the writing of God, graven upon the tables.¹⁰ The second time it is mentioned after Moses destroyed the first tables (Exodus 32.19): And the Lord said unto Moses, Write thou these words: for after the tenor of these words I have made a covenant with thee and with Israel.

3 M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature, Vol. 1: The Old Kingdom*, Berkeley 1973, p. 52;

Full text of the Shabaka Stone can be found online here: http://www.reshafim.org.il/ad/egypt/texts/shabaka_stone.htm [accessed: 19.03.2017].

4 J.B. Pritchard (ed.), *op.cit.*, p. 1.

5 cf. Ł. Byrski, *Dusza uwieczniona w kamieniu – znaczenie imienia w wierzeniach staroegipskich*, „Maska. Magazyn antropologiczno-społeczno-kulturowy”, nr 16/2012, p. 19-20.

6 Genesis 1.3 (King James Version).

7 Genesis 2.19-20 (King James Version).

8 A. Borst, *Der Turmbau von Babel: Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, Stuttgart 1963, vol. 4, p. 2004-2047, cited by W.M. Senner, *op.cit.*, p. 11.

9 Exodus 31.18 (King James Version).

10 Exodus 32.15-16 (King James Version).

And he was there with the Lord forty days and forty nights; he did neither eat bread, nor drink water. And he wrote upon the tables the words of the covenant, the ten commandments.¹¹ It was claimed that in this second case there is evidence that Moses himself created the writing system for Hebrews. This claim stay however in contradiction with the previous statement - when God created the first tables.¹² In the pseudepigraphic "Book of Jubilees" - written c. 135-105 B.C.E. and known also under the name "The Little Genesis" (Leptogenesis) - it is suggested that Enoch was the first man, who knew how to write: And he was the first among men that are born on earth who learnt writing and knowledge and wisdom and who wrote down the signs of heaven according to the order of their months in a book, that men might know the seasons of the years according to the order of their separate months.¹³

There is also an interpretation that the use of word 'mark' already suggests some written sign.¹⁴ First time the 'mark' is mentioned in Genesis: And the Lord said unto him, Therefore whosoever slayeth Cain, vengeance shall be taken on him sevenfold. And the Lord set a mark [ōwʾ] upon Cain, lest any finding him should kill him.¹⁵ Another example can be found in the Book of Ezekiel: And the Lord said unto him, Go through the midst of the city, through the midst of Jerusalem, and set a mark [tav] upon the foreheads of the men that sigh and that cry for all the abominations that be done in the midst thereof.¹⁶ This time the word for 'mark' is TAV, which is the name for the letter with the sound 't' in early variants of western Semitic alphabet and it is in the form of a simple cross.¹⁷ It may resemble two sticks crossed for marking some place and is similar to one of the Egyptian hieroglyphs.¹⁸ It could mean either: 'mark', 'sign', 'signature' or 'identification'.¹⁹

In the Book of Psalms one can find information that: By the word of the Lord were the heavens made; and all the host of them by the breath of his mouth.²⁰ This statement reappears again in the Mishna tractate Berachoth: Bezalel knew how to combine the letters by which the heavens and earth were created.²¹ Again there can be found similarities with Egyptian thought, where the writing system is simply called *mdw nṯr* or "the words of god", especially in Middle Kingdom period (2055–1650 B.C.E.). From the context and thanks to "Shabaka Stone" we know that it was god Thoth whose words were hieroglyphs – as he was "the tongue of creator god" in inscription cited earlier.²² Hieroglyphs as 'the words of god' have some potential power that could be 'activated' by reading loud and intentionally the name of the each sign.²³ The idea was taken further on the basis of only those two short statements in the Book of Psal-

11 Exodus 34.27-28 (King James Version).

12 cf. Encyklopedia: Religie Świata, Kraków 2007, p. 592-593.

13 The Book of Jubilees 4.17 [in:] R.H. Charles, From The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, Oxford 1913 [online:] <http://www.pseudepigrapha.com/jubilees/index.htm> [accessed: 19.03.2017];

14 J.A. Benner, The Ancient Hebrew Language and Alphabet, s.l. 2002, p. 5.

15 Genesis 4.15 (King James Version).

16 Ezekiel 9.4 (King James Version).

17 R. Jasnos, A. Mrozek, Diversi ambienti dell'uso di scrittura indicati nella Bibbia ebraica, *Studia Judaica* 13:2010 nr 2(26), p. 181-182

18 J.A. Benner, op.cit., p. 68-69.

19 ibidem, p. 69.

20 The Book of Psalms 33.6 (King James Version).

21 Berachoth 55a (Babylonian Talmud).

22 cf. Ł. Byrski, Geneza pisma w legendach starożytnych cywilizacji, unpublished B.A. thesis, Jagiellonian University, Kraków 2011, p. 24.

23 cf. Ł. Byrski, Dusza uwieczniona w kamieniu – znaczenie imienia w wierzeniach staroegipskich, „Maska. Magazyn antropologiczno-społeczno-kulturowy”, nr 16/2012, p. 23;

Ł. Byrski, Identifying the problem of a magical function of the script in ancient cultures - comparative perspective, conference presentation, Jagiellonian University, Kraków 2013.

ms and Berachoth – that were cited before – by the unknown author of Sefer Yezirah or “The Book of Creation”. The text of Sefer Yezirah exist in two versions – shorter and longer. The earliest known manuscript was found in Cairo’s genizah and dated to 11th century, but both variants of the book were in use one hundred years before that.²⁴ Reizenstein suggested date for an early version of the text as 2nd century B.C.E. – mainly because of similar Gnostic books appearing around that time.²⁵ Although there are some characteristics of the book that can be dated back to 3rd and 4th century C.E., the earliest reference to it come from the 6th century.²⁶ The text is composed from six chapters – the first one dealing with the 10 sefirot (understand as numbers) and others with the 22 letters of the Hebrew alphabet.²⁷ In the “Book of Creation” 6.4 it is also proposed that Abraham composed writing system for the Hebrews: After that our father Abraham had seen, and pondered over, investigated, and understood these things, he designed, engraved, and composed them, and received them into his power (hands).²⁸ As was shown in this short paper there were many similar concepts in Egyptian and Jewish thought. The idea of creative power of the script in early Mesopotamia is not very clear and is debatable, but not the later influences on Jewish writings. J. Abelson acknowledged François Lenormant’s Chaldean Magic with the opinion that “belief in the magic power of the letters of the alphabet can be traced to Zoroastrianism and ultimately to Chaldea”.²⁹ The Egyptian belief that characters of the script could be animated and become living beings is in some way continued in Kabbalah thought. Kabbalists were trying to create animals and people by the use of letters in proper combinations and order (e.g. famous golem).³⁰

BIBLIOGRAPHY:

1. Abelson J., *Jewish Mysticism*, London 1913 [online:] <http://www.sacred-texts.com/jud/jm/jm09.htm> [accessed: 19.03.2017].
2. Benner J.A., *The Ancient Hebrew Language and Alphabet*, s.l. 2002.
3. Borst A., *Der Turmbau von Babel: Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, vol. 4, Stuttgart 1963.
4. Byrski Ł., *Geneza pisma w legendach starożytnych cywilizacji*, unpublished B.A. thesis, Jagiellonian University, Kraków 2011.
5. Byrski Ł., *Dusza uwieczniona w kamieniu – znaczenie imienia w wierzeniach staroegipskich*, *Maska. Magazyn antropologiczno-społeczno-kulturowy*, nr 16/2012 : 18-29.
6. Charles R.H., *From The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, Oxford 1913 [online:] <http://www.pseudepigrapha.com/jubilees/index.htm> [accessed: 19.03.2017].
7. *Encyklopedia: Religie Świata (Encyklopedia Gazety Wyborczej)*, PWN, Kraków 2007.
8. Jasnos R., Mrozek A., *Diversi ambienti dell’uso di scrittura indicati nella Bibbia ebraica*, *Studia Judaica* 13:2010 nr 2(26) : 169-183.

24 YEZIRAH, SEFER [in:] F. Skolnik, M. Berenbaum (ed.), *Encyclopaedia Judaica*. Second Edition, Volume 21, Detroit 2007, p. 328.

25 J. Abelson, *Jewish Mysticism*, London 1913, p. 99.

26 YEZIRAH, SEFER [in:] *Jewish Encyclopedia*, s.l. 1901–1906 [online:] <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13386-sefer-yezirah> [accessed: 20.03.2017];

YEZIRAH, SEFER [in:] F. Skolnik, M. Berenbaum (ed.), *op.cit.*, p. 330.

27 I. Kalisch, *Preface* [in:] *Sepher Yezirah. A Book on Creation*, New York 1877, p. 6;

YEZIRAH, SEFER [in:] F. Skolnik, M. Berenbaum (ed.), *op.cit.*, p. 328.

28 *Sefer Yezirah 6.4* (W.W. Westcot translation, 1887).

29 J. Abelson, *op.cit.*, p. 100-101.

30 *Encyklopedia: Religie Świata*, Kraków 2007, p. 592-593.

9. Kalisch I. (trans. and notes), *Sepher Yezirah. A Book on Creation*, New York 1877.
10. Kramer S.N. [in:] J. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton 1969.
11. Lichtheim M., *Ancient Egyptian Literature, Vol. 1: The Old Kingdom*, Berkeley 1973,
12. Lipińska J., Marciniak M., *Mitologia starożytnego Egiptu*, Warszawa 1986.
13. Pritchard J.B. (ed.), *The Ancient Near East: An Anthology of Texts and Pictures*, New Jersey 2011.
14. Senner W.M., *Theories and Myths on the Origins of Writing: A Historical Overview* [in:] W.M. Senner (ed.), *The Origins of Writing*, Nebraska 1989 : 1-26.
15. Skolnik F., Berenbaum M. (ed.), *Encyclopaedia Judaica. Second Edition, Volume 21*, Detroit 2007.
16. Westcot W.W. (trans.), *Sepher Yetzirah or The Book of Creation*, s.l. 1887 [online:] <http://www.sacred-texts.com/jud/yezirah.htm> [accessed: 20.03.2017].

INTERNET SOURCES:

- » Bible translations: <http://www.biblegateway.com/>
- » Talmud translations: <http://www.halakhah.com/>
- » Jewish Encyclopedia (1906): <http://www.jewishencyclopedia.com/>
- » Pseudepigrapha, Apocrypha and Sacred Writings: <http://www.pseudepigrapha.com/>
- » Shabaka Stone: http://www.reshafim.org.il/ad/egypt/texts/shabaka_stone.htm
- » Judaism - religious literature: <http://www.sacred-texts.com/>

Наташа Младеновска-Лазаревска

ЈУ „Дом за доенчиња и мали деца“ - Битола, e-mail: mlnatasa@yahoo.com

АВТОБИОГРАФСКИОТ ДИСКУРС, КОНТИНУИРАН ДИЈАЛОГ МЕЃУ МОЖНИОТ И РЕАЛНИОТ ЖИВОТ

Апстракт: Силната потреба да се проучуваат сеќавањата, да се истражува соодносот помеѓу културата и помнењето, и тоа посебно во контекстот на раскажување на приказната, препознат ми е патоказ во „insomniata“ на моето истражувачко талкање низ избраните текстови во трудов, но истовремено и несигурна патека по која чекорејќи се препнувам на моите амбивалентни обиди за некаква класификација на нефикционално и фикционално автобиографско писмо. Сиркам по којзнае којпат веќе во теориско- книжевните текстови кои ја третираат тезата за нејзината двојна, „јанусовска“, референцијално-фикционална природа, се навраќам на инсистирањата за нејзината историографска вистинитост, психолошка уверливост и автентичност. И додека мојот однос кон нејзината првостепена идентификација навидум е многу едноставен: таа за мене е приказна за оној кој ја потпишал, дотогаш тој, потписникот-авторот има со неа многу посложен однос. Во секоја лична приказна во текстот сублимирано е искуството на таа личност, искуство коешто не е секогаш само лично искуство, туку и искуство на една култура, јазик, образование, Другост.

Клучни зборови: раскажување, приватност, референцијалност кон јавноста, „автобиографски заговор“

THE AUTOBIOGRAPHICAL DISCOURSE, CONTINUOUS DIALOG BETWEEN POTENTIAL AND REAL LIFE

Abstract: The strong urge to study memories, to examine the relation between culture and memory, i.e. especially in the context of telling the story, I have recognized a guidepost in the “insomnia” of my investigative wandering through the chosen texts of this paper, yet a slippery path on which I tread and trip on the ambivalent attempts to make some classification of a non-fictional and fictional autobiographical letter. After countless times I peek in the theoretically-literal texts that deal with the thesis for its double, “Janusian”, referent-fictional origin; I go over the affirmations on its historical and geographical veracity, psychological credibility and authenticity. And while my outlook toward its primary identification is seemingly plain: it means to me a story for the person who signed it, until then, he the signee-the author shares with it more complex connection. In every personal story it has been sublimated in the text the experience of the very person, experience that is not solely a personal experience, but an experience of a culture, language, education, Otherness.

Keywords: storytelling, privacy, referentiality towards the public, “autobiographical conspiracy”

Според Дерида (Jacques Derrida), автобиографијата која дејствува како чуден вид на посредник помеѓу филозофијата и литературата, заклучок до кој авторот дошол љубопитно истражувајќи на патоказот до „нешто во писмена

форма што не е ниту едно, ниту друго“ (Derrida:1992;34), што не е ниту строго литература, ниту пак филозофија, е можеби најмалку несоодветното име, зашто тоа останува како најенигматско, најотворено, дури и денес. Она што неодоливо ме привлекува сиркајќи низ клучалницата на тајната одаја преполна со сенките на индивидуалните и колективни митови, е проблемот на човечката субјективност како една од највпечатливите теориски поставки на автобиографскиот дискурс, но како концепт што со својата проблематичност ја надминува линијата на заинтересираност за автобиографијата во традиционална литературно-институционална смисла, или зборувајќи повеќе со филозофски речник, како да се обратам во моето окружување со литературни текстови за да ја разберам „човечката субјективност“. Пред мене се редат страници испишан текст кои го раскажуваат животот како вечно доаѓање, враќање кон себеси, што би рекол Дерида, но сепак расправата се стремам да ја започнам настрана од строгиот аспект на авторовиот живот, за да не заглавам во плитакот на субјективните „авто“ (α τός) и „био“ (βίος), а на сметка на димензијата на пишувањето којашто многу често знаела да биде изопштена од интересите на мноштвото текстови кои го сочинуваат корпусот на автобиографска теорија. Токму на „графо“ (γράφειν) се обидувам да му го дадам поголемото значење, но повторно не сум целосно уверена дека тука почнува автобиографијата, тука каде што автобиографскиот елемент го надминува интересот за деталите на нечиј сопствен живот, историја, и започнува да зборува за значењето на автобиографската мисла во којашто се концептуализира парадоксот за човечката субјективност.

Во размислувањето на Дерида за автобиографијата, субјективноста како концепт реферира на внатрешен психички простор, кој во својата тополошка содржина е определен од серија ментални потконцепти, именувани како идентитет, свесност, рационалност, волја, мисла, чувство, разбирање, перцепција, интуиција, намера итн. Но, доминира впечатокот дека концептуализацијата на автобиографијата, во размислатата на Дерида, ја нарушува значајно примордијалната граница помеѓу внатрешноста и надворешноста: па „автономусот“ внатре во сопствената мисла станува контаминиран од „хетерономусот“ надвор од сопствениот живот. Мислам дека ова сфаќање за исконското нарушување на границата помеѓу внатре и надвор, ја предизвикува реконцептуализацијата на субјективноста и тоа најповеќе преку расправата за тоа дека секој индивидуален субјект треба да биде разбран не преку претходно дадени идеи за тоа како треба да биде структуриран внатрешно-психичкиот простор, туку многу повеќе размислувајќи за начинот на кој надворешно-животните околности на секој од индивидуалните облици суштински влијаат на нивните карактеристични одговори на истите тие околности.

„СПЕКУЛАРНАТА СТРУКТУРА“ НА АВТОБИОГРАФСКОТО ПИШУВАЊЕ

Делот од вистината што е сочуван и издвоен од широкиот круг на безбројните човечки мали и големи вистини, станува средишна точка во автобиографскиот дискурс на која се потпира индивидуалната вистина, или дури и вистината на едно време. Сè може да биде променето, но јадрото или неговиот дух останува како далечно шепотење што го слушам со необично задоволство. Во гласот што мирно и достоинствено ми шепоти, го препознавам вечниот раскажувач на приказната и животот свртен кон сите длабоки вистини и големи тајни. Притоа силен ми е впечатокот дека раскажувачот во автобиографскиот текст знае многу

повеќе од она што го раскажува, бидејќи неговото божествено лице, осветлено од олимписката перспектива на апсолутното знаење, гледа многу повеќе отколку што е потребно јас како слушател (читател) да дознаам. И притоа сум свесна за тоа дека сиот бескрај на човечкото постоење во еден важен момент може да биде согледан со окото на раскажувачот, но не може идентично да биде пренесен во приказната што му е наменета на читателот. Позицијата на авторот кој раскажува е секогаш помеѓу огромната маса на објективниот свет и читателите на кои им раскажува. Па, затоа колку и да ја гради својата приказна на основа секојдневието, вистината и историјата, автобиографијата никогаш не може да биде само во врска со факти, затоа што раскажувачкиот субјект го има предвид интересот на читателот додека раскажува и неговите можности да го долови она што му се изложува. За да се одржи таквиот интерес, автобиографското раскажување има ритам на мирен, сериозен и складен говор што нè обвива со атмосфера на угодно нишкање во непрекинат интервал што трае од почетокот до крајот на автобиографскиот текст. И како што животот на авторот, верувајќи му на авторовиот збор, станува огледан во автобиографскиот текст, така тој, авторот, станува истовремено и објект и субјект во неговиот сопствен дискурс. Де Ман (Philip De Man) упатува на оваа чудна перформативна себе-поделба како на „спекуларна структура“ на автобиографското пишување. Тој укажува на неможноста, пред сè заради оваа перформативна димензија на автобиографијата, таа таксономски да се класифицира како жанр, но дека тоа исто така го поткопува авторитетот на авторот, како субјект кој гарантира за тотално и комплетно себеспознавање. Аргументирајќи на овој проблем, Де Ман го истакнува не само како барање во романтичарските автобиографии, туку и во повеќето современи автобиографски текстови. „Интересот на автобиографијата, тогаш, не е тоа што таа открива сигурно самоспознавање- не е тоа- туку дека автобиографскиот текст ја покажува на ударен начин неможноста од затворање и тотализирање (тоа е неможноста да се вратиш како што беше) на сите текстуални системи направени од трополошки супституции“ (Де Ман: 1984;71).

ЈАС, ТИ, ТОЈ: ПРОЦЕС НА СОЗДАВАЊЕ ИДЕНТИЧНОСТ

Идентичноста на раскажувачот и главниот лик во автобиографскиот текст, како еден од условите што го претпоставува автобиографијата за да се нарече автобиографија согласно дефиницијата за неа, се назначува најчесто со употребата на првото лице. Во врска со ова сакам да упатам на оние елементи од дефиницијата кои францускиот теоретичар Филип Лежен (Philippe Lejeune) ги истакнува како одлучувачки за секој автобиографски текст, зашто единствено тие прават строга дистинкција помеѓу автобиографијата и нејзе блиските жанрови. Станува збор за елементот „идентичност на раскажувачот и главниот лик“ во рамките на категоријата Позиција на раскажувачот и елементот „идентичност на авторот (чиешто име се однесува на некоја вистинска личност) и раскажувачот“ од категоријата Ситуација на авторот, услови за кои Лежен вели дека не дозволуваат ниту преоден облик, ниту ширина. „Идентичност постои или не постои. Нема можност за степенување, па и најмало сомневање само по себеси повлекува негативен заклучок“ (Лежен: 2000;203).

Но, концептот на оваа педантна Филип Леженова расправа, во чијашто основа лежи обидот за пречистено и што појасно прецизирање на термините што ги опфаќа автобиографијата како жанр, провокативно проблематизира повеќе

аспекти на нејзината дефиниција. Како основен ќе го истакнам аспектот на јасноста на компонентите што ја сочинуваат дефиницијата на автобиографијата, за што всушност биле заинтересирани и повеќе нејзини класични теоретичари од минатиот век. Тие во своите расправи најчесто дискутирале на релација односот помеѓу биографијата и автобиографија, оставајќи поприлично теориски прашања отворени и нерешени, заради тоа што најмногу се повторувале факти што биле веќе очигледни и познати. Зошто е тоа така? Одговорот е јасен: затоа што не се поставувале во положба на современиот читател кој во различноста на автобиографските текстови на кои заедничка содржина им е прераскажувањето на нечиј живот, се обидува да воспостави разликување на определен ред. Се согласувам со Лежен кој многу критички ја восприема ситуацијата во којашто се наоѓа оној што се обидува да ја дефинира автобиографијата, зашто тој истовремено и прецизира и релативизира во своето дефинирање. Всушност оној кој дефинира се обидува да прецизира како што и теориски гледано автобиографијата треба да прецизира со односот на определен историски и временски период од историјата на литературата, во кој период е ситуирана личноста на нејзиниот автор и развојот на таа личност во периодот што се опишува хронолошки. Но, тоа не значи дека објективното гледање на настаните и личностите е целосно заштитено од било каков допир на субјективната творечка инфекција, зашто раскажувачот на автобиографијата, т.е авторот по дефиниција, симултано гледајќи опфаќа сè што било и што е во моментот на раскажување и одеднаш се доловува себеси дека раскажува со глас чијшто тон и ритам се така преобликувани за да се допаднат на читателската свест. На тој начин се добива двострука улога на раскажувачот, зашто тој е и тука и таму, зашто најпрво се покажува како целосно изделен од медиумот за кој раскажува, читателите, а потоа потполно се идентификува со тој медиум, па така се создава и двострука позиција, прецизирачка и релативизирачка на оној што се обидува да ја дефинира автобиографијата. Не е целта, како што вели Лежен, да се канонизира автобиографијата како книжевен жанр, што би рекла дека лесно може да се случи доколку наново и наново интерпретацијата на автобиографскиот текст поаѓа од она тесно определено поле ограничено со внатрешниот живот на авторот. И навистина е тешко да се толкува автобиографскиот текст поаѓајќи само од положбата на авторот во текстот, положба која е недоволно угодна и пертинентна. Затоа се сложувам со Лежен дека од позиција на текстуалната анализа треба да се поаѓа од позиција на читателот („а тоа е мојата положба, единствена што добро ја познавам“), зашто само тогаш можам појасно да го разберам начинот на којшто текстовите функционираат, односно да ги разберам разликите во начинот на којшто тие функционираат, бидејќи биле напишани за читателот и вистински функционираат дури тогаш кога ги читам.

ЛИТЕРАТУРА

1. DERRIDA, Jacques (1992): „This Strange Institution Called Literature, in ACTS OF LITERATURE 33, 47. Derek Attridge, ed. London & New York: Routledge.
2. CLARK, Andrew (2011): „The Death of the Other: Paradoxes of Subjectivity in Derrida's Autobiographical Thought .
3. DE MAN, Philip (1984): The rhetoric of romanticism. New York: Columbia University Press.
4. LEJEUNE, Philippe (2000): „Autobiografija i povijest knjizevnosti“ во: Autor, pripovjedač, lik (priređio Cvetko Milanja), Grafika, Osijek.

Проф. д-р Зоран Трифунов
 МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе, Р. Македонија, е-mail: zorantrifunov@gmail.com

Доц. д-р Бошко Караџов
 СОУ „Кочо Рацин“ - Велес, Р. Македонија, е-mail: karadza999@yahoo.com

ЗА МАТЕМАТИЧКИОТ И ЕПИСТЕМИЧКИОТ ПОИМ НА ВЕРОЈАТНОСТА

Апстракт: Во оваа научна статија ќе ги анализираме математичкиот и епистемичкиот поим на веројатноста со цел да добиеме одговор за поимното и оперативно значење на веројатноста во нормативната методологија на научното истражување. Преку историското, теоретското и аксиоматско изложување на математичкиот поим на веројатноста ќе дојдеме до поимните одредби на епистемичката веројатност како квалитативно различен концепт во современата теорија за веројатноста. А врз основа на нивното разлучување, ќе се обидеме да ја анализираме апликативната вредност на двата концепти за веројатноста во научното истражување.

Клучни зборови: веројатност, математичка веројатност, логичка веројатност, епистемичка веројатност, хипотези, сигуларна хипотеза, универзална хипотеза, научно истражување.

ON MATHEMATICAL AND EPISTEMIC NOTION OF PROBABILITY

Abstract: In this scientific article we will analyze mathematical and epistemic notion of probability in order to answer scientific question about conceptual and operational importance of probability in normative methodology of scientific research. Through historical, theoretical and axiomatic explanation of the mathematical concept of probability, we will reach to the epistemic notion of probability as qualitatively different concept in the modern theory of probability. And based on their difference, we will try to analyze the applicative value of two concepts of probability in scientific research.

Keywords: probability, mathematical probability, logical probability, epistemic notion of probability hypotheses, singular hypothesis, universal hypothesis, scientific research.

ВОВЕД

Во современата нормативна методологија, како и во математички истражувања, теоријата на веројатноста има значајна улога. Покрај инструментална вредност во применетите математички операции, нејзината вредност се сосредоточува и во капацитетот за одржување на емпириското значење на научното познание. Поточно, логиката на научното познание подразбира методолошки постапки за проверување на степенот на веројатност на научните откритија. Таквите постапки за одредување на вистинитоста во научното познание, кога оперираат со вредностите на двовалентната логика

[вистина/лага], водат кон непрacticalни методолошки и истражувачки рестрикции. Токму затоа што огромен корпус на употребливи научни знаења не можат да се квантифицираат со бинарниот вердиктчки режим. Овие ограничувања се надминуваат штом на методологијата на проверувањето ќе се додаде концептот на веројатноста. Затоа во современите разгледувања на логиката на научното познание, нејзиното разбирање и нормирање е во најтесна врска со развојот на математичките, логичките и епистемичките истражувања на веројатноста. Овие разгледби ни предочија дека поимот на веројатноста не се употребувал еднозначно во математичките и методолошките истражувања. Затоа во следниов дел ќе се обидеме да ги назначиме тие две употреби и да ја вреднуваме улогата на веројатноста во нормативната научна методологија.

МАТЕМАТИЧКИОТ КОНЦЕПТ НА ВЕРОЈАТНОСТА

Настанувањето на математичка теорија на веројатноста¹ се врзува за Џироламо Кардано (Girolamo Cardano) и неговата Книга за фрлањето на коцките (*Liber de luda aleae*), постхумно објавена 1663-тата година. Во неа, овој познат вљубеник во hazardните игри, покрај препораките како да се мами, нуди и математички модел за пресметување на комбинаторната веројатност на добивката. Модел за пресметка кој имплицитно ја содржи класичната дефиниција на веројатноста како однос на бројот на поволи и со бројот на можни исходи.² Меѓутоа, вистинскиот растеж на математичката теорија на веројатноста започнува по преписката на францускиот филозоф и математичар Блез Паскал (Blaise Pascal) со неговиот сонародник и пријател, пратеникот Пјер де Ферма (Pierre de Fermat).³ Иако, мотивите за преписката меѓу нив беа идентични како и кај Кардано, сепак во овие писма наоѓаме комплетно развиена математичка пресметка на веројатноста.⁴ На неа се надоврзува Кристијан Хајгенс (C. Huygens) во 1657 година со книгата *De*

1 Во англискиот јазик терминот “веројатност” (probability) се извлекува од терминот *probitus* кој се врзувал за одмерувањето на авторитетот или кредибилитетот на сведокот во правниот случај во Европа и често се корелирал со благородноста на сведокот. Ова многу се разликува од денешното значење кое се ползува во контекст на одмерување на тежината на емпириското сведоштво и произлегува од статистичкото расудување и индуктивното инферирање. Според Р. Џефри (Richard Jeffrey) “пред првата половина на 17-от век терминот ‘probable’ (латински: *probabilis*) значел дозволиво (approvable) и се аплицирал во смисла на одредено мислење и одредена акција. (Richard Jeffrey, *Probability and the Art of Judgment*. Cambridge University Press, 1992) Етимологијата на македонскиот термин “веројатност” нè наведува на воочувањето на двата конститутивни термини “веро(а)” (доверие, доверба) и “ја(с)тност” (разбирливо, јасно, видливо). Во втората лексичка единица се губи “с” поради допир на два консонанти, (како на пр. во зборот: стра(Т)но) па го добиваме терминот “веројатност” како нешто што е доволно јасно за да имаме доверба во него. Ова номинално значење соодветствува со основната нитка во епистемичкото значење на веројатноста.

2 Спореди; В. Ivanović, *Teorija verovatnoće*, Beograd, Naučna knjiga, 1977. Како претходници на Кардано за настанувањето на теоријата на веројатноста се спомнуваат и старо-индиските математичари од 3-от век пред Христа кои решавале одредени прашања поврзани со веројатноста од религиозни причини. Тие историски први се занимавале со комбинации и пермутации, а правилата за нив ги забележал Махавира во 9-от век. Но, суштински, теоријата за веројатноста со гради со практичните проблеми во игрите на среќа.

3 Fermat and Pascal on Probability < <http://www.york.ac.uk/depts/math/histstat/pascal.pdf> >

4 Во нивните писма, Повод за преписката биле два проблема за кои коцкарот Шевалиер де Мер (Chevalier de Mere) му се обратил на Паскал. Првиот проблем било прашањето дали се исплати обложувањето дека во четири фрлања на коцката барем еднаш ќе падне шестка, а вториот проблем бил како да се распределат влоговите во случај на предвремено прекината игра во која во секој круг нема неодлучен исход, а победник е оној кој добива одреден број кругови. Паскал му покажува дека првиот проблем е лесно решлив: веројатноста да се падне 6 е $1/6$, а да не се падне е $5/6$. Бидејќи настанот или мора да се случи или не мора да се случи, веројатноста да не се случи е $1-p$ ако p е веројатност да се случи. Тоа значи дека веројатноста во четири фрлања да не падне барем еднаш 6 е $1-(5/6)^4 = 671/1296=0,5177$. За 5 фрлања се добива $1-(5/6)^5 = 0,5981$ т.е. со поголем број на фрлања расте и веројатноста да се падне шестка и секако е сè поисплатливо. За случајот на фрлање на пар коцки се добива дека веројатноста да во 24 фрлања да не се падне пар 6 е $(35/36)^{24} = 0,508596$, значи веројатноста да пар шестки барем еднаш паднат е $0,4914 < 0,5$ т.е. не се исплати да се обложуваш.

ratiociniis in ludo aleae (За рационалноста во фрлањето коцки).⁵ Но, првата книга во која хазардните игри не се мотив за математичко истражување на веројатноста е книгата *Ars Conjectandi*⁶ на швајцарскиот математичар Јакоб Бернули (Jacob Bernoulli) која е постхумно е објавена 1713г. и во неа воочуваме прв комплетен преглед на операциите за пресметување на веројатноста и нејзино одвојување како засебна дисциплина во математичката наука.⁷ По него, Абрахам де Муавр (Abraham de Moivre)⁸ ги поедностави неговите операции на пресметување на веројатноста во *The doctrine of chance* од 1718 поставувајќи ја експлицитно класичната дефиниција на веројатноста како количник на бројот на повољните со бојот на сите можни случаи.⁹

Внукот на Јакоб, Даниел Бернули (Daniel Bernoulli) прв ги вовел техниките на диференцијалното пресметување во теоријата на веројатноста, а своите откритија ги примени на прашањата за животното осигурување.¹⁰ Додека протестантскиот свештеник Томас Бајес (Thomas Bayes) во познатата *Essay towards solving a problem in the doctrine of chance* (1764)¹¹ ја изложи т.н. бајесова теорема (формула) која преставува основа за методолошката употреба на теоријата на веројатноста во научното истражување. Бидејќи таа овозможува споредување на хипотезите и наоѓање на најверојатната меѓу нив. Бајесова теорема е:

Ако A_1, A_2, \dots, A_k се случајни настани (хипотези) што се по парови дисјунктни за кои $\Omega = A_1 + A_2 + \dots + A_k$ (Ω е множество од сите елементарни настани) и нека B е произволен настан во врска со истиот експеримент, тогаш:

$$P(A_j / B) = \frac{P(A_j) \cdot P(B / A_j)}{\sum_{i=1}^k P(A_i) \cdot P(B / A_i)} = \frac{P(A_j) \cdot P(B / A_j)}{P(B)}$$

Она што денес го сметаме за модерната математичка теорија на веројатноста е воведена од Пјер Симон Лаплас (Pierre-Simon Laplace) во Аналитичка теорија на веројатноста¹² од 1812 која претставува преглед на сите дотогаш познати резултати. И на крај со рускиот математичар Колмогоров кој адекватно го аксиоматизираше веројатносниот калкулус во книгата од 1933 – та насловена како: *Основи на теоријата на веројатноста*, математичката теорија на веројатноста се смета за комплетирана инструментална алатка на математичката наука.¹³ Следејќи ги постигнувањата на неговите претходници: П. Чибишев и А. Марков, Колмогоров врз основа на теоријата на мерата и по урнекот на теоријата на множествата ја аксиоматизираше веројатноста. Воведува подредена тројка (Ω, \mathcal{F}, P) која ја нарекува дискретен простор на веројатноста, каде Ω е конечно или

5 K. Huygens, *De ratiociniis in ludo aleae*. < <http://www.stat.ucla.edu/history/huygens.pdf> >

6 .Bernoulli, *The Art of Conjecturing*, together with Letter to a Friend on Sets in Court Tennis, Baltimore Johns Hopkins Univ Press, 2005.

7 Подетално: B. Ivanović, *Teorija verovatnoće*, op. cit.,

8 Abraham de Moivre, *The doctrine of chances*, London, 1718. <<http://books.google.com/books?id=3EPac6Qp-buMC> >

9 За да заработи за живот им давал услуги на коцкарите, а умрел чудно со идејата секој ден да спие по 10 минути повеќе и кога дошл до 24 саата умрел

10 E. Nagel, *Development and Application of the Theory of Probability*. Principles of the Theory of Probability, Chicago, The University of Chicago Press, 1939, p. 11.

11 T. Bayes, *An Essay Toward Solving a Problem in the Doctrine of Chances*, Bayes's essay in the original notation. < <http://www.stat.ucla.edu/history/essay.pdf> >

12 Pierre – Simon Laplace, *A Philosophical Essay on Probabilities* (1902), American Libralies, Internet Archive, < <http://www.archive.org/details/philosophicaless00lapliala> >

13 Подетално; B. Ivanović, *Teorija verovatnoće*, op. cit, str. 33-47.

преброиво множество на елементарни настани, \mathcal{F} е фамилија од сите подмножества од Ω (вклучувајќи ги Ω , $\emptyset \in \mathcal{F}$) и пресликувањето $P: \mathcal{F} \rightarrow \mathbb{R}$ го нарекува веројатност, ако важат аксиомите:¹⁴

P.1 $\forall A \in \mathcal{F}, P(A) \geq 0$

P.2 $P(\Omega) = 1$,

P.3 $P(A+B) = P(A) + P(B)$, ако $A, B \in \mathcal{F}$ и меѓусебно се исклучуваат $A \cap B = \emptyset$ (поточно; за произволна низа меѓусебно дисјунктивни настани, веројатноста на нејзината унија е еднаква на збирот на веројатноста на поединечните настани)

ЕПИСТЕМИЧКИ ПОИМ НА ВЕРОЈАТНОСТА

Според класичната одредба на веројатноста на Лаплас, таа во принцип е нумерички одредлива категорија. Со оглед на тоа дека поимот веројатност е мера или односот на бројот на поволните случаи кон вкупниот број еднакво веројатни случаи, тогаш веројатноста е секогаш број или во принцип одредлива нумеричка вредност. Меѓутоа, од друга страна, очигледно е дека поимот на веројатноста го ползуваме кога говориме за можностите, а токму тој говор за можностите ни овозможува да направиме логичка анализа на следниве три искази во кои го сретнуваме поимот веројатност:

Прв вид искази >> Пример: Оваа уметничка композиција веројатно е насликана од Василиј Кандински.

Втор вид искази >> Пример: Еволуционистичката теорија за настанокот на живиот свет е поверојатна од креционистичката теорија за настанокот на живиот свет.

Трет вид искази >> Пример: Веројатноста дека од еден шпил карти ќе извлечеме дама е 1/13.

Во сите овие три примери говориме за можности, но веднаш, на интуитивно рамниште, воочуваме клучни и пресудни разлики. Имено, во првите два искази поимот веројатност се јавува како квалитативен поим и во ниеден случај не можеме да одредиме некоја нумеричка вредност која нема да биде шеговита произволност, додека во третиот исказ воочуваме дека веројатноста е квантитативен поим кои може да се мери и нумерички изрази.¹⁵ Затоа, кога говориме за веројатноста мора да разликуваме математички говор за веројатноста во кој поаѓаме од квантитативната поимна одредба на веројатноста наспроти методолошко-епистемолошки (метанаучен) говор за веројатноста во кој логички оперираме со квалитативната поимна одредница на веројатноста.¹⁶ Поточно, во одредени контексти говориме за веројатноста на одредени случувања, одредени настани, одредени објекти или појави. Но, во други ситуации говориме за веројатност на некои наши одредени, но непотполни сознанија. Во кои, веројатноста не се однесува на настан, туку на исказ, хипотеза,

¹⁴ Ω е непразно множество (наречено „примерочен простор“), секој од чии членови се смета за потенцијален исход на еден експеримент. На пример, ако треба да извлечеме случајни 100 гласачи од сите гласачи и ги прашаме за кого ќе гласаат, тогаш множеството на сите низи на 100 гласачи би бил примерочниот простор Ω . σ -алгебра на подмножества на Ω - неговите членови се наречени „настани“. На пример, множеството од сите низи од 100-те гласачи во кое најмалку 60 ќе гласаат за X се поистоветува со „настанот“ во кој најмалку 60 од 100-те избрани гласачи ќе гласаат така. Да се каже дека σ -алгебра подразбира по дефиниција дека содржи Ω , дека комплементот на секој настан е настан, и дека унијата од било која (конечна или бесконечна) низа на настани е настан. P е мера на веројатност на \mathcal{F} , т.е., мера кај која $P(\Omega) = 1$.

¹⁵ Споредете; М. Марковиќ, Веројатноћа. Филозофски основи науке. Београд: САНУ, 1981, стр. 470-494.

¹⁶ E. Nagel, Principles of the Theory of Probability. Chicago, The University of Chicago Press, 1939, p. 17-18.

теориски постулат, методолошка ретродикција или предикција. Па затоа, кога ќе кажеме дека е веројатно утре да биде облачно или дека е веројатно со фрлање на коцка да падне 3-ка е $1/6$, ние, всушност, говориме за веројатноста на објективните случувања.¹⁷ Меѓутоа, кога ќе кажеме дека: овој исказ е прилично веројатен, кога ќе кажеме дека оваа теорија е малку веројатна, или кога ќе кажеме дека сите емпириски генерализации се повеќе или помалку веројатни, или кога стипулираме дека една научна хипотеза е дотолку поверојатна доколку алтернативните хипотези ги елиминираме со помош на соодветните искусвени факти, ние всушност говориме за веројатноста на нашите претпоставки (изказно формулирани) за објективните случувања.¹⁸ Едноставно кажано, за веројатноста на нашите познавателни резултати јазично формулирани во потврдни или одречни реченици. Врз основа на ова можеме да заклучиме дека терминот “веројатност” во контекст на математичките истражувања означува одреден однос кој може да биде нумерички изразен. Додека, поимот “веројатност” во поглед на одлучувањата и вреднувањата на доверливоста на знаењата добиени по пат на индуктивно заклучување означува одреден познавателен интензитет на довербата во вердиктиската вредност на исказот.¹⁹ Математичкиот поим на веројатноста реферира на случувањата, додека епистемичкиот се однесува на знаењата.²⁰ Поврзувањето на веројатноста со индуктивната логика и расправата за доверливоста на генерализациите и предикциите е со сосема поразличен поим за веројатноста од оној со кој се оперираше во математичките истражувања. Веројатноста во епистемолошка смисла се етаблира како разнзначна од веројатноста во умотнаматематичароткогарефериразаприменанаматематичките постапки при одредувањето на нумеричката вредност на веројатноста. Високо веројатните индуктивни апроксимации на Њутн²¹ и доказите на Хајгенс²², како и истражувањата во историјата на науката, покажуваат дека епистемичката веројатност во својот зародиш не се разбирала и толкувала како нумеричка вредност која може да се изрази со бројки²³, туку како вердиктиско својство на претпоставените искази. Поточно, како своевидна епистемичка карактеристика на

17 Alan Hájek and Ned Hall, “Induction and Probability”, op. cit., p. 150 – 160.

18 Видете; Jovan Arandžević, Uloga indukcije u naučnom istraživanju, op. cit., str. 142-144. и O’Hear, Anthony. Probability. An Introduction to the Philosophy of Science, op. cit., p. 144-145.

19 Ова разлучување е клучно и во поглед на современите интерпретации на индуктивната логика. Споредете; James Hawthorne, “Inductive logic”, op. cit., ch.2.

20 E. Nagel, Principles of the Theory of Probability. op. cit., p. 19.

21 Isaac Newton, Optic, op. cit., p. 404

22 Превземено од: Jovan Arandžević, Uloga indukcije u naučnom istraživanju, op. cit., str. 150.

23 Разликата лесно може да се воочи и со насочување на вниманието кон самите постапки кои овозможуваат откривање, односно воспоставување на веројатноста. Разнзначноста меѓу поимот на веројатноста во рамките на разгледувањето на доверливоста на знаењата добиени со помош на индукција и поимот на веројатноста кој се јавува во контекст на математичките истражувања, прв ја образложи Ј.Ф. Криз во делото Систем на логиката (System der Logic 1811). Тој укажува на разликата меѓу епистемичкото и математичкото значење на веројатноста врз основа на тоа што математичката веројатност може нумерички да се изрази, а во епистемичката тоа не е возможно. На оваа позиција е G. H. Wright во Расправа за индукцијата и веројатноста (споредете; A Treatise on Induction and Probability, Paterson, N.J., Littlefield, Adams, 1960. p. 296.) каде посочува дека двајца еминетни логичари од германската школа го прифаќаат суштественото квалитативно разликување на математички и епистемички поим на веројатноста (Cournot и E. F. Apelt), а потоа со појавата на студијата на Криз со наслов Der Prinzipien of Wahrscheinlichkeitsrechnung од 1886 – тата која која извршила огромно влијание врз Џ. М. Кејнс (видете; Keynes, A Treatise on Probability, London, Macmillan And Co., 1921. <<http://www.archive.org/details/treatiseonprobab007528mbp>>) во воспоставувањето на ова што подоцна се нарекува логичка или епистемичка интерпретација на веројатноста се втемелува концептот на веројатност низ релацијата на два или повеќе искази. Прецизна историска анализа на основањето на овој концепт даваат: E. Nagel, Probability as a unique logical relation. Principles of the Theory of Probability. op. cit., p. 48 -51. и Michael Heidelberger, “Origins of the logical theory of probability: von Kries, Wittgenstein, Waismann” International Studies in the Philosophy of Science, Volume 15, Issue 2 July (2001): 177 – 188 <<http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a713674154&db=all>>

релацијата помеѓу соопштението во исказот (генерализацијата или предикцијата) и другите соопштенија во останатите критериумски искази (сингуларните искази) или искази од повисок ранг (аксиоми или теоретски постулати).²⁴

Во поглед на прашањето дали терминот веројатност го задржува истото математичко значење во логичките и епистемолошките испитувања за доверливоста на знаењата добиени по пат на индуктивно изведување заклучоци или пак поврзувањето на индукцијата и веројатноста е направено врз основа на нов поим на веројатноста кој се разликува од математичкиот поим на веројатноста, се јавуваат две основни епистемолошки тенденции. Првата, - ќе ја нарекуваме дуалистичка - уверува во концептуалната различност на поимот веројатност во индукцијата и поимот веројатност во математиката до рамништенанивна теоретска непомирливост благодарение на (не)можноста за нумеричко специфицирање и квантифицирање. Втората или холистичка тенденција претпоставува концептуална сомерливост и еднозначна нумеричка одредливост на поимот веројатност и во истражувањата на доверливоста на индуктивниот заклучок и во математичките пресметувања на веројатноста. Овие тенденции не се врзани со одредена интерпретација на веројатноста, бидејќи преферирањето на одредена интерпретација не го условува ова епистемичко убедување. Одредени втемелени епистемолошки позиции во поглед на различноста на поимот "веројатност" во методолошките наспроти математичките истражувања можеме да извлечеме од позициите на Бертранд Расел (Bertrand Arthur William Russell), Вилијам Нил (William Calvert Kneale) и Ричард Брајтвајт (Richard Bevan Braithwait). Заедничко во нивните позиции е општото уверување дека во епистемолошките испитувања за доверливоста на знаењата добиени по пат на индуктивно изведување заклучоци отсуствува можност за нумеричко одредување.

Поаѓајќи од разликувањето на веројатноста со која се оперира во математичката теорија, Б. Расел во Човековото познание²⁵ уверува дека во математичката теорија на веројатноста се јавуваат разни поими на веројатност, но сите тие предусловно мора да задоволуваат одредени аксиоми на математичкиот калкулус. Штом некој поим го задоволува ова барање, тој влегува во категоријалноста на веројатноста.²⁶ Но, кога станува збор за поимот веројатност, тогаш во епистемолошките и методолошките истражувања сосема е воочливо неговото употребување и значење во контексти кои тешко може да се толкуваат како количник на два броја. На пример, веројатноста дека постоел Учителот на справедливоста од Кумранските текстови, веројатноста дека големиот потоп навистина се случил, позицијата дека абиогенетската теорија за настанокот на нафтата е помалку веројатна од биодеградациската теорија и многу други научни искази и системи ја ползуваат веројатноста низ контексти во кои се подразбира нешто што не може нумерички да се изрази. Веројатноста во овие искази воопшто нема математичка природа, бидејќи се однесува на сите податоци во врска со соопштението во претпоставениот исказ или систем на искази. Меѓутоа, она што за Расел е побитно, самата математичка веројатност е нечувствителна за оној епистемички елемент кој е втемелен сосема надвор од математичката веројатност. А тоа е т.н. "внатрешна сомнителност" или епистемичката суспекција во вердиктиската вредност и местото на познанието во системите за објаснување

24 Michael Heidelberger, "Origins of the logical theory of probability: von Kries, Wittgenstein, Waismann" op. cit., p. 179-180.

25 B. Rasl, Ljudsko znanje, njegov obim i granice. Beograd, Nolit, 1961. str. 341.

26 Ibid., str. 343

и предвидување. Таа секогаш останува возможна во разгледувањето на проблемите за доверливоста на знаењата добиени по пат на индуктивно изведување заклучоци.²⁷ Може да заклучиме дека кај Расел разграничувањето се втемелува на нумеричката одредливост и внатрешната сомнителност. Па затоа, еден вид на веројатност е математичка веројатност како нумерички мерлива и како веројатност која е втемелена на задоволување на аксиомите на апстрактната пресметка на веројатноста, а сосема друг вид веројатност е веродостојноста (credibility) како степен на верување кое разумен човек му го придава на било кој искази или систем на искази, притоа чувствувајќи и изразувајќи епистемичко уверување дека тврдењето не е апсолутно (има макар и мал елемент за сомнеж).²⁸ Од друга страна, дуалистичката позиција на В. Нил во Веројатност и индукција е надградена врз основа на анализите на Кејнс, но е сосема истоцелна со позиции на Расел. Нил разликува нумерички одредлива веројатност кога се говори за настани, објекти и појави кои се податливи за математичка пресметка.²⁹ Наспроти ова значење, Нил говори и за другото значење на веројатноста во кое употребата на поимот исклучува нумеричко одредување на вредноста. Таквиот поим на веројатноста се појавува во резултатите од индукцијата и содржи ново значење. И во овој поим Нил ја воочува истиот прагматички елемент кога вели дека за еден резултат на индукцијата велиме дека е веројатен врз основа на даденото сведоштво ако и само ако е прифатлив како основа за акција за оној кој го знае тоа сведоштво. Но, основата за акција не е втемелена врз правилностите на шансите како кај математичката и нумерички одредливата, туку врз основа на едноставното увидување дека до резултатите се дошло врз основа на дадено сведоштво со помош на индуктивниот метод. За да не доаѓа до недоразбирање, Нил го предлага терминот прифатливост (acceptability) кога се говори за веројатноста на научниот закон или научната теорија. Р. Брејтвејт својата дуалистичка позиција во поглед на двата разнородни поими на веројатноста ја образложува со еден пример во два веројатносни статуса. Го приложува следниов егземпляр за да ја воочиме дистинкцијата: исказот “веројатноста на распаѓањето на атомот на радиумот во период од 1700 години е 1/2”. Исказот говори за веројатноста на настанот – распаѓањето, но и ако се земе во целост исказот е хипотеза на физиката, па може да се говори за веројатноста на оваа хипотеза. Во двата исказа имаме употреба на терминот веројатност, еднаш во самата научна хипотеза кога и има вредност која е мерлива и може да се изрази со број и еднаш се појавува надвор од хипотезата и се однесува на неа самата, а не на видот на случувањето за кое со хипотезата нешто се претпоставува. За овој втор вид на веројатност, Брајтвејт го употребува поимот разумно (reasonable), додека поимот на веројатност се употребува само на примерите од првиот вид, поточно случаи во кои за веројатноста се говори внатре во рамките на хипотезата.

ЗАКЛУЧОК

Пресметувањето на веројатноста е дел од математиката чија улога е да ни овозможи пресметување на различните непознати и сложени веројатности при познати и дадени почетни и релативно едноставни веројатности. Во оваа

²⁷ B. Rasl, Ljudsko znanje, njegov obim i granice, op. cit. str. 343

²⁸ Ibid.

²⁹ W. Kneale, Probability and Induction, op. cit., p. 225. Споредете дополнително и: W. Kneale, “Induction, Explanation, and Transcendent Hypotheses”, in: H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), Readings in the Philosophy of Science. New York: Appleton-Century-Crofts, 1953, 353-357.

смисла, пресметувањето во веројатноста е слично со секоја друга гранка на математиката. Слично на формулите од тригонометријата и алгебрата, исказите во пресметувањето на веројатноста не се емпириски (синтетички) туку аналитички, логички следат од извесни дефиниции и аксиоми. Ова не значи дека веројатноста нема никаква искуствена основа, туку таа основа е посредна и делува при изборот на аксиомите и дефинициите. За да добиеме ефикасна и применлива теорија на веројатноста, мораме да појдеме од таквите логички карактеристики на овој поим кои соодветствуваат на искуството, во прв ред искуството на статистиката. Кога еднаш ќе се воспостават премисите на системот – аксиоми, дефиниции и правила, тогаш сето останато следи на чисто формален начин со трансформација на аксиомите во склад со правилата. Апаратот кои на овој начин го добиваме има огромна инструментална вредност. Постапката на примена е како и во другите математички гранки.

РЕФЕРЕНЦИ

1. Arandžević, Jovan. Uloga indukcije u naučnom istraživanju. Beograd: Naučna knjiga, 1967.
2. _____. "Problemi indukcije u klasičnoj logici". u: Nauka i filozofija, (zbornik). Beograd: IND, 1963, 11-132.
3. Bayes, T. An Essay Toward Solving a Problem in the Doctrine of Chances, Bayes's essay in the original notation. < <http://www.stat.ucla.edu/history/essay.pdf>>
4. Bernoulli, J. The Art of Conjecturing, together with Letter to a Friend on Sets in Court Tennis, Baltimore Johns Hopkins Press, 2005.
5. Braithwaite, R. B. The Justification of Induction. Scientific Explanation. Cambridge: Cambridge University Press, 1953, p. 354-360.
6. Carnap, Rudolf. Logical Foundations of Probability, Chicago: University of Chicago Press, 1962.
7. _____. "The Two Concepts of Probability", in: H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), Readings in the Philosophy of Science. New York: Appleton-Century-Crofts, 1953, 438-455.
8. Fermat and Pascal on Probability < <http://www.york.ac.uk/depts/maths/histstat/pascal.pdf>>
9. Hájek, Alan and Ned Hall, "Induction and Probability", in: The Blackwell Guide to the Philosophy of Science, (eds.) Peter Machamer and Michael Silberstein, Blackwell, 149-172.
10. Heidelberger, M. "Origins of the logical theory of probability: von Kries, Wittgenstein, Waismann" International Studies in the Philosophy of Science, Volume 15, Issue 2 July (2001): 177 – 188 <http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a713674154&db=all>
11. Huygens, K. De ratiociniis in ludo aleae. < <http://www.stat.ucla.edu/history/huygens.pdf>>
12. Laplace, Pierre – Simon A Philosophical Essay on Probabilities (1902), American Libraries, Internet Archive, < <http://www.archive.org/details/philosophicaless00lapliala>>
13. Марковић, М. Веројатноћа. Филозофски основи науке. Београд: САНУ, 1981, стр. 470-494.
14. Moivre, de Abraham The doctrine of chances, London, 1718
15. Nagel, E. Principles of the Theory of Probability, Chicago, The University of Chicago Press, 1939.
16. Keynes, J. M. A Treatise on Probability, London, Macmillan And Co., 1921. <<http://www.archive.org/details/treatiseonprobab007528mbp>>
17. Kneale, William. "Induction, Explanation, and Transcendent Hypotheses", in: H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), Readings in the Philosophy of Science. New York: Appleton-Century-Crofts, 1953, 353-367.
18. _____. Probability and Induction, Oxford: Oxford University Press, 1949.
19. Ivanović, B. Teorija verovatnoće, Beograd, Naučna knjiga, 1977.
20. Johnston, C. The Beginnings of Modern Probability Theory, Liberal Studies Department, Malaspina University College, Section Four, <http://records.viu.ca/~johnstoi/darwin/sect4.htm>
21. O'Hear, Anthony. Probability. IAn Introduction to the Philosophy of Science. Oxford: Oxford University Press, 1989.
22. Peirce, C. S., "The Probability of Induction". Popular Science Monthly, vol. 12 (1878) : pp. 705-718. Rasl, Bertrand. LJudsko znanje, njegov obim i granice. Beograd: Nolit, 1961.
23. _____. O indukciji. Problemi filozofije. Beograd: Nolit, 1980, str. 84-92.
24. Reichenbach, Hans. Rađanje naučne filozofije. Beograd: Nolit, 1973.
25. _____. "The Logical Foundations of the Concept of Probability", in: H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), Readings in the Philosophy of Science. New York: Appleton-Century-Crofts, 1953, 456-476. Wrigh von Georg Henrik. A Treatise on Induction and Probability, Paterson, N.J., Littlefield, Adams, 1960.

316.723-021.463(497)

Проф.д-р Мишо Нетков
 Универзитет за аудиовизуелни уметности
 Европска, Филмска, театарска и Танцова Академија Скопје, Париз, Есен, Ротердам

БАЛКАНОТ – МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ ИЛИ ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ?!

Апстракт: Светот во кој живееме е составен од народи, односно нации, чие потекло е врзано за различни цивилизациски корени и вредности, кои не само што не се во хармонија, туку и многу често се во судир. Сепак, она што не смее да се дозволи во никој случај, тие судири, да не станат повод за војување или насилно решавање на конфликтни состојби, што гледајќи низ историјата, вечно не придружуваат особено на овој балкански простор.

Критериумите за реалност, кога станува збор за Балканот, се чини дека секој сам и за себе си ги одредува, онака, како што одговара на моменталните и долгорочните оценки и проценки за сопствените, па и за личните интереси. Доколку повеќе што и критериумите за контрола се во иста надлежност.

Клучни зборови: Балкан, мултикултура, интеркултурализам

THE BALKAN – MULTICULTURALISM OR INTERCULTURALISM

Abstract: The world we live in is made up of peoples or nations whose origin is related to different civilization roots and values, that not only lack harmony but often are in conflict. However, what should not be allowed in any case is these conflicts to become reason for war or violent resolution of conflict situations, which as looking through history has always accompany us, especially the Balkan area.

The criteria of reality when it comes to the Balkans, it seems that are set by everyone individually and for themselves, in a way, as appropriate in the immediate and long-term assessments and evaluations for their own and personal interests. As if the criteria for control are in the same jurisdiction.

Key words: Balkan, multiculture

„Балканот на Балканците“ е една максима, една сложенка, рамка, која во себе го содржи сето она што треба да претставува мултикултурализмот- почитување на секоја различност.

Овој, низ вековите немирн простор, за многумина што малку го познаваат сеуште е мистериозен, нејасен и конфликтен, а за оние кои вековно се присутни овде, претставува извориште за нови идеи, ново вдахнување, космички простор на различности и универзалности.

Балканскиот Полуостров е регион со важно геополитичко значење, кое се рефлектира врз историскиот, демографскиот, културниот развој, и секако, на специфичностите на населението што живее во него.

Изразот „балканизација“ влегол во лексиконот на новинарите и на политичарите кон крајот на Првата светска војна, како синоним за создавање на мини држави, економски слаби, завидливи, заговарачки настроени, исплашени и

постојани жртви на манипулациите на големите сили.¹

Во еден период, терминот балканизација беше во употреба во академските кругови, од застапници на различни, честопати и спротивставени политички гледишта. Дури од некои, мултикултурализмот беше изедначуван со балканизација, а некои други пак, го поистоветуваа како метафора за постмодернизмот и посткомунизмот.²

Од постојната литература поврзана за Балканот, евидентно се гледа дека сите оценки, сите размислувања, согледувања, се базирале на некои патописни белешки на новинари или на некои дипломатски извештаи, кои биле правени за одредени цели и задачи, така што некоја поцеловита, заокружена и покомплексна слика за овој дел немало скоро до крајот на 19 век.

„Повеќето учени, вклучително и грчките автори на најраните проучувања на регионот, го користеле терминот „европска Турција“ а споменувањето на „Балканот“ ќе остане ретко се до крајот на деветнаесетиот век“.³

Почнувајќи од 19-тиот век, јакне заинтересаноста и желбата за територијална национална држава од западен тип. Тоа доведува до тенденции кон политичко-културна хомогенизација и започнува процесот на распаѓање на Империите, но почнуваат и перманентните конфликти, војни и страдања, преселувања и асимилирања на народите од овој простор, кои траат се до денес.⁴

Со раѓањето на македонското прашање, Балканскиот полуостров уште повеќе се здоби со глас како немирно подрачје, а Македонија е означена како „земја на терор, оган и меч“. Омразата и сверствата што ги правеа бандите на завојуваните христијански народи го наведоа дури и добро запознаениот и благонаклонет писател како што е Џон Фрејзер, да го опише Балканскиот Полуостров како „место на конфузија и непријатност“, а македонското прашање како „балкански проблем“.⁵

Низ историјата односите меѓу балканските држави, за западните држави скоро секогаш претставувале голема непознаница, а уште повеќе измешаноста на населението како причина за меѓусебна нетрпеливост. Западните патеписци и новинските известувачи пишуваа за меѓусебната нетрпеливост на словенските народи на Балканот, секој давајќи си своја приказна.

Американскиот новинар Роберт Каплан, дава извонредно егзотични и сликовити појаснувања за балканските непријателства. Во еден приказ опишувајќи ги балканските антагонизми, во својата книга „Балкански духови“ ќе напише „Балканските луѓе се толку длабоко потопени во нивната крвава историја што нивниот свет е речиси несватлив за еден аутсајдер. Ова беше свет затворен во временска капсула, мрачна сцена на која луѓето дивееја и проливаа крв.“⁶

Авторите кои расудуваат и пишуваат за Балканот се исплашени од две возбуди ќе напише Стефан Влахов Мицов. Од една страна, го третираат Полуостровот и историските процеси на неговите жители како нешто сосема различно од другите населени географски региони. Оттука и квалификациите „балканско буре барут“ и „балканизација“. Со последниов израз се визира закана за Европа, од која всушност Балканот е дел. Создавачи на слични квалификации се обично луѓе кои на Полуостровот гледаат со европско, но западно „око“, кое

1 Марија Тодорова, Замислувајќи го Балканот, Нова Македонија, бр.19578, 24. 04. 2002, 13.

2 Исто

3 Марк Мазовер, Балканот (кратка историја), Евро-Балкан Прес, Скопје, 2003, 4.

4 Горге Иванов, (на) Враќање кон иднината, Корени, бр.9, март 2004, Куманово, 1217.

5 Марија Тодорова, Замислувајќи го Балканот, Нова Македонија, бр. 19585, 8 мај 2002, 13.

6 Robert D. Kaplan, Balkan ghosts, New York, St. Martin's Press, 1993, 21.

се труди да се разграничи политички (и на секој друг начин) од побунетата зона. И на тој начин да ги заглуши сопствените комплекси од историско-географската припадност кон неа. Гледната точка за „совршено-различно“ често се застапува и од балкански автори со аргументот дека тукашните проблеми останатиот свет не е во состојба да ги разбере.⁷

Многугодишната историја на Балканот, создала неверојатна генетска и културна палета на измешани народи по јазик, вера и култура. Еден микс нетипичен за другите европски географски широчини, со помирен ритам на мигрирање и живот.

Зошто европската духовна традиција, преточена во белгиското искуство, не може да го премости тој огромен проблем со кој се соочуваат Британците и Ирците? Веројатно, зашто станува збор за модел што треба да се вгради во ткиво што се развило на една сосема друга емпирија. Слична е состојбата со вградување на некои европски модели во минатото па и денес, на нашиот овдешен балкански терен.⁸

Впрочем, најголемите миграции на населението во 19 век воглавно беа последица на политичките настани и тоа по формирањето на националните држави на Балканот. Повеќе од еден милион муслимани го напуштија Балканот во текот на 19 век, и се преселија во Турција. Во сиот тој период, а како последица на преселбите на муслиманите, еден милион христијани ги променија своите живеалиште. Уште подрастични беа миграциите за време на долгата воена деценија 1912-1922, двете Балкански војни, Првата светска војна. Со овие миграции беа засегнати околу 2,5 милиони жители.

Вистината е дека на Балканскиот Полуостров протекоа, и вонексе историски и социјални процеси, типични за целиот останат свет. Проследено историски, низ него минале разни војски од различни нации, соразлични религиозни определби, со разни култури и обичаи, со еден збор разни етноси, што изградиле еден убав мултикултурен мозаик, без да сакаат и да знаат каде се и зошто се, за да придонесат сосема несвесно да се вгради епитетот - мултикултурен полуостров.

Британскиот новинар Симон Винчестер запишал: „Уште еднаш се појавува прашањето што се чини вечно. Што точно било тоа, што го означило овој конкретен полуостров, овој конкретен вртлог на планини и низини, пештери и потоци, и го направил озлогласен симбол, буквално за непријателство и омраза?“⁹

Национализмот на Балканот во текот на 20 век се осмислуваше првенствено врз основа на јазичниот и верскиот идентитет. Сите национални и културни водачи го сфаќаа јазикот како најмоќно средство за обединување. Меѓутоа и самото нагласување на кохезиониот потенцијал на јазикот укажува на неговата исклучивост и на нееластичноста на етничките граници што тој ги повлекува. Тоа го спречи интегрирањето (ако не и асимилирањето) на различните јазични групи во единствена нација. Албанците во Србија и во Македонија, Турците во Бугарија и Грција, Македонците во Грција, Бугарија, и Албанија, Унгарците во Романија итн.¹⁰

Балканските политичари се натпреваруваат меѓу себе во тоа кој подобро ќе го оцрни противникот и соседот. Во нашите земји создадовме цели социјални заедници што живеат од „проекти“, изнајдени во европските „општествени лаборатории: Се гордееме со тоа што ја потценуваме сопствената интелигенција

7 Стефан Влахов-Мицов, Филозофскиот клуч за македонскиот идентитет, Клуб Матица, Скопје 2008.32.

8 Бранко Героски, Сегашноста е многу минато и малку иднина, Карван, јули, 2003, 7.

9 Simon Winchester, The Fracture Zone: A Return to the Balkans. London, Viking, 1999, 26.

10 Марија Тодорова, „Замислувајќи го Балканот“, Нова Македонија, бр.19599, 22. 05. 2002, 13.

и сопствениот ум“.¹¹

„На надворешниот набљудувач Балканот му изгледа како загатка од збунувачка комплексност. Географски, регион населен од 7(седум) главни националности, кои зборуваат на различни јазици, обично се наметнува на западната свест само кога станува сцена на војна или чинови на насилство“.¹²

Како специфичен мост меѓу Европа и Истокот, од антиката до денес, овој полуостров има стратегиска позиција. Балканот, заедно со населените етноси кои живеат тука, не е центар, не е субјект, туку бил објект на историски процеси, респективна, периферија на Римската, Османлиската и Хабзбуршката империја. Има само еден исклучок-империјата на Александар Македонски, чиј што центар е овој полуостров, а Македонците се трансформираат во двигатели на историјата. Во останатото време Балканот е објект на совладување и колонизација, а тоа ја деформира визијата на овдешните народи. Нивната крајна цел како што ке икстакне Влахов во неговото дело е борбата за владеење на овој полуостров, односно, кој да биде овдешниот шериф - застапник или полномошник на Големите сили.¹³

„Европските сили, интензивно се мешале и ги користеле етнонационалистичките идеи на локалните елити, за да ги задоволат своите сопствени потреби. Од геополитички, религиозни или други мотиви, Русија ја поддржувала Голема Бугарија, Франција Голема Србија, Велика Британија Голема Грција. Може да се заклучи дека мирот во Југоисточна Европа бил можено единствено доколку некоја голема империјална сила ја обавувала обврската на арбитар меѓу народите и религиите воспоставувајќи на некој вид интеркултурален поредок. Со векови тоа биле империите, особено Отоманската со принципот „милет“. Подоцна, во 19 и 20 век, Австро Унгарија и европските големи сили биле во состојба, заедно со своите сојузници од овој простор, да решаваат за тоа кој дефиниции за народ важат на која територија, предизвикувајќи ги на некој начин војните на овој простор. За време на комунистите во Југославија повторно била постигната одредена рамнотежа која ќе потрае речиси половина век. По распадот на Југославија и крвавите војни што следуваа, задачата на „неутрална сила,“ која повторно ќе воспостави баланс, ја презедоа Американците во 1995 година.... Сето она што го преживуваме до денес, а особено ова што се случува во Македонија е доказ дека на народите во Југоисточна Европа, се уште не им е дозволено да изнајдат сопствена внатрешна рамнотежа.“¹⁴

Балканот и балканците мора да се обидат да се идентификуваат со еден препознатлив позитивен ракурс, вознесувајќи ја сопствената духовна и историска традиција, а и самите балкански народи покреативно да си побарат решение за своите балкански проблеми без посредство на странски посредници и медијатори. Сепак, да не се заборава дека Балканот е европски простор, со извонредно богати човечки ресурси. Не е тоа случајно, се разбира, бидејќи и тоа е последица на нашата богата историска и духовна традиција. Тука некаде треба да се бара одговорот за тоа каква треба да биде нашата иднина и зашто е нашата сегашност ваква каква што е. Сепак, сметам дека сеуште меѓусебе доволно не се познаваме. Затоа сметам дека во иднина нашите заложби треба да се движат уште од првичните воспитно-едукативни институции кон нашето подлабоко и верско, и

11 Бранко Героски „Сегашноста е многу минато и малку иднина“, Карван, јули, 2003, 7.

12 Barbara Jelavich, „History of the Balkans“, Cambridge, CUP, 1983, 9.

13 Стефан Влахов-Мицов, Цит. труд, 48

14 Ѓорге Иванов, „(на)Враќање кон иднината“, Корени, Куманово, бр.9 март 2004, 1221.

културно и религиозно запознавање бидејќи само на тој начин ќе можеме повеќе да се почитуваме.

Како заклучок на овој скромн труд сакам да истакнам дека во иднина треба да ја надминеме формата на мултикултурализмот, кој некако не ја покажа својата посериозна креативност, туку треба што повеќе да го практикуваме интеркултурното живеење. Да се зближиме, сплотиме, бидејќи заедно сме појаки, а сами само монета за поткусурување на посилните стануваме, и лесен плен, во кој секој гледа само свои интереси без никакви добронамерни цели.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Марија Тодорова, Замислувајќи го Балканот, Нова Македонија, бр.19578, 24. 04. 2002, 13.
2. Марк Мазовер, Балканот (кратка историја), Евро-Балкан Прес, Скопје, 2003, 4.
3. Ѓорге Иванов, (на) Враќање кон иднината, Корени, бр.9, март 2004, Куманово, 1217.
4. Robert D. Kaplan, Balkan ghosts, New York, St. Martin's Press, 1993, 21.
5. Стефан Влахов-Мицов, Филозофскиот клуч за македонскиот идентитет, Клуб Матица, Скопје 2008.32.
6. Бранко Героски, Сегашноста е многу минато и малку иднина, Карван, јули, 2003, 7.
7. Simon Winchester, The Fracture Zone: A Return to the Balkans. London, Viking, 1999, 26.
8. Barbara Jelavich, „History of the Balkans“, Cambridge, CUP, 1983, 9.
9. Ѓорге Иванов, „(на) Враќање кон иднината“, Корени, Куманово, бр.9 март 2004, 1221.

Нгием Хай Льен
ЛГПУ имени П.П.Семёнова -Тян-Шанского (г.Липецк)
Nghiêm Hai Lien
lienkangiem@rambler.ru

ОБРАЩЕНИЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ВЬЕТНАМСКОГО РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности вьетнамского речевого этикета, в частности роли обращения во вьетнамском языке. Соблюдение речевого этикета, знание обычаев и традиций необходимы при общении с представителями других культур во избежание возникновения межкультурных конфликтов. В восточных культурах иерархия взаимоотношений, проявляющаяся в процессе коммуникации, играет значительную роль. При общении вьетнамцы учитывают отношения, возраст, социальный статус коммуникантов, ситуацию общения.

Ключевые слова: коммуникация, речевой этикет, обращение, вьетнамская культура.

ADDRESS AS AN ELEMENT OF VIETNAMESE SPEECH ETI- QUETTE

Abstract: The article deals with peculiarities of Vietnamese speech etiquette. In particular, it considers the role of address in the Vietnamese language. The knowledge of speech etiquette, customs and traditions is of vital importance in the process of communication with representatives of other cultures as it helps to establish contacts and avoid intercultural conflicts. In Eastern cultures the hierarchy of interrelations plays an important role. In the process of communication Vietnamese people take into account the age, social status, the situation of communication and relations between partners.

Keywords: communication, speech etiquette, address, Vietnamese culture.

В результате глобализации мира возникла потребность в постоянном обмене и передаче информации, установлении и поддержании контактов между людьми разных стран. Знание иностранных языков стало необходимым для каждого члена современного общества. При этом владение иностранным языком подразумевает не только знание лексики и грамматики, но и понимание культурных особенностей, обычаев и традиций страны изучаемого языка, специфики речевого и неречевого поведения, принятого в данном обществе.

Одним из важных компонентов культуры является речевой этикет, который необходимо соблюдать при общении с представителями другой национальности. Согласно стилистическому энциклопедическому словарю русского языка, речевой этикет – это совокупность принятых обществом правил речевого поведения в соответствующих сферах и ситуациях общения. Правила речевого этикета разъясняют нам, каким образом следует устанавливать, поддерживать и прерывать контакт с другим человеком в определённой ситуации. Речевое

поведение регулируется социальной иерархией, национальной культурой и этикетом, ритуалом, воспитанностью языковой личности, постоянной практикой, контролируемой сознанием [1].

Обращение как элемент речевого этикета играет значительную роль в установлении и поддержании речевых контактов с собеседником, показывает наше отношение к нему. Правильно выбранная форма определяет ход дальнейшей беседы, и способствует либо укреплению взаимоотношений, либо возникновению конфликтов и прерыванию контактов. Выбор формы обращения может зависеть от пола, возраста, социального статуса, степени знакомства, родственных отношений.

В восточных культурах выбор правильной формы обращения особенно важен. Как говорит вьетнамская пословица, «Не дорог обед, дорог привет» (Lời chào cao hơn mâm cỗ). С течением времени формы обращения во вьетнамском языке развивались и усложнялись, вбирая в себя отпечатки системы моральных ценностей – верность Родине, покорность, уважение к родителям.

Следует отметить, что жители Вьетнама считают свою страну одним большим селом, а всех вьетнамцев, соответственно, – членами большой семьи. Выражая вежливость на базе определенных общественными стереотипами правил, вьетнамец принимает влияние общества и считает всех соотечественников родственниками. Согласно традициям данного народа, при обращении к любому человеку следует демонстрировать скромность по отношению к себе и уважение к собеседнику с учетом его социальной роли, этических норм. Вьетнамцы очень осторожно произносят слова или высказывают свое личное мнения и оценку. Младшие члены семьи должны уважительно относиться к более старшим: родителям, братьям и сестрам, ко всем другим людям, стоящим выше по родовому положению, а также к знакомым и незнакомым людям. С раннего детства детей строго воспитывают и обучают именно такому этикету речевого поведения [2].

Вступая в беседу, собеседники должны соблюдать иерархию коммуникации. Ее сущность заключается в том, что коммуниканту нужно осознавать свое социальное положение и знать положение (статус) своего собеседника. В коммуникации вьетнамцев можно выделить следующие типы отношений:

1. Младший – старший: дети и родители, молодые и пожилые, подчиненные и начальство, учащиеся и учителя. Молодые люди должны соблюдать этикет «речевого поведения», выбрать тактику общения. Молодые вступают в общение с разрешения старших. основополагающий принцип: «Знаешь – говори, а не знаешь – молчи и слушай».
2. Старший – младший: родители и дети, учителя и ученики, руководители и подчиненные. В таких отношениях старшим позволено почти все. С младшими они держатся строго и требовательно. Здесь явно прослеживаются пережитки патриархального строя.
3. Общение равных во всех отношениях людей «Я = Ты = Он». Так, к примеру, ведут себя ровесники и однокурсники. В данном случае этикет предлагает равноправные, дружественные отношения между коммуникантами.
4. «Дипломатический» ранг «Я – Вы» (в общении у россиян это имя + отчество). Такое речевое поведение проявляется при общении людей в деловой, торжественной ситуации или ситуации, когда коммуниканты прежде не знали друг друга, при знакомстве [3].

Остановимся подробнее на первых двух типах отношений. С давних времен

вьетнамцы высоко ценят верность, уважение к старшим в семье. Поэтому во вьетнамском языке имеется значительное количество вокативов родства, которые используются в качестве обращений.

Схематично это можно представить следующим образом:

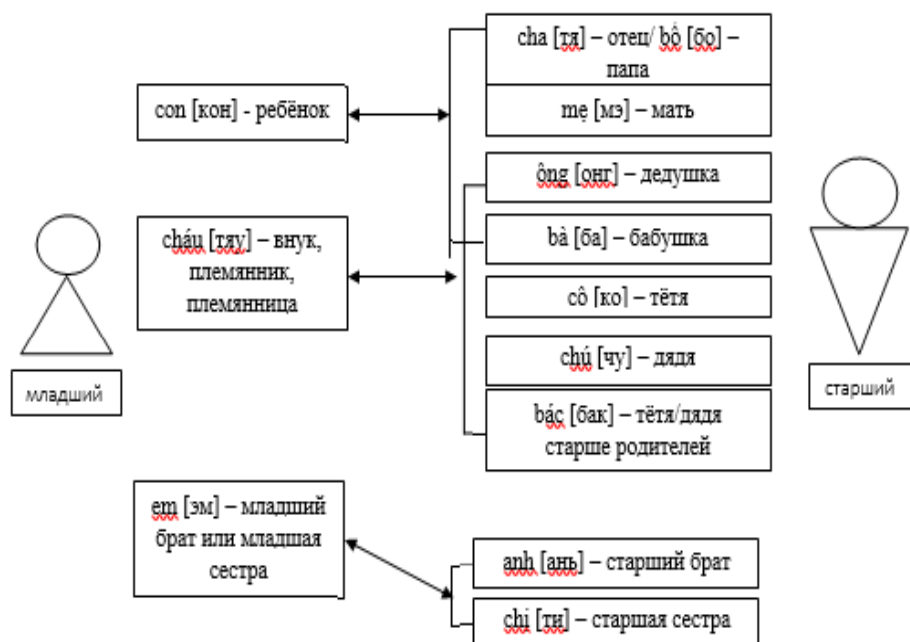

Схема 1.

Обращаясь к тому, кто старше хотя бы на 1 год вьетнамец должен сказать «наш брат», на 10 лет – «наш отец».

На схеме показано буквальное значение вокативов родства, однако существуют и другие значения. Например:

- » ань – старший мужчина того же поколения, мужчина в романтических отношениях;
- » эм – младший человек того же поколения, женщина в романтических отношениях. Когда спрашивают, как будет по-вьетнамски «я люблю тебя», мужчина говорит «ань иеу эм» (anh iêu em), а женщина – «эм иеу ань» (em iêu anh) [4].

Обращение «эм» также употребляется в отношениях между учеником и учителем. В таком случае, «эм» – ученик(-ца), «ко» (cô) – учительница, «тхэй» (thầy) – учитель [4].

Имена собственные также употребляются в качестве обращения, хотя их использование ограничено. Они обычно встречаются в сочетании с вокативами родства, именами существительными, указывающими на должность или профессию. Обращение к старшим только по имени не допускается, как минимум должен присутствовать вокатив родства. По имени могут обращаться только ровесники или старшие к младшим [5].

В деловой беседе принято обращаться друг к другу «госпожа» или «господин» в сочетании с именем. Вьетнамские имена обычно состоят из трех частей: фамилии отца, иногда фамилии матери или же и то и другое, среднего и индивидуального имени. Например, Нгием Хай Льен. При обращении допустимо употребление последнего индивидуального имени с «господин» или «госпожа». Например, госпожа Льен.

Невербальное обращение также играет значительную роль во вьетнамской культуре. Обычно вьетнамцы приветствуют друг друга поклоном. Угол наклона зависит от возрастных отношений, социального положения. Мужчины при встречежимают друг другу руки. Если человек хочет выразить глубокое уважение, то он может пожать руку собеседнику двумя руками. Зрительный контакт во Вьетнаме не распространен. Возможно, это связано с тем, что согласно древней традиции не допустимо смотреть в глаза тому, кого уважаешь или тому, кто имеет более высокий ранг. Улыбка воспринимается вьетнамцем как проявление вежливости.

Незнание этикетных особенностей может привести к непониманию, возникновению агрессии и конфликтов, которые ведут к нарушению или прерыванию речевого контакта. И напротив, поведение человека, который соблюдает вежливость по отношению к представителям другой культуры, служит сохранению хороших добрых отношений и социального равновесия. Справедлива вьетнамская пословица, которая говорит: «Первое – учиться вежливости, а потом – литературе» (Tiên học lễ hậu học văn).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ:

1. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. [Электронный ресурс]. URL: stylistics.academic.ru
2. Ле Дык Тху. Некоторые особенности вьетнамского речевого этикета в сопоставлении с русским. // Русский язык за рубежом. – 2003. - № 1.
3. Нгуен Ву Хьонг Ти. Обращение как элемент русского речевого этикета на фоне вьетнамской лингвокультуры.
4. [Электронный ресурс]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Вьетнамские_местоимения
5. [Электронный ресурс]. URL: <http://elturismo.ru/главная/item/111.html>

Болотова Анна Игоревна
 ФГБОУ ВО «Липецкий государственный
 педагогический университет имени
 П.П. Семенова-Тян-Шанского»

ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА «НЕНАДЕЖНЫЙ РАССКАЗЧИК» В РОМАНЕ ДЖ. ХАРРИС «ЕЖЕВИЧНОЕ ВИНО»

Аннотация: В статье исследуется одно из относительно недавних проявлений постмодернизма в английской литературе XX века, а именно, литературный метод, определяемый как магический реализм, а также его чувственное воздействие на читателя. В поле научного зрения автора находится литературный прием – «ненадежный рассказчик». Книга Джоанн Харрис «Ежевичное вино» (2000) выбрана в качестве яркой иллюстрации этой многоуровневой литературной стратегии, которая удерживает внимание читателя до последней страницы. Прием разрыва повествования, дает возможность одновременно следить за двумя разновременными этапами жизни героя. Одна сюжетная линия описывает его годы пребывания в современной Франции, другая отправляет нас на двадцать лет назад в Йоркшир, в ключевой момент юности протагониста.

Ключевые слова: постмодернизм, магический реализм, нарратив, ненадежный рассказчик.

Abstract: The article examines one of the recent manifestations of postmodernism in English literature of the XX century, precisely, the literary form defined as magic realism and its sensorial influence on the reader. The literary technique referred to as "unreliable narrator" is in the scientific focus of the article in question. Joanne Harris's book «Blackberry wine» (2000) is chosen as a telling illustration of this compelling and many-layered literary strategy. The split-narrative technique enables the reader follow two separate timelines, one set in present-day France, the other laid in Yorkshire twenty years ago, during a pivotal time in the protagonist's life.

Key words: postmodernism. magic realism, narrative, unreliable narrator.

Влияние постмодернизма на английскую литературу XX века является безграничным по своей значимости. Данный литературный феномен достаточно неоднозначен, но легко отличаем от своего предшественника – модернизма, в отличие от которого, он сопротивляется власти абстрактных идей и надуманных конструкций, заостряя свое внимание на фрагментности бытия, иронии и черном юморе, широком наборе игровых стратегий, а также необычном восприятии реальности.

Последняя тенденция нашла свое воплощение в относительно новом литературном жанре – магическом реализме. Данный термин был впервые официально использован в качестве литературного понятие в 1948 году, когда венесуэльский критик А. Услар-Пьерти употребил его для обозначения некоторых самобытных работ латиноамериканских авторов. В последующем термин получил широкое распространение в литературе XX века. На сегодняшний день художественное направление «магический реализм» подразумевает гармоничное

вплетение фантастических вещей в повседневную жизнь литературного героя. В результате, реалистичная картина мира заменяется измененной реальностью, которая балансирует на грани фантастического и повседневного.

Наиболее репрезентативными произведениями, написанными в жанре магического реализма являются книги Рея Брэдберри «Сто лет одиночества» (1967), Габриэля Гарсиа «Отныне и вовек» (2007), Дэвида Митчелла, «Голодный дом» (2015). Для романов подобного типа характерно наличие описаний прошедших и грядущих событий с альтернативных точек зрения, то есть несколькими рассказчиками. Кроме того, изображение действующих лиц основано на ярком художественном контрасте разного уровня. Повествовательная канва в таких нарративах крайне неоднородна: воспоминания прошлого перемешиваются с анализом настоящих событий, астральное сосуществует с физическим, символы заменяют образы, многочисленные детали сенсорного восприятия преобладают над фабульным описанием.

Известная английская писательница Джоанн Харрис (1964 –...) также активно использует приемы магического реализма в своем творчестве. Так, в романе «Ежевичное вино» (2000), читатель замечает множество противоречивых фантастических элементов, которые никогда не объясняются. Даже тот факт, что ведущим повествователем в романе является бутылка с вином «Флэри» 1962 года, подается как привычное явление. Помимо этого, последовательные временные сдвиги в дискурсе отправляют главного героя произведения, некогда успешного писателя Дджея Макинтоша, то в его прошлое, то настоящее.

Постоянное пребывание героя в двух разновременных, но параллельных рамках помогает читателю понять его психологию: детство Дджея было полно магии, обрядов и таинств, которые он переносит в свою взрослую жизнь, лишенную волшебства и радости: «Джей осторожно вытащил коробку с сокровищами. Амулет почернел от его пота. Он работает, изумленно сказал себе Джей. Невероятно, но он работает» [4]. Бросается в глаза и контраст при восприятии национального культурного кода героя: будучи англичанином, он живет во Франции. Английские главы ярко контрастируют на фоне французских, дают разобраться читателю в менталитете героев, придавая роману некое своеобразие. [3]

Еще одним проявлением магического реализма в исследуемом романе является «астральное путешествие» одного из героев по имени Джо, встреча с которым во многом определила жизненный путь Дджея. Эта сцена описана так реалистично, что читателям начинает казаться, что они тоже пользуются доброй магией, видят то, чего на самом деле нет. По меткому замечанию Дж. Харрис: «В жизни счастливых концов на всех не хватает» [4], вот почему тоска по былому, нереализованному, утраченному захлестывает многих из нас. В анализируемом романе главный герой – уставший от жизни и давления общества писатель – дегустирует домашние фруктовые вина, чтобы разобраться в себе и понять причину авторского застоя. Вспоминая чудаковатого старика-винодела Джо и его забавные садоводческие ритуалы, бойкую девочку по имени Джилли и банду Зета, преследовавшую маленького Дджея, свою юношескую веру в магическую силу амулетов и камней, герой пересматривает свою жизнь как киноленту и меняет приоритеты.

Роман «Ежевичное вино» увлекает читателя и особым методом повествования. Из множества традиционных и современных повествовательных техник и текстообразующих способов, Дж. Харрис выбирает особый тип нарратива

– прием «ненадежный рассказчик». Его суть заключается в том, что автор нарушает негласный договор с читателем, согласно которому события должны описываться правдиво, то есть такими, какими они являются. Однако в случае с «ненадежным рассказчиком» автор сообщает либо заведомо ложную информацию, либо вовсе умалчивает о важных фактах или событиях. Иногда использование этого приема становится очевидным, особенно если главный герой душевнобольной человек. Чаще такой сюжетный ход обнаруживает себя лишь в конце повествования, но автор постоянно намекает на «ненадежность» на протяжении всего произведения [5].

На сегодняшний день в современном литературоведении феномен «ненадежного повествования» изучен недостаточным образом, а классификации типов «ненадежного повествователя» немногочисленны. Анализируя воплощение исследуемого приема в романе Дж. Харрис «Ежевичное вино» согласно классификации У. Риггана, мы можем заключить, что речь идет о рассказчике-плуте, поскольку бутылка вина, от лица которой ведется повествование, нередко хвастает и слегка приукрашивает некоторые факты о себе и жизни Джея.

Воспользовавшись расширенной классификацией, представленной Ж.Л. Ширяевой, в которой фигурируют критерии экзистенции, латентности, эвиденциальности и мотивированности, можно заключить, что повествование в романе ведется от лица фантастического и небеспристрастного, так как бутылка вина периодически ведет определенные наблюдения и делает собственные выводы относительно поступков главного героя и окружающих его людей.

Поскольку все бутылки с вином, в том числе и вино-рассказчик, заинтересованы в том, чтобы их начали распивать, а потом с ними «поговорили», так как вино, как известно всегда развязывает язык, писательница подробно описывает, как бутылки звонко толкаются в погребу, звенят в портфеле, хихикают, когда их откупоривают, и каждое вино «рассказывает» свою уникальную историю.

По степени эвиденциальности, вино-рассказчик относится к первичному нарратору, так как оно само наблюдало за всеми происходящими событиями, хотя и было ограничено своими перцептивными возможностями, так как участвовало во всей истории только до «своего часа» – часа быть выпитым: «Здесь кончается мой рассказ. Здесь, на кухне фермерского домика в Ланскне. Здесь он разливает меня, высвобождая ароматы летних дней забытых и мест, давно утраченных. <...> Что ни говорите, а со вкусом хорошего винограда ничто не сравнится. Не знаю, что там с послевкусием черной смородины, но свое собственное волшебство у меня есть, и наконец, оно выпущено на свет после тридцати семи лет ожидания. Я надеюсь, они оценят его оба, соединив губы и руки. Теперь они должны говорить. Моя роль сыграна. Мне нравится думать, что их история закончится счастливо. Но это за пределами моих познаний. Я повинуюсь иной химии» [4].

Согласно Р. Барту, любой художественный текст имеет структуру свойственную другим текстам и хорошо поддается анализу [1]. В романе Дж. Харрис «Ежевичное вино» читатель понимает, что описание событий будет происходить от лица бутылки с вином уже со второго абзаца романа, хотя, осознание этого факта, конечно же, изначально сбивает с толку: «Пять лет назад он выставил меня на стол меж серебряных подсвечников, но ничего не вышло. Тем не менее с девушкой они поладили. Она привела с собой целую армию бутылок <...>. Они тоже говорят, в основном чепуху, металлически щебечут, этакий светский треп на вечеринке» [4]. Вот почему говоря о степени латентности рассказчика, мы

определяем ее как нулевую.

Напомним, что в основе современных представлений о нарративе лежат концепции В.Я. Проппа, М.М. Бахтина, Ю.М. Лотмана. «В XX веке связи с повышением интереса к изучению текста, его повествовательной основы, постепенно стали выделяться определенные «особенности употребления и интерпретации языковых средств в нарративе» [2]. Исследование художественного текста с учетом нарративных характеристик позволяет делать выводы не только лингвистического характера, но и функционально-смыслового, что, несомненно, «способствует движению нарратологии и лингвистики навстречу друг к другу» [2].

В одной из своих ведущих работ литературовед В. Шмид, выделяет несколько критериев реалистического понятия событийности, а именно:

Релевантность изменения, при которой повышается событийность по мере того, как то или иное изменение рассматривается как существенное;

Непредсказуемость, при которой событийность изменения повышается по мере неожиданности;

Консекутивность – событийность изменения зависит от того, какие последствия в мышлении и действиях субъекта она влечет за собой;

Необратимость – событийность увеличивается по мере того, как уменьшается вероятность обратимости изменения и аннулирования нового состояния;

Неповторимость – изменение должно быть однократным, так как изображение приближает наррацию к описанию [6].

Анализ романа «Ежевичное вино» позволяет заключить, что в нем нашли свое воплощение все выше перечисленные критерии, но они были преломлены через призму магии.

Как видим, искаженная реальность постмодернистского романа, насыщенная многослойными деталями магического реализма, несомненно, вызывает стойкий читательский интерес, так как повествования от лица «ненадежного рассказчика» всегда интригует и захватывает. Нарратив от лица бутылки видится забавным экспериментом. Думается, что авторский замысел Дж. Харрис имеет двоякую интенцию. С одной стороны, романистка повествует о важных составляющих, которые определяют пути становления отдельно взятой личности и своевременной смене приоритетов. С другой, интенцией рассказчика явилось написание некой сказки для взрослых, которые задавлены бытом и боятся изменить привычный уклад жизни, чтобы обрести счастье. Бутылка вина, выбранная в качестве повествователя, дает возможность изложить версию событий глазами другого лица, пусть и гипотетически неодушевленного.

Необходимо отметить, что вино в романе представлено как живой и участливый организм, который говорит, слушает, помнит, а также влияет на состояние людей: усыпляет, вдохновляет, печалит, радуется, заставляет выговориться о наболевшем. В «Ежевичном вине» бутылки с вином уподобляются людям. Они перешептываются и сплетничают в погребе, ожидая своей очереди быть выпитыми. Более того, у каждого сосуда – своя судьба. Вина в ящике вина полученного от Джо главный герой называет – «Особые», так как это элитные выдержанные сорта вин, которые еще ждут своего часа и хранят память о трепетных отношениях между юным Джеем и стариком-садоводом.

Еще одной отличительной особенностью повествования романа «Ежевичное вино» является символика цвета. В этой гамме преобладают следующие цвета:

индиго, пино нуар, фиолетовый, красный, багряный, темно-синий. Детальные цветовые описания воздействуют на читателя, заставляя его почувствовать вкус того или иного напитка, или, напротив, вызвать отвращение: «Жидкость в бокале была мутной и пестрела коричневатými хлопьями, похожими на ржавчину» [4]. Литературно насыщая и опьяняя читателя, детальные описания вина обостряют читательское восприятие, вызывая оскоми́ну во рту: «У каждой бутылки вокруг горлышка – шнурок своего цвета: красный, как малина, зеленый, как бузина, синий, как ежевика, желтый, как шиповник, черный, как тернослив» [4].

Как видим, Джоанн Харрис использует разные текстообразующие компоненты для успешного воздействия на читателя. Прием «ненадежный рассказчик» позволяет автору удерживать читательское внимание на зрительном и сенсорном уровнях, а бутылки вина «Флэри» служат рупором авторских представлений о силе человеческих возможностей и простой магии будничного волшебства в человеческой жизни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / пер. Г. К. Косикова // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX—XX вв.: трактаты, статьи, эссе. – М.: МГУ, 1987. – С. 387- 422.
2. Грицкевич Н.Н. Нарратив и повествование. Язык. Текст. Дискурс / Под ред. Г.Н. Манаенко. Вып. 3. Межвузовский научный альманах. – Ставрополь: Изд-во ПГЛУ, 2005. – 350 с.
3. Кузнецова А.Н. «К проблеме восприятия национального культурного кода: английский «Француз» в романе Джоан Харрис «Ежевичное вино»», Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, Выпуск № 2-2 / 2015.
4. Харрис Джоанн. Ежевичное вино: роман/ пер. с англ. А.С. Кислаковой. – Москва: Издательство «Э», 2017. – 432 с.
5. Ширяева Ж.Л. Классификация типов ненадежного повествования. Материалы Международной научной конференции (Воронеж, 25-26 марта 2016г.) – Воронеж: НАУКА-ЮНИПРЕСС, 2016. – 218 с.
6. Шмид В. Нарратология. Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
7. Riggan William. Pícaros, Madmen, Naïfs, and Clowns: The Unreliable First-person Narrator. – Univ. of Oklahoma Press: Norman, 1981. – 240 p.

75.0347(492) Рембрант, Х.Б.Р.
130.2

Проф. д-р Каменко М. Марковић
Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за историју уметности

РЕМБРАНТ - ЦРТАЧ ПРЕДЕЛА

Цртеж је ликовни афоризам.

К. М. Марковић

Абстракт: У раду се говори о Рембранту Харменсу ван Рајну као цртачу предела. Пажња је посвећена његовим лавираним цртежима Предео са сељачком кућом у дрвећу (Лос Анђелес, Обласни уметнички музеј), Окука на Амстелу близу имања Констверлорен (Париз, Лувр) и Поглед на Ренен (Хаг, Бредиус).

Кључне речи: Рембрант Харменс ван Рајн, цртеж, предео, Предео са сељачком кућом у дрвећу, Поглед на Ренен.

REMBRANDT - A LANDSCAPE PAINTER

Abstract: The paper talks about Rembrandt Harmens van Rhine, as a drawer of landscapes. The attention is drawn to some of his drawings among which stand out: Landscape of a rural house among the trees (Los Angeles, a District Art Museum), the Turning at the Amstel near the estate Konstverloren (Paris, Louvre), the View of Renen (The Hague, Bredius), Tower Montelbano (Amsterdam, Rembrandthuis). There have been about 250 of his drawings preserved and of exceptional artistic value. It's been 400 years since Rembrandt's birth, however, the history of art does not know a better drawer than this amazing artistic genius from Leiden.

Key words: Rembrandt Harmens van Rijn, a Landscape of a rural house among the trees (Los Angeles, a District Art Museum), The View of Renen (The Hague, Bredius).

О Рембранту Харменсу ван Рајну (1606-1669), генијалном холандском сликару начињене су бројне студије. Па ипак, један део његове стваралачке активности остао је до данас, неоправдано, занемарен. Реч је, наиме, о пејсажима, жанру који га није посебно интересовао, и зна се само за десетак Рембрантових насликаних предела. У већини, уметник је пуштао фантазији на вољу. Измаштане слике приказују призоре који укључују панораму бескрајних равница, километрима широке реке које се претварају у бујице водопада и планинске венце који се надносе, а које Рембрант никада није видео. Кроз претеће олујне облаке што обавијају ове фантастичне пределе проваљује јака сунчева светлост која драматично обасјава земаљски приказ, временом расточени замак, сабласну рушевину зараслу у травуљину или невероватан обелиск.

Неколицина ових измаштаних предела подразумева потресне библијске сцене. Остали би могли да послуже као декор за призоре из апокалипсе.

Један број пејсажа Рембрант је насликао обилазећи околину Амстердама, и они откривају једног ванредног пејсажисту. Дрхтава линија и дискретни прозирани наноси четком указују на дијафону атмосферу која прожима неколико пејсажа с раскошним дрвећем на њима. Код једног броја предела, чудновато

малобројни а осмишљено распоређени акценти наговештавају одразе на води глаткој као огледало.

С друге стране, Рембрантови цртежи предела и гравире нису ни приближно толико ретки као сликани предела. Знамо за отиске више од двадесет и пет мајсторских бакореза ове врсте, а сачувано је до данас око 250 цртаних предела.¹

За разлику од слика, само мали број цртежа и гавира приказује призоре из маште. Скоро сви представљају поглед на холандско село које је Рембрант истраживао на излетима у близини своје куће у Аматердаму, или на повременим путовањима у родни Лајден.

Мали лавирани цртеж Предео са сељачком кућом у дрвећу² јесте значајан пример студије природе које је Рембрант радио раних педесетих година седамнаестог века, у периоду његовог најинтензивнијег скицирања предела. Скроман мотив смерних колиба окружен мноштвом дрвећа у пуном листању био му је најдражи тих година. Овде је изражена компактна хоризонтална организација композиције која ће се потврдити у Рембрантовим зрелим годинама. Карактеристична за ову фазу такође је непосредност и изражајност Рембрантовог хитрог пера које одређује облике и успоставља њихов положај у простору, са ненадмашном сажеташћу и спонтаношћу. Детаљи и оштри контрасти су потиснути. „Код Рембранта је линија изгубила свој значај, она није више битни носилац израза форме и у њој више нема нарочите лепоте. Ко би хтео да иде дуж ње, ускоро би приметио да је то једва могуће. Наместо непрекидне линије контуре XVI века која равномерно тече дошла је изломљена линија сликарског стила.“³

У том смислу, цртеж је у извесном степену „уобличено осећање времена,“ ритам и мелодија.

Овај цртеж, као и већина Рембрантових скица предела, највероватније је рађен сам за себе, а не као уводна или припремна студија за рад у другој техници. Постојање стотина уметникових цртежа ове врсте доказује да су њихова изванредна својства била на цени од самог настанка.

Цртеж је откривен 1943. године. Нађен је залепљен у малом албуму, повезаном вероватно у Француској у XVIII веку, који је садржао измешаних 285 европских цртежа и један отисак. У албуму се налазио још један Рембрантов цртеж предела под називом Сељачка кућа на обали канала, скоро истоветне величине и рађен отприлике у исто време кад и цртеж из Обласног музеја у Лос Анђелесу.

Цртеж Сељачка кућа на обали канала сада се налази у „Princes Gate Collection“ јер га је гроф Антоан Сеилерн завештао 1978. Институту за уметност Курто (Courtauld) на Универзитету у Лондону.

Између 1645. и 1650. Рембрант је вероватно путовао кроз провинцију Гелберланд, цртајући успутно. Две његове скице показују живописни град Ренен

1 Том низу припадају: Сеоска кућа на сунцу, Музеј лепих уметности, Будимпешта, Куће међу дрвећем на речној обали, Британски музеј, Лондон, Сунцем обасјане сеоске куће под олујним небом, Албертина, Беч, Снежни пејзаж са сеоском кућом, Графички кабинет, Ријксмусеум, Амстердам, Кућа са кулом, Збирка Роберта вон Хирша, Базел, Поглед на Амстел са купачем, Државни музеј, Берлин, Поглед на Иј са насипа Диимер, Бојманс Музеј, Ротердам, Човек који пише код прозора са погледом на Иј, Лувр, Париз.

2 Цртеж пером, смеђе лавиран, 6,2 x 16,6 cm.

3 Хајнрих Велфлин, Основни појмови историје уметности, Веселин Маслеша, Сарајево, 1974, стр. 43.

на Рајни.⁴ На једном од њих, Поглед на Ренен⁵, Рембрант је врло једноставним средствима скицирао импресиван поглед на град, виђен са западне стране.

Друга скица приказује Рененску западну капију⁶ виђену изнутра, из града који је опасан зидовима. То је један од његових најбољих архитектонских цртежа. Игра светлости над старим, од времена оштећеним каменом и контраст између врло високе капије и ниских кућа са обе стране величанствени су.

Изтог периода потиче и цртеж Окука на Амстелу близу имања Констверлорен,⁷ један од најбољих који је икада начинио.⁸

Око 1653. године Рембрант је лутао дуж Амстела и скицирао Омвал. Тада су и настала два ванредна цртежа. У првом, Рембрант је нацртао језичак земље са ветрењачом, кућама и баракама за лађе лаким, паучинастим линијама. Други цртеж, виђен из дручачијег положаја, рађен је снажније и са мање појединости.

Међу релативно малим бројем скица, које је урадио о Амстердаму, налази се један цртеж куле Монтелбан⁹ из 1652. или 1653. године, на коме је изоставио најновију карактеристику тог дрвеног утврђења: торањ који је пројектовао Хендрик де Кејсер и који је подигнут исте године када се Рембрант родио. Очигледно је радо препуштао другима да бележе и славе лепоте града. Што се њега тиче, више је волео да изиђе изван града, у природу. Многа места насликана на његовим цртежима пејзажа из педесетих година седамнаестог века могла су доцније тачно да се утврде. Чак и после другог светског рата, и поред велике изградње која је драстично изменила лице ове земље, могла су да се пронађу нека од оних места на којима је Рембрант некада стајао посматрајући пејзаж, који се само мало променио од његових до наших дана.

Најрадије је шетао по насипу Диимер, који се пружа источно од амстердамске луке дуж Зујдерског језера, и по обалама реке Амстел, ка југу града. Каткада је ишао ка западу, у смеру Харлема, и приликом једне од тих шетњи нацртао је село Слотен¹⁰, чијим небом доминира нова црква са торњем, подигнута 1647. године, а која је и данас у употреби. Наравно, не може се све препознати – затубаста кула, на слици била је већ онда руина и несумњиво је одавно савњена са земљом.

Седмог јула 1652. изгорела је стара Градска већница у Амстердаму.¹¹ После два дана Рембрант је скицирао рушевину. Тај пожар у ствари и није био велика несрећа пошто је стара зграда била толико трошна да је већ било започето зидање нове Градске већнице одмах иза старе. Стара Градска већница била је подигнута негде убрзо после 1395. године. Кула је саграђена око 1400, али заједно са главном зградом била је тешко оштећена у пожарима 1421. и 1452. године.

Године 1655. Рембрант је начинио два ванредна цртежа. Први носи назив

4 У Рембрантово време Ренен је још био потпуно средњовековни град, окружен дебелим зидовима тврђаве у коју се улазило само кроз масивне капије. Године 1673. град су опсели Французи, и зидови су били делимично уништени; 1840. преостали делови су савњени са земљом.

5 Перо и бистра, лавирано, 210 x 324 mm. Бредиус Музеј, Харг.

6 Западна капија Ренена. Перо и бистра, лавирано, 165 x 226 mm. Teyler Muzej, Harlem.

7 Перо и бистра, лавирано, 148 x 269 mm. Лувр, Париз.

8 Цртеж се први пут спомиње у каталогу из 1705. године познатог колекционара Фалериуса де Ревера из Делфта. Цртеж је касније ишао из руке у руку низа истакнутих колекционара, укључујући енглеске сликаре Томаса Лоренса и Џозефа Малорда Вилијама Тарнера. Најзад, на аукцији од 27. маја 1913. године у Амстердаму, купио га је, за огромну своту од 22.200 гулдена, Едмонд де Ротшилд и заједно са осталом својом славном збирком завештао Лувру.

9 Кула Монтелбан, Амстердам, перо и бистра, лавирано, 145 x 144 mm. Rembrandthuis, Амстердам. Потписано касније разним рукописима на два места.

10 Поглед на Слотен, Перо и кичица, бистра, туш, 96 x 180 mm. Око 1650.

11 Рушевине старе Градске већнице, Амстердам. Перо и бистра, лавирано, 145x 197 mm. Око 1652. Rembrandthuis, Амстердам.

Поглед на Иј са насипа Диимер,¹² и Човек који пише код прозора, са погледом на Иј.¹³ Холандски научник Фрис Лугт сматра да је млади човек са високим шеширом, који пише за столом близу прозора, Јан Сикс који је имао кућу на селу, названу Ијмонд, на насипу Диимер. Идентификација не почива толико на човековим цртама лица, које су овлашно скициране, колико на ономе што се види кроз прозор. Тај приказ је исти као на другом цртежу који је Рембрант начинио са насипа Диимер, гледајући преко на Иј.

Код свих Рембрантових цртежа линија је танка, као паучина, испрекидана, нервозна и на завршеним радовима. Она никада не прелази у чврсту и опипљиву контуру, већ увек задржава лебдећи карактер, што радовима даје посебну драж.

„Овај мајстор са којим холандска уметност достиже врхунац и који спада у ону најужу групу генија које је човечанство дало у уметности уопште, -- уистину је најмање холандски од свих холандских уметника.“¹⁴

У својој грађанској и протестантској средини, која је тражила и створила строго реалистичку уметност у смислу имитативности и везаности за свакидашњу стварност, Рембрант је био халуцинантни визионар, занесени песник и сањалица, који се инспирисао оним чиме се у то време ретко ко у тој земљи пословних трговаца присно занимао: старим легендама, библијским патосом, илустровањем јеванђеља, сликањем и цртањем предела. Он је те теме и ликовно и иконографски интерпретирао на себи својствен начин, онако како то нико није радио.

Рембрант је био узбуђени песник, који је чак и у портретском раду увек био готов да жртвује формалну верност ликовној експресији, а психолошку студију је продубљивао и поетизовао према свом осећању.

По свим својим схватањима и поступцима, и као уметник и као човек, он је одударео од општег нивоа своје средине и због тога морао доћи у сукоб са њом. Није дакле чудно да су прави значај његове уметности и његова права величина били схваћени тек касније.

Данас се о Рембранту говори најпробранијим речима. Размишља се о његовим сјајним портретима који су донели нову, психолошку дубину, његове жанр – сцене -- неуобичајену акцију, у слике религиозне тематике унео је драматични интензитет; с Рембрантом пејзаж је добио на простору као никад у северној традицији, и „почео да дише.“ Светлост, пригушена и златаста, чији је извор најчешће сама личност, представљао је главно средство Рембрантовог мајсторства.

„Са великим делима, која на сваком ступњу нашег искуства о уметности учимо да боље познајемо, живимо као што бисмо волели да живимо са бићима које волимо: мимо судбине.“¹⁵

12 Поглед на Иј са насипа Диимер, перо и бистра, лавирано, 82 x 144 mm. Бојманс Музеј, Ротердам. Око 1655.

13 Човек који пише код прозора, са погледом на Иј, перо и бистра, гваш, заобљено при врху, 135 x 197 mm. Лувр, Париз. Око 1655.

14 Каменко М. Марковић, Милена Савић, О Рембрантовој слици Квинт Фабије Максим, у: Меѓународен дијалог: Исток -- Запад: (Психологија, филозофија, лингвистика, културологија и образовање): Зборник на научни трудови/ Шеста меѓународна научна конференција. -- Свети Николе: Меѓународен центар за славјанска просвета, бр.6, књ. 2/2015, стр. 158.

15 Гаетан Пикон, Писац и његова сенка, Култура, Београд, 1965, стр. 241.

ЛИТЕРАТУРА

1. Каменко М. Марковић, Мајстори светског сликарства 1, Ниш, 1996.
2. Каменко М. Марковић, Координате једне душе – Рембрант, у: Градина, бр. 41, Нишки културни центар - Ниш, 2005.
3. Каменко М. Марковић, Рембрант ван Рајн - трагични геније златног века, Центар за културу Алексинац, Алекцинац 2006.
4. Хајнрих Велфлин, Основни појмови историје умјетности, Веселин Маслеша, Сарајево 1974.
5. Horst Gerson, Rembrandt paintings, Harrison house, New York 1968.
6. Михаил Бокемил, Рембрант, Ташен, Келн, 2003.
7. Боб Хик, Рембрант (његов живот, дело и време), Младинска књига, Љубљана, 1972.
8. Гаетан Пикон, Писац и његова сенка, Култура, Београд 1965.

Е.Б. Рябых, М.Ю. Тарасюк
ТГУ имени Г.Р. Державина, Тамбов, Россия

ТЕКСТООБРАЗУЮЩАЯ ФУНКЦИЯ МЕТАФОР (НА ПРИМЕРЕ ФИЛОСОФСКОГО ТРАКТАТА И.А. ИЛЬИНА «ПОЮЩЕЕ СЕРДЦЕ. КНИГА ТИХИХ СОЗЕРЦАНИЙ»)

Аннотация: В статье рассматривается текстообразующая функция метафор. На примере философского трактата И.А. Ильина «Поющее сердце. Книга тихих созерцаний» анализируется метафорическое осмысление концепта «любовь». Всё многообразие используемых автором метафор можно разделить на группы: антропоморфные, натуроморфные, артефактные, зооморфные, фитоморфные и интерпретирующие метафоры. Данная классификация отражает сложность и многогранность концепта «любовь» и обусловлена особенностями внутренней картины мира философа.

Ключевые слова: метафора, текстообразующая функция, философский дискурс, индивидуально-авторская метафора, концепт «любовь», И.А. Ильин.

TEXT-FORMING FUNCTION OF METAPHORS (BASED ON THE PHILISOPHICAL WORK BY I.A.IL'IN "A SINGING HEART. THE BOOK OF QUIET CONTEMPLA- TION")

Abstract: This article describes text-forming function of metaphors. In the philosophical work by I.A. Il'in «A singing heart. The book of quiet contemplation» the concept «love» is analyzed. All the metaphors used by mentioned author can be divided into groups: anthropomorphic metaphors, metaphors of nature, artifact, zoomotfic, phytomorfic and interpretational metaphors. This classification reflects the complication and diversity of the concept of love and is caused by the philosopher's outlooks.

Keywords: metaphor, text-forming function, philosophical discourse, individual author metaphor, concept «love», I.A. Il'in.

Превалирующе при изучении метафоры в лингвистических исследованиях выделяются два подхода: семантический (традиционный), в рамках которого релевантной представляется концепция значения, и когнитивный, базирующийся на доминирующей роли «знания». Общность семантического и когнитивного подходов прослеживается в развитии положения о креативной функции метафоры, проявляющейся в том, что метафора организует и регулирует наше мировосприятие, «высвечивая» и подчеркивая одни черты, «затемняя» при этом другие.

Основой метафоризации является аналогия, ибо она – один из способов креативного мышления. Метафора – трансфер знаний [см.: Демьянков 2016]. В рамках проводимого исследования метафора интерпретируется нами как вербально-ментальный конструктор, обозначающий некоторый класс сущностей

или явлений для характеристики или наименования объекта, входящего в другой класс, обусловленный сопоставлением двух сущностей, явлений на основании аналогии или сходства между ними, то есть нахождения их общих признаков.

Изучение метафоры не только как вербального, но скорее как ментального конструкта, приводит к комплексному рассмотрению также концептуальной метафоры, обладающей потенциалом механизма интерпретации мира и знаний о мире [см.: Болдырев 2013]. Под концептуальной метафорой нами понимается некая абстрактная модель (инвариант), реализующаяся каждый раз заново в результате ее «наполнения» различного рода продуцируемыми вариантами, на основании анализа множества которых появляется возможность выделить типовые коллективные концептуальные метафоры, отражающие специфику национального самосознания [Рябых 2006, 2016]. Е.С. Кубрякова, в частности, отмечала, что субъективный образ объективного мира и индивидуальная картина мира, отраженные в речи, преломляются через коллективные сведения о мире, уже «пропущенные» через язык [Кубрякова 2009: 10]. Данное определение логическим образом связано с высказыванием Е.Г. Беляевской касательно того, что человеческий фактор, по сути, должен превращать метафору в результат индивидуального лингвокреативного процесса, что в определенном смысле противоречит теории концептуальной метафоры, которая основывается на утверждении о существовании типовых метафорических проекций, которые отражают мыслительные процессы, вовлеченные в процесс познания мира. Более того, эти типовые метафорические проекции или метафорические концепты являются практически общими для разных языков [Беляевская 2016: 123].

Также Е.Г. Беляевской отмечается возможность смены фокусировки, что обеспечивается антропоцентрическим фактором – изменением позиции наблюдателя, которая является важной концептуальной составляющей метафорического концепта, что в системном плане приводит к формированию более частных метафорических образов, а в дискурсивном плане – к реализации текстообразующей функции метафорической проекции [Беляевская 2016: 119]. Эффект текстообразования – это следствие таких особенностей метафорической информации, как панорамность образа, большая доля бессознательного в его структуре, плюрализм образных отражений [Харченко 1992: 23-25, см. также: Билоус 2001 и др.].

Н.Г. Шехтман подчеркивает, что концептуальная метафора способна обеспечивать связность и цельность текстов, которые часто организованы таким способом, что в них ясно ощущается доминирование какой-то одной метафорической модели. В этом случае в тексте обнаруживается значительное число взаимодействующих метафор, соответствующих этой модели. И эта система метафор способствует восприятию текста как определенного единства, она связывает его отдельные части в единое целое [Шехтман 2008: 128].

В текстах следует рассматривать как монометафорические, так и полиметафорические модели, представляющие собой объединенные особым образом монометафорические модели [Рябых 2006, 2015]. Монометафорические модели включают в себя не связанные между собой метафорически осмысленные концепты, относящиеся к определенной тематической группе. Кроме того, в рамках этой модели не происходит «объемное» осмысление области-мишени.

Полиметафорические модели подразделяются нами на коррелятивную (от позднелат. *correlatio* – соотношение, взаимозависимость) и инкорпорирующую

(от позднелат. incorporation – включение в свой состав) метафорические модели, ибо концептуальные метафоры носителей конкретной лингвокультуры часто взаимосвязаны и взаимодополняют друг друга, образуя сложные системы.

Под коррелятивной метафорической моделью нами понимается наличествующая и/или складывающаяся в сознании носителей языка схема связи между двумя или более группами непосредственно соотносящихся между собой понятийных областей и представляющих собой связанный метафорический образ, то есть $(X - \text{это } Y) + (X_1 - \text{это } Y_1) \dots + (X_n - \text{это } Y_n)$.

Инкорпорирующая модель трактуется нами как существующая и/или складывающаяся в сознании представителей той или иной лингвокультуры сложная схема связи между понятийными областями, репрезентируемая формулой: $X - \text{это } Y + Y_1 \dots + Y_n$. Таким образом, создается либо целостный объемный образ, либо происходит расширение представления о нем за счет привлечения нескольких различных областей-источников для его более полной характеристики в рамках отдельно рассматриваемого текста. Инкорпорирующая модель может включаться в структуру полиметафорической коррелятивной модели, что зависит от индивидуально-авторского замысла.

Простой расширенный метафорический образ является наиболее частотным в рамках полиметафорической инкорпорирующей модели и создается в результате конкретизации концептуальной метафоры до более частной, ее детализации, то есть он основан на объединении разных смысловых признаков одной реалии. Таким образом, определенная устойчивая концептуальная метафора приобретает множество индивидуальных преломлений, которые то приближаются к традиционному, то удаляются от него настолько, что связь с ним почти перестает ощущаться. Единство заданного, традиционного и индивидуального его преломления в конкретном тексте обуславливает функционирование устойчивых представлений, которые не столько воссоздаются, сколько создаются каждый раз заново в соответствии с задачами и потребностями текста, в разной мере отклоняясь от традиционного инварианта. В текстах возможно также множественное метафорическое обозначение одной и той же реалии, что связано с ассоциативным мышлением.

Сложный расширенный метафорический образ состоит из нескольких областей-источников, привлекаемых для репрезентации одной области-мишени в рамках текста, при этом возможны различные вариации комбинации понятийной дифференциации областей-источников метафорического моделирования. Каждая из привлекаемых областей-источников может детализироваться за счет добавочных «штрихов».

Метафорическое осмысление концепта «любовь» «пронизывает» философский трактат И.А. Ильина «Поющее сердце. Книга тихих созерцаний». Всё многообразие используемых автором метафор можно разделить на группы: антропоморфные, натуроморфные, артефактные, зооморфные, фитоморфные и интерпретирующие монометафоры.

Антропоморфные метафоры

Антропоморфные метафоры представляют область-мишень путём сопоставления с областью-источником «человек». И.А. Ильин активно использует данный вид метафоры, представляя любовь человеком. Это очень эффективный путь метафорического осмысления концепта «любовь», так как человеческая

натура, характер человека, его склонности к определённым поступкам дарят широкое поле поиска сходств, а также легко постижимы носителями языка.

- » Нельзя человеку прожить без любви, потому что она сама в нем просыпается и им овладевает [Ильин 2013: 9].
- » Выбирающая сила и есть любовь: это она «предпочитает», «приемлет», «прилепляется», ценит, бережет, домогается и блюдет верность [Ильин 2013: 11].
- » Только любовь освобождает и спасает человека [Ильин 2013: 170].
- » Всё это неверно и ненужно; всё это означает, что любви ещё нету (не родилась) или уже нету (умерла) [Ильин 2013: 260].

Основываясь на значительном ряде выявленных в философском трактате антропоморфных метафор, можно сделать вывод, что автор олицетворяет любовь, наделяя её преимущественно женскими качествами: любовь может рождать другие чувства, она предстаёт в образе матери человека, обращённого к Богу, она сильна, верна, бережлива, мудра, жертвенна.

Артефактные метафоры

Данный вид метафор подчинён сходству с различными предметами. Артефактная метафора эффективна тем, что позволяет автору выбрать предмет с каким-либо явно выраженным свойством и сопоставить его с любовью, выставив это качество на первый план и тем самым «затемнив» остальные характеристики любви.

- » А воля есть лишь орудие любви в этом жизненном делании [Ильин 2013: 11].
- » Нет истинной дружбы без любви, потому что именно любовь связывает людей [Ильин 2013: 49].
- » Поэтому у настоящего человека имущество есть запас сердца и орудие любви [Ильин 2013: 107].
- » Потому что любовь вроде нити, привязывающей нас к любимому человеку [Ильин 2013: 259].
- » Надо будить людей своей любовью, надо любить их и этим звать к любви. Любить – это не полсчастья, а целое счастье [Ильин 2013: 260-261].

Мыслитель представляет любовь как орудие «возделывания» жизни. Яркая метафора «жизнь – поле для возделывания» порождает собой не менее яркую метафору «любовь – орудие». С помощью этих двух метафор автор доносит до нас свою мысль о том, что все свои поступки и решения мы должны совершать с любовью, дабы поле нашей жизни дало богатый урожай.

Также любовь с помощью артефактной метафоры преподносится как нить. Эта нить связывает людей воедино, как цветы в букет. Кроме того, из нитей любви, по мнению И.А. Ильина, состоит ткань Божьего мироздания.

И ещё одним предметом, главным свойством которого наделяется любовь, становится будильник. Как будильник зовёт нас каждое утро начать новый день, так и любовь пробуждает человека к настоящей, праведной жизни.

Натуроморфные метафоры

Натуроморфные метафоры построены на аналогии любви с какими-либо объектами природы.

- » А духовная любовь есть сущее пламя Божие [Ильин 2013: 49].

- » Это есть священное и освящающее солнце любви, пред лицом которого лишения не тягостны и угрозы не страшны... [Ильин 2013: 74].
- » Мы видим в Боге прежде всего и больше всего неисчерпаемый источник любви, к которому мы сами приближаемся и которому мы уподобляемся именно через любовь [Ильин 2013: 148].
- » Слабый луч нашей любви находит Его любовь, укрепляется и утверждается в ней и воспринимает излучаемую ею благодать и силу [Ильин 2013: 148].
- » Это осторожное примеривание и взвешивание прерывает живую струю любви, текущую из сердца, и задерживает её [Ильин 2013: 260].
- » Нет, мой милый, надо, чтобы любовь свободно струилась из сердца, и не надо тревожиться о взаимности [Ильин 2013: 260].
- » Отдайся потоку своего сердца... пусть лучи её (любви) светят и греют во все стороны. Тогда ты скоро почувствуешь, что к тебе отовсюду текут струи ответной любви [Ильин 2013: 261].

Любовь предстаёт перед нами в образах солнца, источника, пламени. Как солнце греет землю, даря жизнь всему живому, щедро отдавая своё тепло и свет, так и любовь, по мнению автора, одаривает теплотой, добротой, светом душу человека. Как вода в чистом источнике течёт мягко и нескончаемо, неся с собой живительную влагу, так и любовь струится из чистого сердца, поблёскивая своей искренностью и заботой. Как пламя бескорыстно отдаёт свой жар, так и любовь согревает; более того, философ отмечает особый, Божественный характер пламени любви.

Зооморфные метафоры

Этот вид метафоры основан на схожести любви с какими-либо животными. Зооморфная метафора перекликается с антропоморфной, так как объектами обоих видов выступает живое существо, и часто отнесение метафоры к какому-либо из этих двух видов является сугубо субъективным.

- » Сколь счастлив он, если в сердце его по-прежнему поёт любовь, а из старческого ока сверкает детская искренность... [Ильин 2013: 125].
- » Отдайся потоку своего сердца, отпусти свою любовь на свободу, пусть лучи её светят и греют во все стороны. Тогда ты скоро почувствуешь, что к тебе отовсюду текут струи ответной любви [Ильин 2013: 261].

Мыслитель представляет любовь в образе певчей птицы, рвущейся на свободу.

Фитоморфные метафоры

Если зооморфная метафора ориентируется на царство животных, то фитоморфная – на царство растений.

- » Так и с нами людьми. Кто любит, у того сердце цветёт и благоухает; и он дарит свою любовь всем так, как цветок свой запах [Ильин 2013: 259].

Писатель не отождествляет прямо любовь с каким-либо цветком, фитоморфная метафора принадлежит, скорее, сердцу («сердце цветёт и благоухает»), однако любовь – это аромат, который дарит цветок сердца, что перекликается с такими, уже упомянутыми выше, качествами любви как бескорыстие, щедрость, самоотдача.

Интерпретирующие метафоры

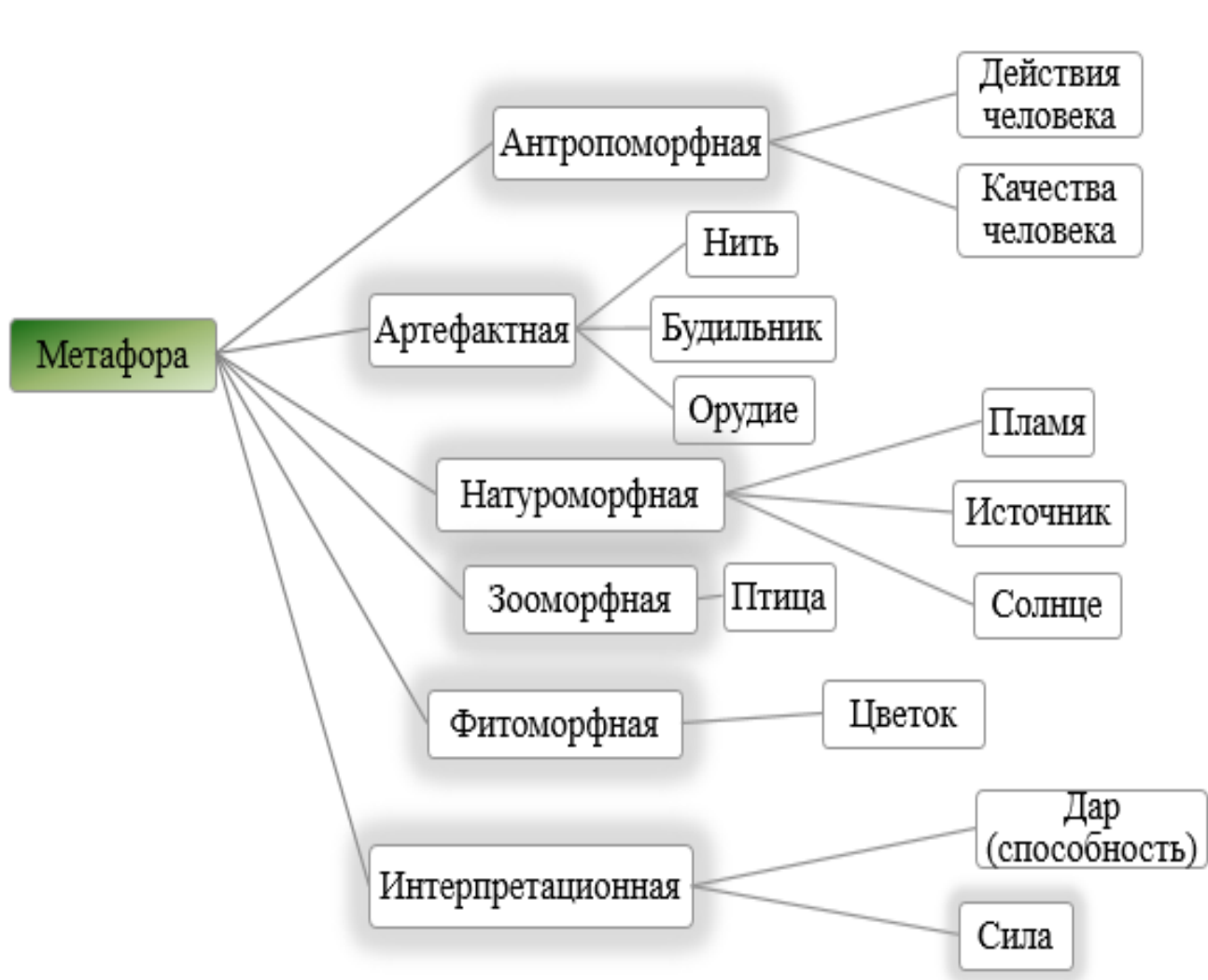
Интерпретирующие метафоры работают с абстрактными понятиями, позволяя расширить понятие области-источника путём ассоциаций.

- » Нельзя человеку прожить без любви и потому, что она есть главная выбирающая сила в жизни [Ильин 2013: 10-11].
- » Нет, нам нельзя без любви: она есть великий дар увидеть лучшее, избрать его и жить им. Это есть необходимая и драгоценная способность сказать «да», принять и начать самоотверженное служение [Ильин 2013: 11-12].
- » Нельзя человеку прожить без любви и потому, что она есть главная творческая сила человека [Ильин 2013: 12].

Преимущественно автор определяет любовь как силу: силу выбирающую, творческую, преодолевающую. Часто человек принимает за слабость доброту, сочувствие, соучастие, однако И.А. Ильин многократно подчёркивает громадную силу, заключённую в любви. Также любовь трактуется как дар или способность, что подчёркивает необходимость всё той же внутренней силы человека для совершения шага на пути любви.

В схеме 1 предложена систематизированная и представленная графически модель использованных автором «Поющего сердца...» метафор, выполняющих текстообразующую функцию. Автор рассуждает о многих нравственных проблемах своего времени, и метафорическое осмысление концепта «любовь» выступает связующим звеном всех поднимаемых в произведении вопросов. Любовь – это ценнейший дар, который необходимо беречь, возвращать в своей душе, защищая от малейших нападений со стороны слабости, малодушия, скудоумия, жестокости.

Схема 1

ЛИТЕРАТУРА

1. Беляевская Е.Г. Антропоцентризм в конструировании метафорических концептов // Когнитивные исследования языка. 2016. Вып. XXVII. С. 119-127.
2. Билоус Л.С. Текстобразующая роль метафоры: На материале американской научно-фантастической литературы: автореферат дис. ... к.ф.н.: 10.02.04. С.-Петербург, 2001. 21 с.
3. Болдырев Н.Н. Интерпретационный потенциал концептуальной метафоры // Когнитивные исследования языка. 2013. Вып. XV. С. 12-22.
4. Демьянков В.З. Об антропоцентрическом направлении в когнитивные лингвистики // Когнитивные исследования языка. 2016. Вып. XXVII. С. 36-45.
5. Ильин И.А. Поющее сердце. Книга тихих созерцаний. М., 2013.
6. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка // Вопросы когнитивной лингвистики. 2009. № 1. С. 5-12.
7. Рябых Е.Б. К вопросу о индивидуальной авторской метафоре // Когнитивные исследования языка. 2016. Вып. XXV. С. 408-414.
8. Рябых Е.Б. Метафоризация концептов природных явлений в поэтическом дискурсе: на материале русского и немецкого языков: автореферат дис. ... к.ф.н.: 10.02.19. Тамбов, 2006. 24 с.
9. Рябых Е.Б. Монометафорические и полиметафорические модели в поэтическом дискурсе // Социально-экономические явления и процессы. 2015. Т. 10. № 10. С. 239-246.
10. Харченко В.К. Функции метафоры. Учебное пособие. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. 88 с.
11. Шехтман Н.Г. Реализация текстобразующей функции концептуальной метафоры в политическом тексте // Политическая лингвистика. 2008. № 26. С. 128-131.

